ŠIAURĖS ATĖNAI

ISSN 1392-7760 2023 m. balandžio 21 d. Nr. 8 (1408) Kaina 1,80 Eur

Kitas numeris išeis gegužės 12 d.

KENNETH REXROTH

Kennethas Rexrothas (1905–1982) – amerikiečių poetas, vertėjas, kritikas, savamokslis intelektualas. Ankstyvoje jaunystėje daug keliavęs autostopu, dirbęs padienius darbus, propagavęs anarchizmą, 3 deš. pabaigoje apsistojo San Fransiske, kur tapo centrine vietos meno ir poezijos scenos figūra. Paties Rexrotho, „intelektualinio maištininko“, kultūros kosmopolito, kūryboje vyrauja laukinės gamtos idiliškumo, socialinės kritikos, iki transcendencijos pakylėtos erotinės meilės temos, religinių ir filosofinių idėjų apmąstymai. Čia skelbiami vertimai eilėraščių iš rinkinių „Feniksas ir vėžlys“ (*The Phoenix and the Tortoise*, 1944), „Žemei apginti“ (*In Defence of the Earth*, 1956), „Gėdelio įrodymas“ (*Gödel's Proof*, 1965) ir žurnalo „Poetry“ (1966, gruodis, Nr. 3).

(Daugiau Rexrotho poezijos žr.: „Iš bytnikų poezijos“, „Š. A.“, 2012.X.26, vert. A. P.; „Literatūra ir menas“, 2016.XI.11, vert. M. Burokas; „Iš „Bestiariumo“, 2019.XII.20, „Š. A.“, vert. A. P.; „Literatūra ir menas“, 2020.XII.4, vert. D. Norkūnas.)

Testamento prierašas

Didžiuma pasaulio poezijos
Tėra išmonė, konstruktas.
Niekas jos neskaito, tik mokslininkai.
Per vieną generaciją
Ji taip išsisunkia,
Kad nebeįmanoma suvirškinti.
Mažai ko aš
Neskaitęs, ir jau to peno sausybė.
Lamartinas... Gaueris... Tasas...
Arba Kembridžo metafizikai,
Senieji ar šiuolaikiniai,
Ir juos beždžioniaujantys amerikiečiai.
Be abejonės, ilgus metus valdančioji
Anglų poezijos klasė
Būtent tai ir laikė poezija –
Beasmenę konstrukciją
Su užgintais asmeniniais įvardžiais.
Griežtokai taikoma
Praktikoje tokia
Teorija pagimdo
Priešybę. Elioto ir Valeri
Poezija, panašiai kaip ir Poupo,
Nėra vien tik
Asmeniška, tai –
Subjektyvi, nestygstanti
Fantazija, tokia
Intymi ir atvira,
Trikdanti, jeigu norite,
Nelyginant išsiliejimai ant
Psichoanalitiko kušetės.
Dygėjimasis įvardžiu „aš“
Visada turi
Svarią priežastį.

[1956]

Sako, čia ne eilėraštis

I

Visa, kas yra, yra darna,
Kitaip tai netvertų.
Dalių darna su visuma –
Tai gėrio apibrėžimas.
Todėl visa, kas yra, yra gera.
Žmogus – dalis viso to, kas yra, taigi
Jis – darnos dalis.
Todėl žmogus geras iš prigimties.
Tiek, kiek jis žino, kaip yra,
Žino dėl to, kad savyje jis –
Visumos dalių darna, tokia pat
Kaip ir viso to, kas yra. Todėl
Darna visa ko, kas yra
Be žmogaus, gali susijungti su
Darna visa ko, kas yra
Pačiame žmoguje, kaip pažinus
Gėris, vidinis moralinis gėris.
Ir jei šis gėris vidujai pažįstamas
Vienai pusei – žmogui, jis turi
Būti pažįstamas ir kitai
Pusei – Visa Kam, Kas Yra, vadinasi, tas,
Kuris tobulai susiderinęs su Visa Kuo,
Kas Yra, gali šįjį veikti
Be pastangų, sakytum,
Savitarpiškai, kaip ir veiksmai
Abipusės draugų meilės.
Kokie gražūs ir vylingi,
Ir kokie atgrasūs krauju
Karų bei nukryžiavimų.

II

Visatos tvarka –
Tai tik atspindys
Žmogaus valios ir proto.
Visa būtis yra santykinė,
Jokia būtis nėra savaiminga.
Visi daiktai yra judinami kitų.
Joks daiktas nejuda pats.
Visos būtybės yra veikiamos kitų.

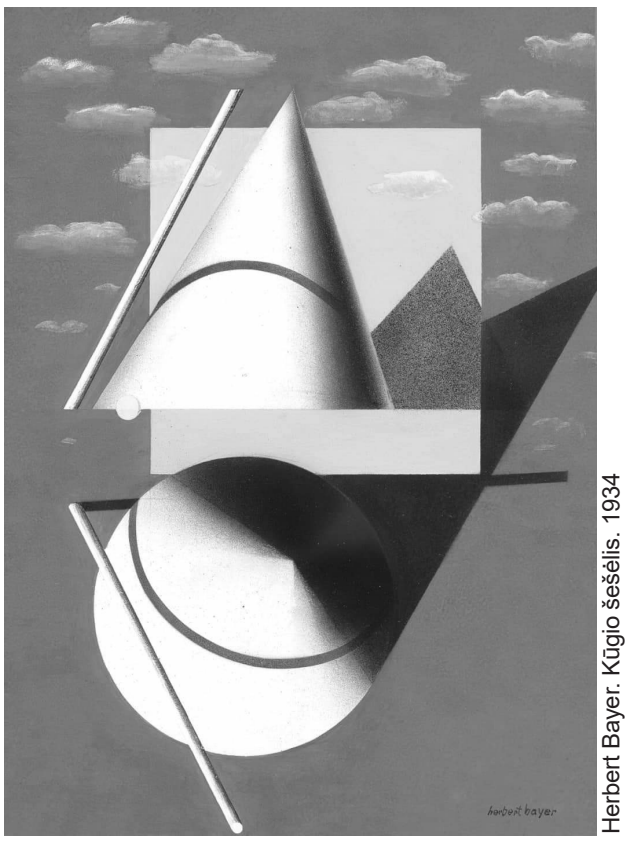

Herbert Bayer. Kūgio šešėlis. 1934

Jokia būtybė nėra priežastis pati sau.
Nėra tobulos būtybės.
Būtis nepažįsta ekonomijos.
Esybės dauginamos
Be būtinybės. Be
Pakankamos priežasties.
Vienintelė gamtos tvarka –
Tvarkingi vieno asmens
Santykiai su kitu.
Neasmeniniai santykiai
Betvarkiai iš prigimties.
Asmeniniai santykiai –
Tas provaizdis, dėl kurio į gamtą
Žvelgiam kaip į sistemą.
Homeras ir visi nuovokūs
Vyrai po jo bylojo mums ir
Bylojo, kad visata –
Didieji principai ir jėgos,
Judinančios pasaulį, – turi tvarką
Tik kaip atspindys
Žmonių drąsos, ištikimybės,
Meilės ir sąžiningumo.
Pačios savaime tos jėgos
Žiaurios ir lengvabūdės.
Tas, kuris joms pasiduoda, išprotėja,
Nužudo savo vaiką, žmoną ar draugą
Ir miršta kraujuotose dulkėse,
Sunaikinęs brangiausią
Kitų žmonių rankų darbą.
Tas, kas jas pergudrauja, lieka gyvas
Ir sulaukia senatvės savuose namuose.

[1956]

Rašytojo kaip jauno anarchisto portretas

1917–1919-aisiais,
Kai visa kas dėjosi Europoje,
Mūsų dažniausiai vartojamas paniekos ar užgaulės žodis
Buvo „bušva“*. Vartojome jį teisingai,
Tik manėme, jog tai „mėšlas“ prancūziškai.
Gyvenau Tolede, Ohajo valstijoje,
Delavero aveniu, skiriančioje
Turtingųjų ir vargšų rajonus.
Žaisdavom džiunglėse prie Tenmailo upelio
Ir palei golfo aikštyną Otavos parke.
Buvo dvi vaikų klasės, kurios tarpusavy
Neturėjo ničnieko bendro: turčių vaikai,
Kurie patarnaudavo golfininkams, ir vargšų vaikai,
Kurie kniaukdavo golfo kamuoliukus. Aš priklausiau
Išganingajam būreliui išskirtinųjų,
Kurie stojus tamsai ir lietingomis dienomis
Įsivogę aikštynan šikdavo į duobutes.

[1956]

* Anot „Merriam-Webster“ žodyno, *bushwa* – greičiausiai vulgarybės *bullshit* („paistalas, šūdas“) eufemizmas (*vert. past.*).

Oachaka, 1925-ieji

Tu buvai gražus vaikas
Nerimastingu veidu, žaliais akių vokais
Ir juodomis nėriniuotomis pėdkelnėmis
Susitikome mudu apšnerkštoje užeigoj
„Mano vardas Nada, – pasakei, –
Man nieko iš tavęs nereikia
Iš tavęs aš neimsiu
Aš tau nieko neduosiu“
Vedžiau tave namo siaurutėm gatvėm –
Ištiškusi mėnesiena, šiukšlės ir katės –
Į tavo apleistą, sukuistą kambarį
Tavo pėdos buvo pajuodusios
Nagų lakas apsilaupęs
Savaitę praleidome susikabinę už rankų
Klaidžiodami apkvaitę po alpią vasarą –
Gitarų, šūvių pyškėjimo, tropinių lapų,
Juodų šešėlių mėnesienoje vasarą –
Prieš ištisą amžių

[1965]

Mokymosi privalumai

Aš – žmogus be ambicijų,
Turintis vos kelis draugus, visiškai nepajėgus
Užsidirbt pragyvenimui, nebeinantis
Jaunyn, besislapstantis nuo pelnytos lemties.
Vienišas, apskuręs, – koks skirtumas?
Vidurnaktį užsikaitinu ąsotį
Baltojo vyno su kardamonu.
Su nudyžtu pilku chalatu ir sena berete
Sėdžiu šaltyje ir rašau eilėraščius,
Paišau nuogybes užsiraičiusiose paraštėse,
Santykiauju su šešiolikmetėmis
Savo vaizduotės nimfomanėmis.

[1944]

Lygybė

Mano dėdė tikėjo, kad kitoje
Visatoje čia pat po ranka
Jis turėjo antrininką,
Kurio gyvenimas visais atžvilgiais
Buvęs jo priešingybė – žmogaus
Kitoje nulio pusėje.
Kartais jie susikeisdavę vietomis.
Ne sapnuose, bet sąmoningą
Akimirką, kai mano dėdė
Kažkaip šelmiškai šypteldavo
Ir stabteldavo arba kiek susvyruodavo,
O tada vėl imdavosi savo reikalų.

[1966]

Vertė Andrius Patiomkinas

Ar minia gali būti teisi?

Prancūziją vėl krečia streikai ir protestai: universitetai užblokuoti, traukiniai ir skrydžiai anuliuoti, naftos perdirbimo gamyklos taip pat blokuojamos, o kai kuriuose miestuose sunku rasti benzino degalinėse. Protestuotojai taip įsisiautėjo, kad kovo 23 d. vieno protesto metu buvo padegtas Bordo savivaldybės pastatas. Prancūzai teigia, jog reikia dar smarkiau blokuoti ir iš esmės sustabdyti šalies ekonomiką, kad šalies prezidentas atsisakytų pensijų reformos, dėl kurios protestuojama jau ne vieną mėnesį. Nors ir kilo nepasitenkinimas, kovo 16 d. Prancūzijos Nacionaliniame Susirinkime buvo priimtas pensijų reformos įstatymas, tačiau ne balsuojant, o panaudojus Konstitucijos straipsnį, pagal kurį ministras pirmininkas turi teisę paskelbti įstatymą priimtu be balsavimo.

Toks valdžios elgesys sukėlė tik dar didesnį prancūzų nepasitenkinimą: jie ir toliau eina į gatves, kaltindami šalies prezidentą panieka tautai ir reikalaudami sustabdyti pensijų reformą, pagal kurią pensinis amžius bus kasmet progresyviai ilginamas, kol oficialus amžius sieks 64 metus nuo 2030 m. Šiuo metu prancūzai į pensiją išeina sulaukę 62 metų. Šalies prezidentas kalba apie reformos būtinybę norint išgelbėti valstybės ekonomiką, kuri atsidūrė pavojuje dėl didėjančio senjorų skaičiaus. Kitaip sakant, šalis bijo, kad ateityje negalės išmokėti visų pensijų, todėl Emmanuelis Macronas demonstruoja nepalaužiamumą reformos atžvilgiu, dėl to prancūzų vadinamas arogantišku ir „turtuolių prezidentu“. O štai kovo 21 d. vienoje kalboje prezidentas teigė, kad tauta išreiškia savo suverenumą rinkdama atstovus, o minios balsas nėra įteisintas. Tokie prezidento žodžiai sulaukė dar daugiau priešiškumo ir, regis, tik pakurstė protestuotojų aistras.

Ar politikai turi / gali klausyti minios nuomonės? Senovės Romos pavyzdys šiuo atveju yra iškalbingas: minios šauksmai asocijavosi su socialinės ir politinės tvarkos pripažinimu, tačiau ji taip pat galėjo išreikšti netvarką, virstančią į riaušes. Apie minios galią ir dalyvavimą teismo procesuose rašė skirtingi romėnų autoriai. Vienas jų – Ciceronas, kuris pasakoja apie minią, tapdavusią teismo proceso dalimi respublikos laikotarpio pabaigoje. Būdamas Sicilijos gyventojų advokatu teismo procese prieš romėnų propretorių Verį (70 m. pr. Kr.), apkaltintą piktnaudžiavimu valdžia Sicilijos saloje, Ciceronas turėjo atlaikyti kaltinamąjį palaikančios minios šauksmus. Tokia pat situacija susiklostė ir politiko Milono procese (52 m. pr. Kr.): minia buvo taip įsisiautėjusi, kad Ciceronas nebegalėjo pabaigti savo kalbos ir Pompėjus turėjo įsikišti su savo kariuomene.

Romėnų teisė buvo įteisinusi tam tikrą oficialų minios įsikišimą – tai galime surasti viename iš dvylikos lentelių įstatymų, todėl minia galėjo įsikišti ir kitais atvejais, pavyzdžiui, vykdant nuosprendį ar susirinkdama priešais nenorinčiojo liudyti namus teismo proceso metu ir tiesiog už tai nubausti. Minios šauksmai buvo taip pat nukreipti prieš nusikaltėlius, tačiau romėnų autoriai teigė, kad minia gali būti neteisi, o tai buvo sprendžiama per debatus romėnų senate. O štai Romos imperatoriams buvo sunku nusisukti nuo minios spaudimo: imperatorius Klaudijus netgi buvo apsuptas minios, mėtančios į jį duonos trupinius.

Nors senovės Romoje miesto pilietis galėjo balsuoti, individas turėjo nedaug galios. Balsavimas vykdavo pagal socialines gyventojų kategorijas, sudarytas per miestiečių surašymą pagal jų turimą turtą. Pirmumą turėdavo aristokratai, kurie taip pat buvo ir turtingiausi, todėl jų balsai dažniausiai nulemdavo rinkimus ir paprastų romėnų balsai dažnai likdavo neišgirsti. Tokį valdymą šiandien vadiname oligarchija: nedidelės turtingųjų grupelės dominavimas. Imperijos laikotarpiu tautos susirinkimai, kuriuose buvo balsuojama, buvo panaikinti, vietoj jų romėnai susirinkdavo į spektaklius, kur galėjo įtikinti imperatorių, reikalaudami „duonos ir žaidimų“. Romėnas, atėjęs į cirko spektaklį ir tapęs minios dalimi, galėjo išreikšti savo nuomonę, o valdovui buvo sunku tai ignoruoti. Kai kurie imperatoriai vengdavo tokių susitikimų su minia, kaip Tiberijus, kuris retai dalyvaudavo spektakliuose, nenorėdamas pasiduoti minios spaudimui, o štai Neronas mėgavosi minia, kuri jį dievino.

Šiandien tauta išreiškia savo suverenumą rinkdama valdžios atstovus: kiekvienas balsas nepriklausomai nuo socialinės padėties yra svarbus. Tačiau minios veidas nėra aiškiai identifikuojamas, ypač manifestacijose, nes bet kas gali tapti jų dalimi, pavyzdžiui, juodai apsirengę radikalūs *black bloc* protestuotojai Prancūzijoje, per protestus daužantys parduotuvių vitrinas, bankus, besitaikantys į policininkus. Neseniai atsidūrusi viename tokio protesto epicentre, kuriame įsiaudrinę protestuotojai provokavo policijos pareigūnus, degindami šiukšlių konteinerius tiesiog gatvės viduryje, prisiminiau E. Macrono mintį – galbūt tikrai minia ne visada teisi?

– VILMA LOSYTĖ –

Memorabilia

Klausykla ir gyvenimas

Tas mažas popieriukas būtų labai tikęs prieš mėnesį, kai dar buvo gavėnia ir girdi raginimus atlikti velykinę išpažintį. Kita vertus, prisimenu nuo vaikystės, kad velykinės išpažinties laikas tęsiasi iki pat Sekminių, o Lietuvoje jis prailgintas iki pat Šv. Petro ir Povilo atlaidų. Taigi jei būtų čia koks parapijos biuletenis, galėtum sakyti, kad iš naujo kviečiame prie klausyklos.

Esu anksčiau matęs ne vieną panašų spaudinį, išpažinties kortelę, XVIII ir XIX amžiaus, lotynų ir lenkų kalba. Ši – pirmoji lietuviška ir pirmąsyk su numeriu. Niekur neteko skaityti, kaip jos funkcionavo ir kam jų apskritai reikėjo. Nejaugi kiekvienas, gavęs nuodėmių išrišimą ir traukdamasis nuo klausyklos, dar gaudavo į delną pažymėjimą? Parsinešti namo kaip prisiminimą, bažnytinį suvenyrą? Įrodymas, kad esi švarus ir gali sėstis prie Velykų stalo? Pateikti klebonui? Ar laikyti rankoje einant Šventos Komunijos?

Greičiausiai ta praktika buvo susijusi su švietimo sistema. Kitaip tariant, kontroliuoti mokinių ir studentų religinį uolumą. Velykinė išpažintis laikyta katalikiškos tapatybės požymiu. Minimumas, reikalingas priklausyti Bažnyčiai. Marijampolėje veikė vienuolių marijonų gimnazija, gal ir kokia jų globojama amatų mokykla ar internatas. Tačiau kortelės numeris didžiulis – 6434. Tiek sielų tada priskaičiuodavo geroje parapijoje.

Šie trapūs, miniatiūriniai popieriaus lapeliai išliko todėl, kad buvo laikomi maldaknygėje, tarp abrozdėlių, ar kokioje kitoje knygoje. Tai ir vėl klausimas: kas juos ten paliko? Tas, kuris atliko išpažintį, ar tas, kuriam buvo pavesta išpažinčių kontrolė? Jeigu pirmasis, imtum galvoti apie tikėjimo dramas, protestą, atsisveikinimą su religinėmis praktikomis. Sudie, progine klausykla! Sudie, sąžinės kontrole! Tik pasveikintum už drąsą ir sąmoningumą. Jau labai greitai tokių spaudinių Marijampolėje neliko. Aišku, procesą paspartino tarybų valdžia. Bet ir šiaip išpažinties sakramentas nepakenčia viešumo.

1942 metais, per tą pačią gavėnią, į Marijampolės vienuolyną buvo ištremtas Vilniaus arkivyskupas metropolitas Romualdas Jałbrzykowskis. Nenorėjęs paklusti vokiečių valdžios diktatui, todėl gestapas prievarta įsisodino į automobilį ir atgabeno. Išsėdėjo uždarytas Marijampolėje dvejus metus. Tai buvo dalis represijų prieš patriotiškai nusiteikusią lenkų dvasininkiją Vilniuje. Išvaikyta kunigų seminarija, dalis klierikų, kunigų ir vienuolių atsidūrė Lukiškių kalėjime. Lenkų visuomenė mieste dėl to įtarė ir lietuvių dvasininkų intrigas.

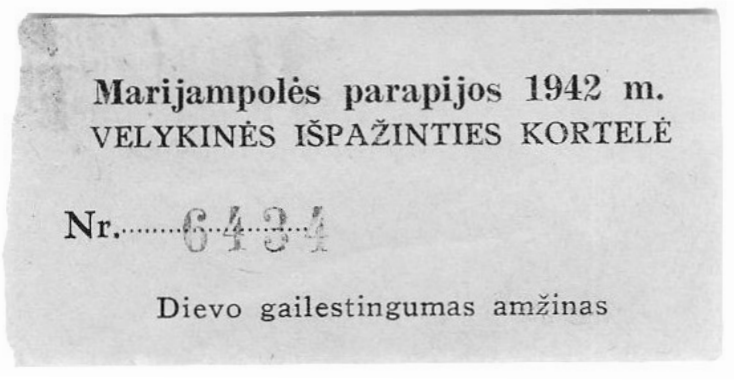
Marijampolės parapijos 1942 m.
VELYKINĖS IŠPAŽINTIES KORTELĖ
Nr. 6434
Dievo gailestingumas amžinas

Paskui po kelių dienų, kovo pabaigoje, rusų lėktuvai kelis kartus bombardavo Vilnių. Nukentėjo lietuviškos įstaigos, kareivinės, Šv. Mikalojaus bažnyčios klebonija. Po griuvėsiais žuvo kunigas Čibiras ir dvi šventos moterys, keliolika lietuvių kareivių, vyskupas Reinys buvo sužeistas. Savo dienoraštyje vilnietis kunigas Pranas Bieliauskas pasakoja, kad kai kas mieste kuždėjo apie Dievo bausmę. Velykos balandžio 5-ąją irgi buvusios „su ledais ir sniegu“.

Tokių įvykių fone pažyma apie atliktą velykinę išpažintį atrodo juokingai. Pageltęs, prastas karo metų popierius. Išvaizda ir formatas man primena tarybinių laikų kino bilietus. Tik jie būdavo žalsvos ar melsvos spalvos, su kontrolės nuplėšiamu galu. Kai eidavome į kino teatrą visa govėda, įsigudrindavai taip sudėti bilietus, kad vienas ar du liktų nenuplėšti, su kontrolės šaknele. Žiūrovai grūsdavosi, kontrolierės prie durų dažniausiai skubėdavo, nesiterliojo atskirai su kiekvienu. Tada kaip nors perduodi laimingąjį bilietą kitapus durų laukiančiam draugui ir sutaupai mažiausiai 25 kapeikas. Jei tuo metu būtų kursavusios išpažinties kortelės, žinau, kad irgi būčiau radęs būdą, kaip apmulkinti bažnytinę kontrolę ir pravesti draugą ar pats įeiti į katalikų tikėjimo salę be bilieto.

Šiandien jau kiekvienas Pirmosios Komunijos vaikas suvokia ir garsiai pasako, kad pas Dievą nereikia nei bilietų, nei pažymėjimų. Tačiau kas iš tiesų jaudina ir atrodo ypatinga žiūrint į tą lapelį, tai ir yra jo menkumas, nereikšmingumas, absoliutus niekis. 70 mm ilgio ir 35 mm pločio popieriaus skiautė. Siaučiant karui, su visais klaikiais konclageriais ir getais, kasdien žūstant tūkstančiams, o nenugalimąją Bažnyčią suparalyžiavus gestapui, kažin kas Marijampolėje, gal koks nupiepęs ir drebantis mokinukas, atliko velykinę išpažintį ir gavo nuodėmių išrišimą. O gal tik šiaip – „nuodėmių“? Ir net jei nuodėmės būtų buvusios rimtos, pačios tikriausios, ką tai galėtų reikšti palyginus su visu 1942 metų gavėnios turiniu!

Nereikia atsakymo. Ir Marijampolės parapijos, ir Bažnyčios, ir visos Lietuvos ateitis, likimas tuomet sprendėsi ne klausyklose, o karo laukuose, ginklais, jėga, krauju, pinigais. Per visas didžiąsias pasaulio nuodėmes. Visuotinio, bendro nuodėmių atleidimo čia nepraktikuojama. Yra tik frazė mažomis raidėmis, turbūt lengva ranka, išspausdinta lapelio apačioje: „Dievo gailestingumas amžinas.“ Taigi lieka tik jis ir aš. Klausyklos klientas Nr. 6434.

Beje, numeriams lageryje, fronte, kapinėse irgi galioja ta pati amžina tvarka.

-js-

Lietuvių literatūros aktualumas šiandien ir rytoj. Populiarioji literatūrologija XXI amžiuje

Plataus masto Rusijos karinė agresija prieš Ukrainą dvasiškai sukrėtė ne vieną ir paskatino persvarstyti mūsų vietą pasaulinės kultūros žemėlapyje. Tas persvarstymas persikėlė ir į socialinius tinklus bei valdžios koridorius, kur diskutuota, ar visais vertybiniais klausimais esame nutolę nuo Rusijos, ar esame demokratinės, solidarios ir žmogaus gyvybę vertinančios Europos dalis, kokia rusų kalbos ir kultūros vieta Lietuvos kultūroje ir švietime. Čia pat vykstančio karo metai – puikus riboženklis permąstyti, kas mes, perkainoti ir plėtoti mūsų santykį su savo, visos Europos ir šiosios atskalūnės Rusijos kultūra. Mes visai teisėtai nusivylėme rusų menu, nes, kadaise kėlęs žmogų į aukštumas, karo akivaizdoje jis neišgelbėjo nuo baisybių Bučoje (kaip ir praeitame šimtmetyje Grozne). Anaiptol – karo kontekste akis bado mirties šaukimasis ar rusų tautos, kaip ypatingos ir geresnės už kitas, bei antivakarietiškumo motyvai ne vieno iškilaus rusų rašytojo ir poeto kūryboje. Karas čia pat Europoje kelia niaurias mintis ir į jį tiesiogiai neįsitraukusiems. Matome, kokiame trapiame pasaulyje gyvename – ypač šaliai agresorei mataruojant masinio naikinimo ginklais – tarytum šachmatų partijos su Mirtimi scena iš Ingmaro Bergmano filmo „Septintasis antspaudas“. Tik šachmatininkas iš Rusijos bus apsiskaičiavęs. O karas ir nuo jo sklindanti klampi, tanki tamsa skatina įvertinti mūsų gyvenimo ramsčių tvirtumą. Tokie ramsčiai, priešnuodžiai prieš besiskverbiančią pasaulio tamsą gali būti religija, filosofija, menai – žmonių civilizacijos perlai. Šįkart plačiau pakalbėsiu apie pastaruosius, tiksliau, literatūrą. Dar tiksliau – kokį vaidmenį mūsų visuomenėje galėtų vaidinti lietuvių literatūra, ar ji tebėra aktuali globaliame XXI a. ir kaip su ja supažindinti mokyklose.

Diskusijose apie literatūros politiką pastaruoju metu dominuoja klausimas, būti ar nebūti rusų literatūrai ugdymo programose. Tačiau ne taip seniai buvo kilę ir kitokio pobūdžio diskusijų – socialiniai tinklai virte virė po to, kai 2021 m. lapkritį Nacionalinė švietimo agentūra pareiškė brauksianti iš 11 ir 12 klasių lietuvių kalbos ir literatūros bendrojo ugdymo programos privalomųjų autorių sąrašo žymiausius užsienio rašytojus, palikdama vien lietuvių rašytojus. Priešingame poliuje irgi atsirado radikalių siūlymų – jie išryškino mūsuose niekur neišnykusį mažos tautos nevisavertiškumo kompleksą: atsisakyti klasikinės lietuvių literatūros ar smarkiai ją apriboti kaip esą neaktualią, dalį lietuvių autorių keisti egzotiškų kraštų literatūra, išardyti Valstybinę lietuvių kalbos komisiją ir pan. Tokios diskusijos lyg ir suponuoja, kad laikas (vėl?) leisti naują ir kuo nors iš ligšiolinių išsiskiriantį vadovėlį. Tik kaip jame (juose?) balansą išlaikys lietuvių ir pasaulio literatūros, klasika ir modernybė? Kur tas aukso vidurys, užtikrinantis ir akademiškumą, ir patrauklumą jaunam skaitytojui ar skaitytojai? O gal jau turime aukso vidurį atitinkantį lietuvių literatūros vadovėlį, kurį būtų galima pristatyti kaip naują, nežymiai pakeičiant programą?

„Populiariosios literatūrologijos versija“ kaip aukso vidurys?

Neseniai perskaičiau 2022 m. Lietuvos mokslų akademijos išleistą literatūrologės prof. Viktorijos Daujotytės knygą „Populiariosios literatūrologijos versija“. V. Daujotytė literatūriniais labirintais mane vedžiojo ir prieš keliolika metų mokykloje. Iš jos parašytų eilučių spindėjo meilė literatūrai, apšviečianti nepažinius archetipinius slėnius ir atverianti neįsisąmonintus klodus. Tad skaitydamas knygą mintimis sugrįžau į mokyklos suolą – tik šįkart būdamas nebe moksleivis, o su literatūra brandesnį ryšį turintis asmuo, galintis iš naujo permąstyti savo santykį su žymiausiais XX a. pr. lietuvių rašytojais ir rašytojomis, išsamiai nagrinėjamais „vadovėlyje“.

Nors šios knygos pavadinimas panėši į monografijos, ji man pasirodė kaip įkontekstintas vadovėlis, kuriame mėginama apžvelgti moderniosios lietuvių literatūros ašį. Kitaip tariant, senas vadovėlis, įvilktas į naujesnį drabužį – šių laikų kontekstą, – beje, „senu vadovėliu“ pavadinta ir pagrindinė, ilgiausia, knygos dalis, pati knygos šerdis. Vadovėlis chrestomatiškai pradedamas nuo XIX a. pab. ir baigiamas ties sovietine okupacija 1940 m., nors toliau kūrusių XX a. lietuvių rašytojų ir poetų literatūriniai keliai nenukertami ir aprašomi. Dėl šios priežasties į „seną vadovėlį“ nebepateko jau Nepriklausomos Respublikos laikais gimę tragiško likimo poetai Vytautas Mačernis ir Bronius Krivickas. Gaila, nes tematiškai būtų susisieję: V. Mačernis su vadovėlyje nagrinėjamu Vincu Mykolaičiu-Putinu, B. Krivickas – su Jonu Aisčiu. Ir abu tarpusavyje. Kita vertus, knyga ir taip nemažos apimties, tad ties vienu ar kitu laikotarpiu autorių sąrašą vis tiek reikėtų nutraukti. Šią skriaudą iš dalies kompensuoja trumpi V. Mačernio paminėjimai pačioje vadovėlinėje dalyje. Pats vadovėlyje pasigedau supažindinimo su Jurgiu Baltrušaičiu, nors čia situaciją turbūt komplikavo tai, kad dalis garsiausių eilėraščių parašyti nelietuviškai.

Tarp XX a. pradžios ir pirmosios pusės kūrėjų knygoje minimi ne tik tie, kurių milžiniškas indėlis į lietuvių literatūrą neginčijamas (Žemaitė, Vincas Mykolaitis-Putinas, Salomėja Nėris), bet ir dažnai primirštami genialūs poetai, mirę sulaukę vos dvidešimties ar net jaunesni (Julius Janonis, Edmundas Steponaitis, Zigmas Gėlė). Ar ne tokius kaip jie po pusšimčio metų minės Justinas Marcinkevičius savo eilėse: „O, kiek einšteinų ir galilėjų šešiolikmečiais žemėje miega“? E. Steponaitis ir Z. Gėlė, kaip milžinišką potencialą turėję kūrėjai, man apskritai buvo literatūrinis atradimas. Džiugina knygoje skiriamas deramas dėmesys Vydūnui. Manau, šis nepelnytai pamirštas dažname literatūros kurse, nors daugelyje sričių yra pirmeivis, taip pat ir lietuvių filosofijos pradininkas, anksčiau už archeologus radęs bendrus indoeuropietiškuosius pradus ikikrikščioniškoje lietuvių pasaulėjautoje. Deja, karas Senajame žemyne, įsisenėjusios ir dar laukiančios grėsmės tarytum neleidžia Vydūno idėjoms rasti dirvos, nors susiklosčius kitoms aplinkybėms ateityje jis galėtų tapti vienu aktualiausių klasikinių Lietuvos filosofų: už netradicinio dvasingumo paieškas, žmogaus vietos ieškojimą ir tautoje, ir žmonijoje, kvietimą atsigręžti į baltiškas šaknis nenuneigiant krikščioniško sluoksnio kultūroje, antropocentrizmą perkopusią etiką.

Tarp aktualumo ir istorizmo

Keičiantis laikams anksčiau vertinti literatūros kūriniai gali netekti svorio, o primirštieji – sulaukti susidomėjimo. Apie literatūros likimą užsimenama ir minimoje knygoje. Ar nenuneš laiko tėkmė? Tačiau esu įsitikinęs – kad ir kokios modernios būtų literatūros formos (2016 m. Nobelio literatūros premija pripažinta, kad ir dainų tekstai gali būti laikomi aukštos vertės literatūra), tai, kas vadinama labiau tradicine literatūra, aktualumo nenustos. Manyčiau, kad net priešingai, nes su postmodernybe atėjo ir tarpdisciplininės studijos, humanitarinių ir fizinių mokslų suartėjimas, dėl ko darosi sunku priešinti eilėraščio interpretaciją su trigonometrija – abi moko jauną žmogų nuosekliai mąstyti, protauti. Tiesa, ir anuomet pasitaikydavo vadinamųjų polimatų, arba universalių asmenybių, – matematikų poetų ar dailininkų astronomų, o universitetuose būdavo dėstomi laisvieji menai, tačiau tarpdisciplinišką mokslo istorikai linkę priskirti postmoderniai erai. Be to, dabar informacijos visuomenėje norint sukurti naują ilgai tveriančios informacijos kvantą reikia neįprasto požiūrio taško. Ir jį galbūt turės mokslininkas, pamilęs literatūrą. Kad ir lietuvių literatūra pasaulyje nėra pamirštama, įrodo klasikinės (ir ne tik) literatūros vertimai į kitas kalbas. Taip Donelaičio „Metai“ suskamba korėjietiškai, o Salomėjos Nėries ankstyvosios poezijos knyga – japoniškai. Net jei tai didžiąja dalimi vertėjų užgaida, o ne paklausos ir pasiūlos dėsnio išdava. Pats išbandžiau: V. Mačernio šimtmečio proga verčiau jo eiles į kelias kalbas ir skaičiau, o dėl to maloniausia ir įdomiausia turbūt buvo man pačiam. Globaliame amžiuje net už lietuvius mažesnės tautos turi geresnes galimybes save pristatyti pasauliui. Arba kaip tik – nugrimzti užmarštin, jei pamirš turinčios savo literatūrą.

Humanistika turi aiškintis ir mūsų socialines problemas, padėti jas įsisąmoninti. Geresnis humanistikos pažinimas, atidesnis domėjimasis žmogumi, visuomene galėtų padėti mums veiksmingiau problemas spręsti. Per savą, gimtąja kalba skaitomą literatūrą pirmiausia įgyjame langą vertinti pasaulinę literatūrą. O vadinamojoje klasikinėje lietuvių literatūroje – daug dėmesio žmogui, kartais – net gyvūnui, atidarytas langas į kitaip nebepatikrinamą mūsų tautos istoriją – vargų Lietuvą, įkūnytą Jono Biliūno, Žemaitės ir kitų rašytojų kūriniuose. Iš čia esame atėję ir mes, modernieji lietuviai. Galbūt įsisąmoninus ryšį tai įtikins mus, kad ir klasikine vadinama lietuvių literatūra aktuali, nes ten aptariamos problemos, deja, išliko. O vėliau tas savos literatūros langas galės atsiverti ir sąsajoms su kitų tautų ir kultūrų kitomis kalbomis kurta literatūra. Taip, lietuvių literatūra kompaktiška lyginant su anglų, ispanų, prancūzų ir kitomis daugiamilijoninėmis kalbomis parašytosiomis, bet ir ji turi savo vietą Vakarų civilizacijoje ir ją kaip tauta turėtume pažinti.

Vienas iškiliausių XXI a. Lietuvos filosofų Leonidas Donskis 2010 m. interviu gynė lietuvių poeziją kaip esančią pasaulinio lygio. Juk literatūra – visuomenės atspindys. Ir išties Lietuva net būdama Rusijos imperijos Šiaurės vakarų kraštu socialiniais klausimais pakrašty nebuvo, o kai kada ir smarkiai lenkė Vakarų Europos visuomenes: lygių visuotinių rinkimų teisė vyrams ir moterims pripažinta dar Didžiajame Vilniaus seime 1905 m., nors ją įgyvendinti pavyko tik daug vėliau – jau Lietuvai tapus nepriklausomai. Ir 1926 m. birželio Lietuvos prezidento rinkimai buvo kone beprecedenčiai Europoje, nes juose dalyvavo ir dvi moterys kandidatės – Gabrielė Petkevičaitė-Bitė ir Felicija Bortkevičienė. Ne tik Bitė, bet ir kitos trys žymiausios amžių sandūros rašytojos, aprašytos ir knygoje, Žemaitė, Šatrijos Ragana ir ypač Lazdynų Pelėda, raštais ar darbais nemažai prisidėjo prie to, kad Lietuvoje pirmoji feministinio judėjimo banga ne tik nevėluotų, bet ir kiltų santykinai anksti. Gera proga susimąstyti, kai praėjus daugiau nei šimtmečiui po šių tekstų moterys mūsų visuomenėje susiduria su panašaus pobūdžio iššūkiais, o kai kurie politikai ar net Seimo nariai sprendimams priešinasi. Ir istoriška, ir aktualu.

Literatūra ir švietimo politika

Skaitydamas „Populiariosios literatūrologijos versiją“ nejučia ėmiau svarstyti apie švietimo politiką ir literatūros vietą joje. V. Daujotytė teigia: „Kuo mokykla tvirčiau susieta su kultūra, kūryba, su visuomenės problemomis, tuo jauni žmonės greičiau subręsta sąmoningam piliečio gyvenimui.“ Tačiau kaip visuomenėje atrasti daugiau vietos kultūrai ir kūrybai, kai nepakankamas kultūros finansavimas neretai veikia kaip savicenzūra nežinomiems kūrėjams? Idealiu atveju švietimo politika turėtų veikti taip, kad bet kuris gabus literatas neturėtų jaudintis ir atsisakyti savo kūrybinio potencialo, baimindamasis, kad iš to neišgyvens. Kita vertus, gal apskritai tokia jau „humanitarų“ dalia demokratinėje sistemoje – literatūrinis darvinizmas, kur iškyla tik tie, kas turi ir talento, ir drąsos. Juk kitokioje sistemoje meno raiškos jau ankstyvose stadijose galėtų sulaukti valstybės paramos, bet tik tokios, kurios tiktų idėjiškai.

Pamenu, kai man būnant pirmakursiu Lietuvoje socialiniuose tinkluose buvo grupė, agitavusi už filosofijos dėstymą mokyklose. Atrodo, po keliolikos metų jau yra atsiradusių pavienių mokyklų, kuriose mokiniai supažindinami su filosofijos disciplina. Aš pats filosofiją (tikrą, ne kokią „gyvenimo filosofiją“, po kuria dažniausiai slypi abejingumas šiai disciplinai ar jos nesupratimas) pamilau gan vėlai, o reikšmingiausias susidūrimas mano asmenybės formavimuisi – vadovėlio rekomenduotas skaityti Albert'o Camus „Sizifo mitas“, kai man buvo šešiolika ar septyniolika metų. Tačiau, žvelgdamas į tai retrospektyviai, manau, kad susidomėjimą egzistencializmu, o vėliau ir filosofija apskritai man įžiebė V. Mačernis. Ir jau tik dar vėliau suvokiau antikinės filosofijos, ypač Platono, vertę. O dabar, domėdamasis žmogaus neigiamu poveikiu aplinkai dėl įsitikinimo, kad jam viskas galima kitų Žemės gyventojų atžvilgiu, kiekvienais metais vis labiau atrandu Vydūną. O paraleliai – Empedoklį ir Plutarchą.

Kokia literatūra turėtų būti dėstoma mokyklose – palieku klausimą spręsti literatūrologams ir švietimo specialistams. Būtų per drąsu iš literatūros programos reikalauti pilietiškumo ugdymo, kita vertus, socialinio jautrumo tematika ir šiaip dažna XX a. pirmosios pusės lietuvių literatūroje, tad tinkamai perteikta ji galėtų sieti jauną žmogų su pilietiškumu, socialinio teisingumo troškimu. Pasak V. Daujotytės, „socialinio teisingumo siekimas lietuvių poezijai apskritai būdingas“. Tad dėl vieno neabejoju – lietuvių literatūros nenuplaus ateinančių laikų srovės. Net ir keičiantis pasauliui, vienus iššūkius žmonijai sprendžiant, su kitais naujais susiduriant, literatūra liks vertinga vien tuo, kad, kaip „jautriausia atminties forma“ (V. Daujotytės citata), praneš mums, kaip pasaulį matė ir koks šis buvo prieš kelias kartas. Literatūra – tai savęs pažinimas. Per tautinę literatūrą ateina gilesnis savo tautos pažinimas, o iš jos – pasaulio. Prasminga literatūra, lėtai skaitoma, gali būti savigyda, savotiška psichoanalizė rankiojant dalelytes iš skirtingų epochų ir kultūrų literatūros kūrinių ir surandant joms jungtis, kur mums panūsta. O daugiau skaitant ir išlavėja skaitytojo intuicija – lengviau surasti sau vertingas knygas. Galų gale – daugiau skaitančiųjų reiškia, kad bus ir daugiau rašančiųjų.

Tarp savitumo ir visuotinumo

XX a. pirmosios pusės lietuvių literatūrai vietą neretai galime rasti pasaulio (ar bent jau Vakarų) literatūros kontekste. Aktualumo nenustoja ir literatūros šedevrai. Štai ar ne B. Krivicko eilėse apie Dovydo kovą su Galijotu galime atpažinti ne tik pokario miško brolius, bet ir savo bei Europos laisvę ginančius ukrainiečius? Menas gali padėti išgyventi ir įprasminti mūsų kaip individų ir kaip tautos dalies tragizmą skirtingomis istorinėmis aplinkybėmis, kaip antai V. Mykolaičio-Putino „Gyvuosius apraudu, mirusius šaukiu“, ypač vis mažėjant tiesioginių stalinistinio ar hitlerinio totalitarizmo liudininkų, nors dėl tokių niekšybių potrauminio streso sindromas yra persidavęs iki jauniausios kartos.

Nukelta į p. 4 ►

Deleuze’as ir pedagogika

Nacionalinė švietimo agentūra paskelbė, kad vidurinio ugdymo programose filosofija bus pasirenkamasis dalykas. Šis momentas žymi progą mąstyti apie filosofijos mokymo praktiką. Atsižvelgdamas į tai, tikiuosi pateikti simpatišką Gilles’io Deleuze’o pedagogikos pristatymą. Nors šis filosofas neskyrė jokio darbo būtent edukacijos temai, jo ilga mokytojo karjera ir mąstymo samprata išreiškia konkretų požiūrį į filosofijos edukaciją. Neabejotinai Lietuvoje jau yra filosofijos mokytojų bendruomenė, kuri turi neįkainojamos ir išsamesnės patirties šiuo klausimu. Tikiuosi, mano pastebėjimai tik paskatins įvairių perspektyvų tyrinėjimą.

Gilles’is Deleuze’as – XX a. prancūzų filosofas, pasižymėjęs kaip darbštus filosofijos istorikas ir imanentiškumo teoretikas. Jis yra provokuojančiai teigęs, jog užsiima gryna metafizika, tačiau jo įtaka pasiekė įvairiausias disciplinas. Nors Deleuze’o ir edukacijos santykis ne tiek ištirtas, kiek jo filosofijos politinės ar etinės pasekmės, ši studijų kryptis turi augantį tekstų skaičių. 2000 m. galime užtikti pirmąjį Deleuze’o pedagogikos tyrimą. Tik po trylikos metų buvo publikuotas pirmasis Deleuze’o ir edukacijos rašinių rinkinys.

Šį susidomėjimą iš dalies paaiškina tai, kad Deleuze’as visą savo profesinį gyvenimą buvo mokytojas. Sakoma, kad jo pamokos buvo puikios nuo pat pradžių. Filosofas pradėjo karjerą licėjuose, vėliau dėstė prestižiniuose Prancūzijos universitetuose. Jis su pasitenkinimu prisiminė, kad licėjuose iš filosofijos mokytojų buvo mažai tikimasi, dėl to jie galėjo elgtis ekscentriškai. Mokykloje buvo daugiau laisvės užsiimti kuriozais. Kartais, norėdamas pademonstruoti kokį nors filosofinį teiginį arba tiesiog pailsėti, jis klasėje netgi grodavo muzikiniu pjūklu.

Netrūksta įrodymų, kad Deleuze’as buvo itin gerbiamas ir talentingas pedagogas. Šiandien turime nemažai išsaugotų ir transkribuotų jo paskaitų, nes studentai dažnai atsinešdavo garso įrašymo įrangą. Retas atvejis, kad filosofijos paskaitos būtų sausakimšos, tačiau Deleuze’ui dažnai tekdavo prasibrauti pro minią norint įeiti į auditoriją. Yra pagarsėjusi istorija, kad profesorius Raymond’as Polinas negalėjo pakęsti Deleuze’o. Polino paskaitos vykdavo po Deleuze’o, o Deleuze’ui išėjus pilnos klasės ištuštėdavo iki 6 žmonių.

Net atsižvelgiant į tai, kad licėjus siūlė daugiau laisvės nei universitetas, metams bėgant Deleuze’o mokymo metodas mažai keitėsi: jis labiau vertino paskaitos nei diskusijos ir dialogo formą. Mokinių ataskaitos žymi, kad Deleuze’o pamokos buvo verčiau koncertai nei pokalbiai. Šio palyginimo esmė tokia, kad koncerto dalyvis nesustabdo muzikanto pastebėjimais ar klausimais, jeigu nesupranta tam tikro muzikinio momento. Lygiai taip pat Deleuze’o paskaitos dažniausiai buvo nepertraukiami monologai, o į klausimus jis atsakydavo kitos pamokos pradžioje. Mokinys skatinamas nepertraukti pamokos, kai tam tikras dėstymo momentas yra neaiškus. Klausimai turėjo būti formuluojami mokiniui turint pamokos visumą – itin svarbu buvo pamokos „suvirškinimas“ norint užduoti atitinkamus klausimus.

Toks metodas gali būti suprantamas kaip nefilosofinis. Tradiciškai filosofijoje labiau vertinami dialogai ar dialektika nei kalba ir retorika. Šiuolaikinėje filosofijos klasėje diskusijos taip pat užima svarbią vietą, nes tai vertingas įrankis norint ugdyti argumentavimą ir episteminę pagarbą bendraklasiams. Deleuze’as neatmetė diskusijos vertės. Veikiau jo mokymo praktika yra alternatyvus būdas lavinti studentų mąstymą.

Monologo pranašumai taps aiškesni tik apžvelgus Deleuze’o pastebėjimus apie mąstymo vaizdavimą filosofijoje. Tradiciškai (turint omenyje, kad tai siaubingas apibendrinimas) filosofijos istorijoje mąstymas vaizduojamas kaip vidinis, turintis natūralų sąryšį su tiesa. Pavyzdį rasime Platono dialoge „Menonas“. Šiame tekste Sokratas įrodo, kad net ir nieko nežinantis vergas turi natūralų polinkį į žinojimą ir gali atpažinti tiesą. Kiekvienas gali atpažinti, kad kai kvadrato siena dviejų metrų ilgio, tada kvadrato plotas bus keturi kvadratiniai metrai. Tačiau vergas padaro klaidą, kai Sokratas paprašo nupiešti dvigubai didesnį kvadratą – vergas nubraižo kvadratą dvigubai didesnėmis sienomis ir taip gauna keturgubai didesnį kvadrato plotą. Galų gale kiekvienas gali būti išmokytas, kaip šią problemą išspręsti, bet tai paremta žmogaus įgimtu gebėjimu suvokti kvadrato savybes. Reikia tik šį tiesos pažinimą „pažadinti“. Pažadinimo praktiką atlieka talentingas mokytojas, kai užduoda mokiniui klausimus. Mokinys taip yra nulydimas iki tiesos, tačiau šis gebėjimas suprasti tiesą yra bendras visiems nuo pat pradžių. Kitaip tariant, tradiciškai mąstymas vaizduojamas kaip kiekvieno žmogaus gebėjimas, paremtas tiesos atpažinimu, bet žmogus netaikydamas tinkamo metodo daro klaidas ir negali naudoti šio gebėjimo visavertiškai.

Deleuze’as vertino kitokią mąstymo viziją: mąstymas neturi natūralaus sąryšio su tiesa ir žmonės nėra natūraliai mąstančios būtybės. Šaižiai skamba pastebėjimas, kad žmonės skundžiasi sveikatos stoka, juslių stoka, tačiau niekad nepasigenda intelekto. Mąstymas yra pasekmė po susidūrimo su tam tikra jėga, kuri gali provokuoti mąstymą. Mintis yra reakcija, kai mus paliečia empirinis įvykis. Žmogus mąsto ne po susidūrimo su kiekvienu įvykiu, o tada, kai įvykis peržengia jo ribas. Deleuze’as atrado, kad jau Platono olos alegorijoje išreiškiama ši alternatyvi mąstymo vizija. Žmonės yra puikiai pajėgūs gyventi oloje, tai yra bukume, ir tenkintis šia padėtimi. Tik per prievartą žmogus gali iš tamsos išlipti, o paskui kyla noras grįžti atgal. Alegorijoje pabrėžiamas olos gyventojų skausmas, kai jie ištraukiami į dienos šviesą. Būtent per susidūrimą su saule – tai yra jėga, kuri peržengia jų ribas, – olos gyventojai gali po truputį samprotauti apie pasaulio būseną. Olos alegorijoje palaidota idėja apie savitą žmonių mąstymo gebėjimą – pateikiama galimybė, kad tiesa nėra kažkas būtinai malonu ir kiekvieno skoniui.

Lyginant šiuos du mąstymo vaizdinius, tampa akivaizdu, kad jie reikalauja nesuderinamų filosofijos mokymo metodų. Mokymo praktika dialoge „Menonas“ prasideda nuo prielaidos, kad mokinys susidomėjęs tiesa ir gali būti nulydėtas iki teisingų išvadų. Jeigu šį būdą įmanoma praktikuoti, jo privalumas tas, kad mokiniui kiekvienas žingsnis aiškus ir atkuriamas. Ne veltui dialoge aptariama geometrinė problema. Susidūręs su matematine ar geometrine problema, mokinys turi pateikti fiksuotą atsakymą. Svarbu, kad tokio tipo užduotyse problemos yra nulemtos iš anksto. Neabejotinai tokia edukacijos forma turi svarbią vietą mokykloje, tačiau taip pat aišku ir tai, kad ši mąstymo forma neapima visos mąstymo veiklos. Deleuze’as rašo, kad kur kas dažnesnės ir siaubingesnės mokinių klaidos yra ne faktiniai suklydimai, o veikiau nesvarbūs pastebėjimai, banalybės, pateiktos kaip gilios įžvalgos, ir prastai suformuluotos ar iškreiptos problemos. Pasaulyje niekados nestigs kvailų ir nesvarbių pranešimų, kurie neturi nė vienos faktinės klaidos. Kai apsigauname, kad mąstymo veikla yra tik atsakymų paieška, prarandame teisę problemas formuluoti ir organizuoti. Filosofija mokykloje turės daug funkcijų, tačiau viena iš jų turi būti mokymas formuluoti problemas.

Norint sužinoti apie mąstymo „gerą valią“ ir apie mokinių natūralų polinkį į tiesą, reikia tik penkias minutes pašnekinti patyrusius gimnazijos mokytojus. Kai negalime remtis žinių atpažinimu, mokytojas turi ištraukti mokinius iš bukumo komforto. Atsižvelgiant į tai, filosofijos mokytojo darbas yra vaizduoti mąstymą, nors ir rizikuojant, kad jis nebus iš karto suprantamas. Deleuze’as retai tiesiogiai rašė apie mokymo praktiką, tačiau galime pateikti citatą, kur jis rašo apie mąstymo vaizdavimo ir mokinio santykį: „Nieko neišmokstame iš tų, kurie sako „daryk, kaip aš darau“. Mūsų vieninteliai mokytojai yra tie, kurie sako „daryk su manimi“ ir skleidžia ženklus, kuriuos kartu plėtojame heterogeniškai; ne gestus, kuriuos turime atgaminti.“

Galima abejoti, ar toks požiūris į mokymą nekreipia mus veikiau link dialogo nei monologo, tačiau tai, ką Deleuze’as turi omeny, yra konkretu. Jo mokinių prisiminimai rodo, kad pamoką jis pradėdavo apsimesdamas kvailiu, suvaidindamas visišką nepasiruošimą pamokai. Po šio papokštavimo Deleuze’as pristatydavo tos dienos temą ir po truputį užduodavo sau tokius klausimus kaip: „Kas yra transcendentalumas? Kantas sako, kad tai pažinimo sąlygos... bet kodėl tai vadinti transcendentalumu? Nežinau, nežinau...“ Viskas vykdavo tokiu lėtu tempu, kad mokiniams kartais būdavo neaišku, ar pamoka turės kokią nors išvadą. Tačiau, pamažu užduodamas sau klausimus bei prisimindamas sąvokas ir problemas iš filosofijos istorijos, jis iš pabirų minčių sudėliodavo vientisą pamoką.

Aišku, Deleuze’as visada pateikdavo vientisą pamokos naratyvą, nes itin daug laiko skirdavo pasiruošimui. Deleuze’o šeimos draugas prisimena, kad savaitgalio dienomis jis sėdėjo spoksodamas į savo užrašus, o prieš paskaitą mankštindavosi lyg ruošdamasis lenktynėms. Dėl šio darbštaus pasiruošimo negalime sakyti, kad filosofo pamokos buvo improvizacinio mąstymo demonstravimas. Veikiau šio demonstravimo tikslas buvo vaizduoti, kaip atrodo sudėtingas filosofinio mąstymo darbas, tik suglaustas į paskaitos laiką. Jeigu Deleuze’as kviečia mokinius mąstyti su juo, ugdyti savo gebėjimus su juo, tai tik su sąlyga, kad jie atkreips dėmesį į mąstymo formą. Jeigu mokiniai kreipia dėmesį tik į tai, kas pamokoje sakoma, kokia tema plėtojama vieną ar kitą dieną, tuomet jie praleidžia pusę pamokos įvykio. Deleuze’as mokė demonstruodamas tam tikrą santykį su mąstymu ir su filosofijos istorijos tradicija.

Viena mano dėstytoja yra sakiusi, kad Deleuze’o mokymo metodas yra arogantiškas. Nepriimti klausimų filosofijos klasėje yra tikra erezija, ir tikrai nenorėčiau teigti, kad turime perimti kiekvieną Deleuze’o mokymo įprotį. Visgi dėstytojai atsakiau iš studento perspektyvos, kad skaityti Deleuze’o paskaitas man buvo lyg įkvėpti gryno oro. Kartais susidaro įspūdis, jog filosofijos dėstytojai imasi kiekvienos priemonės, kad studentai daugiau laiko praleistų tarpusavyje tuščiai bambėdami apie tekstus, kurių neskaitė, nei klausytųsi filosofijos eksperto, kurio aistra sukeltų meilę filosofijai ir jos istorijai. Net jeigu tai nepriimtina, manau, daug kas gali pasisemti įkvėpimo iš Deleuze’o inovatyvių įžvalgų apie mąstymo prigimtį ir filosofijos pamokų naudojimo mąstymui demonstruoti.

– ANTANAS BALČĖTIS –

Naudota literatūra

Miguel de Beistegui, *Immanence – Deleuze and Philosophy*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012

Gilles Deleuze, *Nietzsche and Philosophy*, translated by Hugh Tomlinson, London: Athlone Press, 1992

Gilles Deleuze, Paul Patton, *Difference and Repetition*, London: Bloomsbury, 2014

François Dosse, *Gilles Deleuze and Felix Guattari: Intersecting Lives*, New York: Columbia University Press, 2011

John R. Morss, „The Passional Pedagogy of Gilles Deleuze“, *Educational Philosophy and Theory*, 2000, t. 32, Nr. 2

Inna Semetsky, Diana Masny, *Deleuze and Education*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013

Lietuvių literatūros aktualumas šiandien ir rytoj

► Atkelta iš p. 3

Tiesa, ankstyvojoje literatūroje neturime herojų, keliančių šekspyriškus klausimus, tačiau turime Antano Baranausko „Anykščių šilelį“, aktualų jau ne tik regioninių (šilo), bet ir globalių ekologinių problemų akivaizdoje. Neturime Friedricho Nietzschės ar Søreno Kierkegaard’o, tačiau turime teosofą Vydūną, mokiusį darnos su aplinka. Ir V. Mačernį, poetą, ėjusį koja kojon su Vakarų filosofija ir egzistencialistų klausimus kėlusį dar tada, kai terminas šiai filosofijos srovei nebuvo sugalvotas. Neturime Franzo Kafkos ar Albert’o Camus, bet turime pastarojo amžininką Antaną Škėmą, kurio „Baltoje drobulėje“, kaip ir A. Camus „Krytyje“, reflektuojama kaltės idėja, jų net gyvenimo baigtis stulbinamai panaši – abu pamečiui žūva autokatastrofose.

Literatūra, suteikianti mums atramas, įprasmina mūsų vietą tautoje ir pasaulyje. O modernėjant pasauliui ir spartėjant globalizacijai savitumas darosi vis reikšmingesnis. Tik visada reikia pažinti ir kitas kultūras, išmokti svetimų kalbų ir perskaityti jomis knygų, kad suprastum paradoksą – esame unikalūs, tačiau daug kur ir labai panašūs, galbūt net labiau, nei norėtume. Tad ir mūsų tautinė literatūra yra tiek savita, kiek visuotinė. Svarbu būti susipažinus su didžiaisiais pasaulio kūrėjais ir didžiais filosofais, tačiau kartu nepamiršti, kad ir Lietuva turi transcendentinį Čiurlionį. O iki jo, iki rašytinės literatūros suklestėjimo ir pirmų lietuviškų muzikos ir vaizduojamojo meno kūrinių ir Lietuvos senajame kaime rasdavosi „filozopų“, ir ne tik Vinco Krėvės apsakymuose, o kur dar daugybė liaudies menininkų, tautosakos žinovų ar palinkusių prie verpstės dainių.

Mokant literatūros vienareikšmiško atsakymo, kiek dėmesio skirti lietuvių literatūrai, o kiek – pasaulio, matyt, nebus, tačiau V. Daujotytės įtraukus pasakojimas apie lietuvių literatūrą ir tiksliai parinkti kiekvieną autorių reprezentuojantys tekstai man pasirodė patrauklūs perteikiant XX a. lietuvių literatūros aktualumą ir reikšmingumą. Gerai parašytas vadovėlis ilgai nenustoja aktualumo, gali atlaikyti „pasikeitusio laiko slėgimą“, griaučiai lieka tie patys, net jei pats neišvengiamai turi būti perkontekstualizuotas. „Populiariosios literatūrologijos versija“ ir yra tokio vadovėlio pavyzdys, ką įrodė pati autorė, pratarmę ir epilogą pritaikiusi 2023 m., kai vyksta karas prieš Ukrainą ir prieš Europos civilizaciją, jos vertybes. Kita vertus, klausimas, kaip sėkmingai tai įtraukti į pasaulio (tiksliau, Vakarų) literatūros kursą, lieka atviras. Tačiau tai galbūt užduotis pedagogui. O gal ir jaunam žmogui?

– AUDRIUS SABŪNAS –

Geriausios knygos apie nacizmo psichologiją

Svetainėje „Five Books“ iškilūs šių laikų intelektualai, mokslininkai, rašytojai pateikia penkių aktualių knygų rekomendacijas. Britų istorikas ir psichoanalitikas, keliolikos knygų autorius DANIELIS PICKAS (g. 1960) penkis reprezentatyviausius veikalus, padedančius suprasti nacizmo psichologijos tyrimų lauką, pristatė 2012 m., išleidęs savo knygą „Įsigauti į nacių sąmonę: Hitleris, Hessas ir analitikai“ (*The Pursuit of the Nazi Mind: Hitler, Hess and the Analysts*).

– Jūsų naujausia knyga „Įsigauti į nacių sąmonę“ – tai istorinė studija apie amerikiečių ir britų bandymus pasitelkus psichologiją, psichiatriją ir psichoanalizę perprasti nacių vadovybės motyvus ir vadinamųjų masių mentalitetą. Kada Sąjungininkai ėmė dėti šias pastangas?

– Yra keletas atskaitos taškų, tačiau svarbiausias momentas – 1943-ieji, – kai prezidento Roosevelto įsteigtos JAV žvalgybos agentūros – Strateginių tarnybų biuro (STB) – vadovas pakvietė psichoanalitiką Walterį Langerį ir Harvardo psichologą Henry Murray parengti Adolfo Hitlerio psichikos studijas. Viltasi, kad psichologiniai lyderio portretai duos naudos žvalgybai, nors ar davė – kitas klausimas.

Tai buvo dalis pastangų Freudo mintis – podraug su kitomis disciplinomis, pavyzdžiui, kultūros antropologija – „įdarbinti“ kare. Abipus Atlanto atsirado daugybė kitų projektų ir ataskaitų, siekiančių iššifruoti, kas gi vyksta, „skaityti“ tarp eilučių. Pasitelkta įvairiausių psichoanalitinių rašytojų, pavyzdžiui, nagrinėti Hitlerio kalbas ir paspekuliuoti, kokią psichinę būklę jos atskleidžia. Tokiems analitikams ne mažiau rūpėjo suprasti, kaip ir kodėl Hitlerio asmenybė įžiebė tokį milžinišką entuziazmą 4 deš. ir įkvėpė tokį ilgalaikį lojalumą 5-ajame.

– Britai turėjo galimybę iš arti tirti vieną svarbiausių nacių veikėjų, ar ne? Tada, kai Rudolfas Hessas, Hitlerio dešinioji ranka nacių partijoje, netikėtai atvyko į šalį?

– Tas tiesa. 1941 m. Hessas perskrenda Šiaurės jūrą, tikėdamasis susitikti su Hamiltono hercogu ir galbūt karaliumi ir susiderėti dėl taikos, nedalyvaujant Churchilliui. Tačiau vietoj to Hessas internuojamas.

Nelaisvėje jis patenka į kariuomenės gydytojų rankas. Savo knygoje kaip tik stengiuosi parodyti, jog nemažai gydytojų vis labiau ima domėtis psichine Hesso būkle, jis pradedamas laikyti reikšmingu klinikiniu atveju, netgi fašistinės asmenybės tipo pavyzdžiu apskritai. Gydytojams įdomu jį stebėti, jie bando suprasti politinį jo prisirišimą, daro tam tikras išvadas, kas jį patraukė į nacizmą, ir kelia klausimus apie platesnes šio tyrimo implikacijas. „Normalumo“ ir „nenormalumo“ klausimai šiuose tyrimuose svarbiausi.

– Prie kokių išvadų apie nacių sąmonę per visus šiuos tyrimus buvo prieita?

– Pačių įvairiausių, kai kurios iš jų, kas be ko, atrodo visiškai pasenusios. Kitos sukėlė didesnį atgarsį ir drauge atvėrė kelią naujoms empirinių ir teorinių tyrimų formoms, atsiradusioms po karo. Prieštaringai vertinama pokario sociologijos klasika, turinti daug sąsajų su šia karo meto literatūra, buvo 1950 m. pasirodžiusi Theodoro Adorno ir kt. knyga „Autoritarinė asmenybė“ (*The Authoritarian Personality*).

Karo meto gydytojai praktikai siekė išlukštenti asmenybės formas, net spekuliavo apie nacionalinį charakterį, atgaivindami seną ir abejotiną mąstymo tradiciją. Individualūs Hitlerio portretai, ko gero, yra ryškiausia iliustracija tikėjimo, esą įmanoma įsigauti į pasąmonę asmens, kuris nėra tavo pacientas. Tai buvo už gydytojo kabineto sienų vykstančios „laukinės psichoanalizės“, dėl kurios Freudas buvo įspėjęs, pavyzdys. Bet tai nereiškia, kad tie gydytojai neturėjo ką įdomaus pasakyti. Be to, klausimas, ką Hitleris reprezentavo kitų žmonių pasąmonėje, taip pat turėjo pagimdyti įvairių hipotezių. Pavyzdžiui, kelta mintis, kad fiurerio asmenyje tokie žmonės kaip Hessas atrado visagalį tironiškos tėvo figūros pakaitalą tiek gyvenime, tiek – kas svarbiausia – savo pačių sąmonėje.

Daliai komentatorių buvo įdomu tyrinėti paklusnumo psichopolitiką. Čia greta baimės ir prievartos klausimo reikėjo svarstyti ir galingas susijaudinimo, giluminės identifikacijos ir troškimų formas. Viena vertus, tirtos numanomos arba užfiksuotos atskirų žmonių mintys ir fantazijos, kita vertus, domėtasi fantazijomis, kurios buvo mobilizuotos pačioje kultūroje.

Antrasis pasaulinis karas, pasirodė, buvo esminis grupinio elgesio eksperimentų ir teorijų laikotarpis ir davė didelį akstiną grupinės terapijos tradicijos plėtotei po 1945 m. Iki smulkmenų sustyguotus nacizmo festivalius daugelis laikė šiurpą keliančiu laiko ženklu, akivaizdžiu įrodymu, kaip vadinamosios „masės“ gali šlovinti savo paklusnumą ir pavaldumą šeimininkui. Leni Riefenstahl sukurtam filmui apie vieną iš masinių Niurnbergo sueigų 4 deš. buvo parinktas pavadinimas „Valios triumfas“. Nuo pat pradinių filmo kadrų aiškiai signalizuojama antgamtinė valdovo valia: Hitleris rodomas nusileidžiantis lėktuvu iš debesų ir galiausiai bylojantis tūkstančiams ekstazės ištiktų sekėjų.

– Kuo buvo pagrįstos tos karo laikų klinikinės išvados? Ir ar jos kaip nors apčiuopiamai pagelbėjo kariaujantiems Sąjungininkams?

– Dar prieš Walteriui Langeriui ir Henry Murray 1943 m. imantis Hitlerio psichikos aiškinimo, buvo prikaupta daug archyvinės medžiagos – prisiminimų, interviu, žurnalistinių ir diplomatinių ataskaitų. Ši STB „Šaltinių knyga“ buvo gandų, atsiminimų, reportažų ir diagnozių kratinys. Naudodamiesi šiuo gana problemišku šaltinių rinkiniu jie bandė suprasti Hitlerį ir jo patrauklumą bei numatyti galimą jo elgesį. Jie abu nuspėjo Hitlerio savižudybę ir jo vykdytą išdegintos žemės politiką. Įžvalgu, nors ir ne unikalu. Iš dalies jiedu pateikė prognozes, paremiančias požiūrį, kuris tuo metu jau vis tiek virto Sąjungininkų strategija, – kad karą būtina kariauti tol, kol bus pasiekta visiška kapituliacija.

Pridygo begalė teorijų. Nenoriu perdėti tiesioginių tų ataskaitų pasekmių pačiam Hitleriui. Būta sąsajų tarp karo laikų žvalgybos darbo, susijusio su vadinamąja „nacių sąmone“, ir pokario Amerikos politinės minties apie demokratiją ir laisvę. Kitas ilgalaikis įspaudas – denacifikacija, kurią okupuotoje Vokietijoje bandė vykdyti britai ir amerikiečiai. Reikia nepamiršti, kad fašizmo sugrįžimo baimės būta stiprios, nors 5 deš. pabaigoje visuotinėje sąmonėje viršų pradėjo imti Šaltasis karas.

– Ketinau klausti, kokia viso šio triūso reikšmė. Suprantu, kuo tai buvo naudinga bandant formuoti pokario Vokietiją, bet ar šios žinios pritaikytos kur kitur? Ar jos padėjo Vakarams geriau suprasti autoritarizmą?

– Po 1945 m. ši literatūra šakojosi. Tiesa, nors daugelis šiandieninių istorikų ir socialinių mokslų atstovų suabejotų, kaip tokie tyrimai buvo formuluojami, – pavyzdžiui, dėl tos pačios Hitlerio „psichoanalizavimo“ iš tolo idėjos, – jie paakstino pokarinio politinio „portretavimo“ tradiciją. Kai kurios psichoanalitinės literatūros apie nacizmą galiojimo laikas buvo daug ilgesnis. Tarkime, 1941 m. pasirodžiusi kertinė psichoanalitiko Ericho Frommo knyga „Bėgimas nuo laisvės“, kurioje nagrinėjami subjekte slypintys pančiai. Būtų įdomu atlikti dar vieną tyrimą, panašų į aprašytąjį knygoje „Įsigauti į nacių sąmonę“, – apie psichologijos formas, suponuojamas to, kas buvo pradėta vadinti „kremlinologija“. Be to, 6 deš. jau tapo įprasta komunizmą ir fašizmą tapatinti su totalitarizmo sąvoka.

– Papasakokite daugiau apie Freudo įdirbį masių psichologijos srityje.

– Dažnai manoma, kad psichoanalizė yra individualistinė teorija – ir iš tiesų daug ankstyvųjų Freudo idėjų ir raštų kilo iš pastangų perprasti paskirus jo gydytus pacientus. Tačiau esama ir kitos – žmonių grupių ir institucijų – plotmės. Kai kurie Freudo tekstai iš tikrųjų primena pasakojimus apie grupinės neapykantos, lojalumo ir meilės problemas pačiame psichoanalitiniame judėjime.

Knygą „Masių psichologija ir Ego analizė“ (*Massenpsychologie und Ich-Analyse*, 1921) apie grupių arba masių psichologiją Freudas rašo po Pirmojo pasaulinio karo. Tai buvo laikas, kai daugelis rašytojų bandė susitaikyti su industrializuotomis masinėmis žudynėmis ir suvokti, kas apskritai kurstė nacionalizmą ir militarizmą. Didysis karas Freudui patvirtino kai kurias jo paties mintis apie žmogaus destruktyvumą ir kartotę. Į karą jis žvelgė kaip į iracionalumo galios įrodymą. Susirūpinimas žmogaus destruktyvumu, agresija ir nuolatiniu polinkiu į patologinę kartotę turėjo tapti charakteringu jo minties bruožu 3 ir 4 deš.

Bene garsiausias ir kontroversiškiausias – net ir tuo metu – šio žanro kūrinys iki 1914 m. buvo Gustave'o Le Bono „Minios psichologija“ (1895). Šis prancūzų socialinis psichologas tvirtino, kad būtina suprasti vis aktualėjantį reiškinį: gausėjančios žmonijos galią, o svarbiausia – masinio elektorato polinkį infantilėti ir pasiduoti instinktams bei aistroms. Le Bonas kartais tikrai linkęs teigti, jog „elitas“ būtų pajėgus suvaldyti šią minią, o tai mažų mažiausiai dvelkia patronavimu.

– Freudas nesutiko su tokiu Le Bono požiūriu – apie užsilikusį bandos mentalitetą, ar ne?

– Freudas buvo susipažinęs su literatūra apie minią, bet siekė žengti toliau. Jo knygoje kalbama apie Le Boną, tačiau Freudo netenkina atkryčio į laukiniškumą idėjos ar bent jau Le Bonui ir jo amžininkams gerai žinoma idėja apie kažin kokį ypatingą esinį, kuris yra ne kas kita kaip tam tikra „minios sąmonė“.

Freudas kėlė prielaidą, kaip individo pasąmonės procesai išryškėja arba jiems suteikiama galimybė pasireikšti minioje – kad atsiskleidžia tai, kas individualiai egzistuoja kiekviename iš mūsų, o ne kažkoks ypatingas dalykas, vadinamas „masės mentalitetu“. Apie tai jis mąsto labiau kaip apie įprastus troškimus, aistras ir identifikacijas. Iki „Masių psichologijos...“ gyvavo dvi paskiros – individo ir minios – idėjos. O Freudas teigia, kad šis perskyrimas iš dalies klaidingas, nes neatsižvelgia į tai, kad individas visų pirma irgi sudarytas iš socialinių santykių. Jis tvirtina, kad mūsų sąmonėje visada dalyvauja dar kažkas – „aš“, pirmasis vienaskaitos asmuo, yra sudarytas iš „mes“: pavyzdžiui, internalizuotos tėvų reprezentacijos ir tapatinimasis su jais, be kita ko. Psichoanalizė vis dažniau tyrinėjo šią sudėtingą sąmonėje vykstančią dramą ir ego santykius su kitais mūsų viduje. Imta teigti, kad mumyse visada esti nesąmoningo santykio su „objektu“ ar veikiau su daugybe objektų. Tai gali būti internalizuota kito asmens versija arba – primityvesne forma – asmens ar tam tikrų savybių fragmentai. [...]

*– Pereikime prie antrosios knygos – Wilhelmo Reicho „Fašizmo masių psichologijos“ (*Die Massenpsychologie des Faschismus*, 1933). Šis austrų psichiatras nacizmo iškilimą siejo su seksualiniu slopinimu, ar ne?*

– Viena iš pagrindinių jo minčių yra ta, kad seksualumas ir politika gali būti susiję sudėtingais ir dažnai paslėptais ryšiais ir kad didžiulė libido dalis buvusi pasibaisėtinai klaidingai nukreipta į fašizmą. Politikoje esą „išsisėmė“ tai, kas buvo susiję su labai stipria frustracija. Wilhelmas Reichas, manau, tvirtai tikėjo, jog seksualinis išsilaisvinimas paskatintų didesnę toleranciją ir prisidėtų prie antifašizmo. Ir atvirkščiai: kad slopinimas ir frustracija gali paaiškinti demagogiškų asmenybių patrauklumą. Tai tarsi tokia itin grėsminga sublimacijos forma. Vokiečių istorikas Klausas Theweleitas dirbo šia linkme toliau – 8 deš. pabaigoje išleistoje knygoje „Vyrų fantazijos“ (*Männerphantasien*) analizavo seksualinio ir politinio pobūdžio neapykantą, besiliejančią per kraštus laiškuose ankstyvųjų nacizmo entuziastų, ypač tų, kurie būrėsi į ginkluotas ir dažnai smurtingas dešiniąsias gaujas ar grupuotes, ypač į sukarintus Laisvuosius korpusus (*Freikorps*) po 1918 m.

Freudas nepritarė Reicho įsitikinimui, kad seksualiai išlaisvinta kultūra sukurs pasaulį be neurozių, nors neabejotinai siekė didesnės tolerancijos ir atviresnių diskusijų apie seksualumą. Freudui konfliktai yra neišvengiami – nei praeityje, nei ateityje nebuvo ir nebus aukso amžiaus be konfliktų.

Freudo niekada netraukė bolševizmas, o Reichą, nors ir su tam tikromis išlygomis, labiau paveikė Sovietų eksperimentas. Kartą Freudas pašmaikštavo, kad jis pusiau bolševikas tuo, kad pritaria jų pesimistinei dabarties analizei, tačiau jis neturįs utopinių vilčių. Reichas su kitais tarpukario „kairiaisiais froidistais“ mėgino froidizmą suderinti su marksizmu. Reichą pristatyti čia pasirinkau ir dėl to, kad jis atstovauja visai tai literatūrai, kuriai atrodo, jog marksizmas ir jam būdingas socialinių santykių nagrinėjimas yra nepaprastai svarbu.

– Reicho teiginys, kad seksualinis slopinimas paskatino nacizmo iškilimą, man skamba kiek abejotinai. Britanijoje seksualumas ne ką mažiau slopintas nei Vokietijoje, tačiau ji nepasirinko fašizmo.

– Taip, akivaizdu, kad istorija daug sudėtingesnė už tokias teorijas! Aš neskatinu grįžti prie šių tarpukarinių neretai visa apimančių politinio priežastingumo aiškinimų, kurie vieną determinizmo formą kartais galėdavo pakeisti kita. Būtų klaidinga vaizduotis, jog kada nors bus galima vienareikšmiškai paaiškinti „masinę fašizmo psichologiją“, todėl turėtume būti apdairūs ir neišleisti iš akių paskirų individų, grupių ir valstybių analizės skirtumų. Bet tai nereiškia, kad Reichas šiandien neįdomus. Savo knygoje bandau išryškinti šios literatūros spektrą, jos problemas ir iššūkius, o svarbiausia – parodyti, kad esama šios literatūros istorinio konteksto.

Tarp labai įtaigiai išreikštų Reicho minčių yra ir tokia, kad liberaliesiems ir marksistiniams fašizmo iškilimo aiškinimams stinga vienos plotmės: kaip paaiškinti tą galingą erotinio potraukio, fobinės jausenos ir mėgavimosi galia, naikinimu, sadizmu bei mazochizmu samplaiką? Štai šiuo atžvilgiu psichoanalizė laikoma potencialiu šaltiniu.

– Ar galite trumpai apžvelgti, kas buvo Melanie Klein?

– Melanie Klein buvo Sigmundo Freudo sekėja, kuri XX a. 3 deš. įsikūrė Londone ir tapo labai įtakinga (kaip ir prieštaringai vertinama) britų psichoanalitikų rate, o galiausiai ir už jo ribų. Jos idėjos 5 deš. Britų psichoanalizės draugijoje iš tiesų įžiebdavo debatų, kurie sutrumpintai dažnai pavadinami „kontroversiškais ginčais“.

Klein buvo iniciatyvi asmenybė, Freudo idėjas bandžiusi plėtoti daugelyje svarbiausių sričių. Ji buvo pagrindinė vaikų psichoanalizės varomoji jėga. Kadangi naivu tikėtis, jog maži vaikai 50 minučių išgulės ant kušetės, pasakodami „laisvąsias asociacijas“, psichoanalizės techniką ji stengėsi šiek tiek pritaikyti, pasitelkdama žaidimą, tarkime, kaip priemonę „vidiniam pasauliui“ suprasti. Išvados apie kūdikystę ir vaikų mąstyseną savo ruožtu prasiskverbdavo ir į jos suaugusiųjų vertinimus. Klein idėjos padarė reikšmingą įtaką pačiai psichoanalizei.

– Melanie Klein buvo viena iš pagrindinių objektinių santykių teorijos kūrėjų, ar ne? Jos supratimu, mūsų santykiai su tėvais ir ankstyvosios mūsų fantazijos apie tėvus psichologiškai itin svarbūs ilgalaikėje perspektyvoje.

– Didžiulis Klein indėlis apmąstant „vidinį pasaulį“, mūsų sąmonėje egzistuojančias figūras ar fragmentiškus „objektus“, tyrinėjant, ką su jais darome savo fantazijose.

Nukelta į p. 15 ►

Šviečianti tamsa Eglės Gineitytės paveiksluose

Kada lengviau papasakoti apie personažą – kai žinai apie jį viską ar kai nežinai nieko? Stoviu tarp dviejų veik identiškų paveikslų, sukabintų ant priešingų sienų.

Tą momentą kažkas iš viršaus taria: tebūnie geltona šviesa. Ir štai – į mane nugara stovi grakšti vyrišku kostiumu vilkinti figūra ir žvelgia į padūmavusiu auksu užlietą horizontą. Sulenktoje kairėje rankoje – baltas kardelis. Laukia kažko? Tolsta nuo kažko? Pasiruošusi kovai ar jau pralaimėjusi? Jei matau nugarą – vadinasi, artėju ar tolstama nuo manęs?

Atsisuku į antrąjį paveikslą – prieš mane vėl ta pati figūra. Tik saulė akimirksniui švysteli ryškiau, horizonto linija išnyksta, o kardelis tampa aukso spalvos.

Lieku tunelyje tarp jų dviejų, atgręžusių man nugarą, – sužinojusi viską, nesužinojusi nieko.

Uose, atsisuk.

Akimirkos impresija išvydus Eglės Gineitytės diptiką „Uosis I“ ir „Uosis II“, „ArtVilnius“, „Litexpo“ rūmai, 2021 m. spalis

Eglė Gineitytė. Du žmonės. 2021. Pagal Edvardo Muncho paveikslą „Zwei Menschen“

Tekstą apie Eglės Gineitytės tapybos parodą „Mokytojas ant akmens“, šiuo metu vykstančią Vilniaus rotušėje, norėjau pradėti būtent šia impresija. Iš dalies todėl, kad vieną iš minėtų paveikslų dabar pakeitęs achromatinis „Paskutinis sniegas“ – savitas pirmojo negatyvas. Prisipažinsiu, parodoje tikėjausi išvysti mane įkvėpusį diptiką ir netgi spėliojau, kokios bus jo eksponavimo variacijos. Ar beveik identiški paveikslai kabos šalimais, ar, kaip „Litexpo“ erdvėje, sukabinti priešpriešiais sudarys įtraukiantį energinį tunelį. Panašiai kaip dabar „Juodoji naktis“ susisieja su eksponuojama ant priešingos sienos „Baltąja naktim“ ir tampa aišku, kad naktis – tai ne tamsiai užtapytas plotas, o būtent nedidelis šviesus turkio atspalvio lopinėlis. O gal oksimoronais koduodama paveikslų pavadinimus E. Gineitytė taip provokuoja žiūrovą: juk ir iš „Kipariso juodumos“ srūva ne tamsa, o šviesa.

„Ir šviesa be perstojo sklido“ – vienas iš parodoje eksponuojamų paveikslų pavadinimų. Šviesa galėtų būti visų E. Gineitytės paveikslų bendras vardiklis. Iš drobių sklindanti šviesa glosto žvilgsnį, šoka potėpio sukurtoje tekstūroje ir net jei yra įrėminta tamsaus rėmo, ilgiau įsižiūrėjusi, pradedi abejoti – gal vis dėlto šviesa yra tamsa, o ne atvirkščiai.

Noriu rasti atsakymus, kartu jaučiu, kad paveikslai, jau be dailininkės valios, gyvena savo gyvenimą naujoje erdvėje – taip „Pražydusi krauju“ magentos jūra įtraukia dėl krentančios nuo lango šviesos susiformavusį mano figūros šešėlį į paveikslo gelmę, ten pat pasiglemždama ir rotušės laiptų projekciją. Grėsmės nejuntu – erdvinį efektą paveiksluose formuojantis potėpis kuria savotišką išorinio nuglostymo pojūtį – iliuziją, kuri šiais laikais turbūt vadinama meno poveikio terapija.

Paveiksle „Du žmonės“ pagal to paties pavadinimo Edvardo Muncho „Zwei Menschen“ moters figūra susilieja su jūra, tapdama jos dalimi. Šalia kabanti „Pakrantė“ tarsi pratęsia (arba pradeda, nelygu kuria kryptimi žiūrėsi) naratyvą, tyvuliuodama snūdžiu bangų nejaudinamu horizontu.

„Miglotoje paslaptyje“ taip pat noriu matyti ir matau jūrą su menamu besileidžiančios saulės punktyru. Kai punktyras išnyks, išgyvensi, regis, amžiną bridimo jausmą, ėjimo į niekur nirvaną.

Šis pojūtis lydi visą parodos žiūrėjimo laiką – einant ratu prieš ir pagal laikrodžio rodyklę. „Ėjimas – tai proceso dalis“, – sako E. Gineitytė per parodos atidarymą, prisimindama vaikystę, kai mokytojas juos, dar mokinius, velkančius sunkius „etiudnikus“, vedė tapyti į gamtą. Iš pagarbos mokytojui ir noro gerai viską atlikti Eglei tada pavyko susimaišyti ypatingą šviesiai šviesiai mėlyną spalvą. Jos žodžiais, tai buvo pirmasis tapybinis potyris, prilygstantis nušvitimui.

Eglė Gineitytė. Paskutinis sniegas. 2022; Uosis II. 2021

Žiūriu į paveikslą „Du formatai“ – ten ta pati šviesiai šviesiai mėlyna spalva, apačioje – auksinis stačiakampis, lyg saulės zuikutis (ar ne keista, kad nei anglų, nei vokiečių kalboje šio įvardijimo nėra).

Einu dar ir dar vieną ratą. Galų gale sustoju ten, nuo kur pradėjau, – prie „Paskutinio sniego“, kertinio parodos paveikslo (sutapimas ar ne, bet parodos atidarymo dieną snigo paskutinį kartą šiais metais). Nesunku nuspėti, kad vyrišku kostiumu vilkintis trapus siluetas atpažįstamai atkartoja pačios autorės figūrą.

„Kai mokiniai tapo, mokytojas nestovi už nugaros. Mokytojas sėdi ant akmens, galvoja. Ir laukia, kol mokiniai pabaigs tapyti“, – pasakoja Eglė.

Dabar mes stovim už nugaros mokytojui.

Egle, atsisuk.

– EGLĖ FRANK –

Vyto Nomado nuotraukos

Eglės Gineitytės tapybos paroda „Mokytojas ant akmens“ Vilniaus rotušėje (Didžioji g. 31) veiks iki balandžio 29 d.

Vilutis gaudo žuvį

Naujojo Vytauto V. Landsbergio dokumentinio filmo „Homo Vilutis“ herojus – „Šiaurės Atėnų“ bendraautoris, ištikimai rašantis „Protingavimus“. Parodoma jauki Mikalojaus Vilučio namų aplinka – žmona, dukros (viena tik virtualiai), anūkai, sūnus, brolis; bičiuliai Petras Repšys ir Julius Sasnauskas, su kuriuo kartu įstota į Rašytojų sąjungą (abu dar neseniai juokavo, kad dabar esą „jaunieji rašytojai“).

Filmas pradedamas gražiais gamtos vaizdais (operatorius Povilas Baltinas): Vilutis neria į ežerą. Valtį irkluoja anūkas, parodomas estetiškas povandeninis rakursas. Matome ir žeberklą, tiksliau, šakutę primenantį prietaisą valtyje. Vėliau filme pagrindinis veikėjas pasakoja už save daug jaunesniam psichologui Andriui Jančiauskui, kaip jis trokšta nužudyti žuvį ir kaip tai esą archajiška – minimos Jungo ir Freudo pavardės; net ir nieko apie Vilutį nežinančiam žiūrovui turėtų susidaryti įspūdis, kad tai intelektualus pacientas, gebantis save reflektuoti ir pats daryti apibendrinimus. Labai įdomu ir šypseną spaudžia tai, ką jiedu kalba apie seksualinę energiją. Pas psichologą Vilutis labiau filosofuoja, negu pasakoja konkretybes – ką jau ten tokio baisaus nuveikė, būdamas septyniolikos. Todėl supranti, kad scenos kiek dirbtinės: psichologų kabinetuose žmonės dažniau kalba minėdami vardus ir intymias detales. Suprantama, čia filmas, bet vis tiek truputį per daug filosofavimo.

Nors yra iškili kultūros figūra, žinomas grafikas, filme Vilutis rodomas kaip gamtos žmogus, nuo vaikystės Karoliniškėse kūrenęs lauželius. Gamtoje su anūku aktoriumi Šarūnu Rapolu Meliešiumi pasikalba apie kūrybą. Pro akis neprasprūsta menininkų dinastija (Mikalojaus tėvai, sužinome, irgi buvo menininkai) – nenuostabu, filmas juk V. V. Landsbergio. Kavinėje su Sasnausku taip pat kalba apie kūrybą – kaip apie kopimą į kalną (keista,

juk praktikuoja nardymą). Sasnauskas mėgina pasakyti, kad gal pakalnėj gražiau (turėdamas galvoje, matyt, dvasingumą), o Vilutis: „Aš ne į tą kalną lipu.“ Matyt, turima omenyje tai, apie ką pasakojo ir psichologui: kol kuriu, esu taip susitelkęs į vieną tikslą, kad nematau nieko aplinkui, negirdžiu, ką sako artimieji. Įdomu, kad filme Vilutis suvokia save net ne kaip dailininką, o kaip rašytoją („Dabar rašau knygą, noriu ją pabaigti“). Sūnui pasiūlius paskaityti kažkokį leidinį, Vilutis atsako: „Aš jau nebe skaitytojas, o tik rašytojas.“ Kitų raštai įvaro kompleksus, prisiskaičius nebesinori gyventi. Dukra Emilija virtualiu būdu paklausia apie naują grafikos darbą – jis parodomas probėgšmiais, su tam tikru humoru, nerūpestingumu; akivaizdu, kad jos palaikymas labai svarbus, kaip ir žmonos bei kitų artimųjų.

Kita duktė, aktorė Aldona Vilutytė, rūpinasi tėvo sveikata ir per šeimos pietus primena, kaip Vilutis buvo parnešęs namo šunį. Neskubrius pokalbius paįvairina scenos iš teatro, scena prie šeimos kapo – Vilutis kalba apie savotišką kapinių jaukumą („čia žmonės jau neagresyvūs, geri visi, guli sau ramūs [...] kaip namie“). Atrodytų, visiškai nebijo mirties. Tą paneigia jautrus atsisveikinimas su dukra Emilija virtualiu būdu: Vilutis sako, kad atsisveikindamas kiekvienąsyk galvoja, jog šis kartas gali būti paskutinis. Žmonos Nijolės portretas labai fragmentiškas, o ji juk irgi menininkė – teparodomas šiltas santykis namuose.

Scena su dailininku Petru Repšiu juokinga; abu neieško žodžio kišenėje. „Tu gi labai jaunas. Kurių tu, antrų?“ – „Ketvirtų.“ Nors humoro nestokoja ir pats pagrindinis personažas, dėl to jį filmuoti reikėjo jau senų seniausiai. Tragiškas pasakojimas apie pirmąją meilę, kuriai sustojo širdis pirmoje klasėje, – visgi pati istorija labai makabriška, kaip ir laikai, kuriais gyventa.

Nepatiko: muzikos mišrainė (Jono Landsbergio kosminės vibracijos ir kantičkų ansamblio samplaika), finaliniai kadrai su paveikslais (būtų buvę daug organiškiau, jei jie būtų rodomi per visą filmą, kad ir fragmentais, o ne įrėminti juodame fone). Apskritai filmas nuteikia šviesiai ir viltingai.

– GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ –

Nuo balandžio 27 d. filmas bus rodomas Lietuvos kino teatruose.

Kaip atrodo gėlės paliekamas įspaudas popieriuje

Monologas su Jūrate Jukštiene apie tęstinį tyrimą „Efemeriškas įspaudas: tapyba gėlėmis“

„Vos pražydus pirmosioms gėlėms...“ (čia iš tavo tyrimo aprašo), tu kaip kokia botanikė iš Carlo von Linné laikų išeini į pievą, daržą, sodą ieškoti sau tinkamų augalų. Vedama smalsumo ir noro surasti gražiausio žiedo gražiausią spalvą, kad galėtum tapyti. Tiesą sakant, aš taip ir nežinau, ar Karlas Blossfeldtas, kruopščiai fotografavęs augalus stambiu planu lyg kokias architektūros formas, pirmiau buvo tyrėjas ar menininkas. O Basilius Besleris, vario raižiniuose užfiksavęs įspūdingus augalus iš įspūdingų sodų, arba Pierre'as-Josephas Redouté, savo akvarelėse pražydinęs subtilią augalų įvairovę ir kruopščiai botaniškai ją aprašęs? Malonu apžiūrinėti tavo sukurtus herbariumus, skaityti jų lotyniškus pavadinimus. Taip, išvardytuosius, kaip ir tave, įkvėpė augalai ir jų augimo būdai. Tačiau tau dar rūpi jų spalvos ir spalvų paliekami pėdsakai. Tapybiškai nusiteikusios tyrėjos žvilgsnis? Taip, tu vadini tai tyrimu, ir pats žodis „tyrimas“ suteikia tau naujus rėmus, kitas, kitokias tau, kaip kūrėjai, aktualias žaidimo taisykles. Rėmo, ribos klausimas parodoje tampa aktualus ir man. Augalų atspaudai, įspaudai efemeriški, tačiau tu viliesi, kad pats tyrimas neliks efemeriškas, nes ieškai stabilumo ir atskaitomybės šiame vėl ir vėl besiverčiančiame laiko rate myriop op op. Galbūt, stebėdama augalo, o ir jo palikto pėdsako sunykimą, tu jaukiniesi mirtį su visa jos simbolika ir amžinybės elegancija?

Viena aišku – tapai juostomis, nes tau svarbus metų laiko, mėnesių eiliškumas. Linijos, atkarpos, tiesės, taškai ir kiti laikui pavaldūs matavimo ženklai bei simboliai tau teikia galimybę sustoti, prisijaukinti augalo trapumą ir taip grįžti prie ištakų – į gamtą, o tiksliau, į jos kismą, virsmą, tapsmą, vis pasikartojantį brandos, raidos ir nykimo ciklą. Tavo, kaip kūrėjos, emocinę ir intelektinę būseną paliečia nenuspėjami šviesos ir atmosferos niuansai. Tu stebi šviesos ir oro poveikį natūralios gamtos natūraliems įspaudams ir perspėji mus, kad rytoj šito žiedo pėdsako gali ir nebelikti arba jis bus pakeitęs spalvą, taps kitas, kitoks. Tiri gėlių įspaudo kismą, paties kismo tapsmą, kad per jo efemeriškumą atskleistum, pagrįstum, išplėstum, atnaujintum, pakeistum tvarumo sampratą visuomenėje. Juk tvaru mums dažniausiai yra tai, kas pastovu, nekinta, ilgai tarnauja, turi išskirtinę vertę ir yra brangu. Kada mums buvo brangu vieno gėlės žiedo paliktas potėpis ar jo lapelių plazdenimas vėjyje, kada mums buvo tvaru tai, kas laikina? Tu lyg dzenbudistė – norėdama pabrėžti tvarumą, stabilumą, išryškini trapumą, laikinumą...

„Šiandien matai, rytoj jau ne“, – rašai apie augalo žiedą ir jo paliktą pėdsaką. Suprantu, nori sustoti, nebeskubėti su tais, kurie žaidžia greitus, efektingus žaidimus, kuriems medijų realybė ekranuose pamėtėja naujų spalvų, naujų įspūdžių ir vėl pažada, kaip, beje, visada žadėjo, akimirksnio jėgos malonumą, kai viskas vyksta be tavęs, tiksliau – tau nedalyvaujant. Tokia šiuolaikybės metafora, įtaigi kasdienybės sublimacija klaidina protus, troškina sielas, užplukdo ant neregėtų egzistencinių seklumų, užlaiko paviršiuje, trukdo nerti gilyn, atkalbinėja nuo gyvenimo sau, kartais net primygtinai reikalauja atidėti gyvenimą sau ir taip tolina mus nuo prigimties, nuo natūros, kurią patys pasirenkame stebėti pro langus, ekranus, objektyvus.

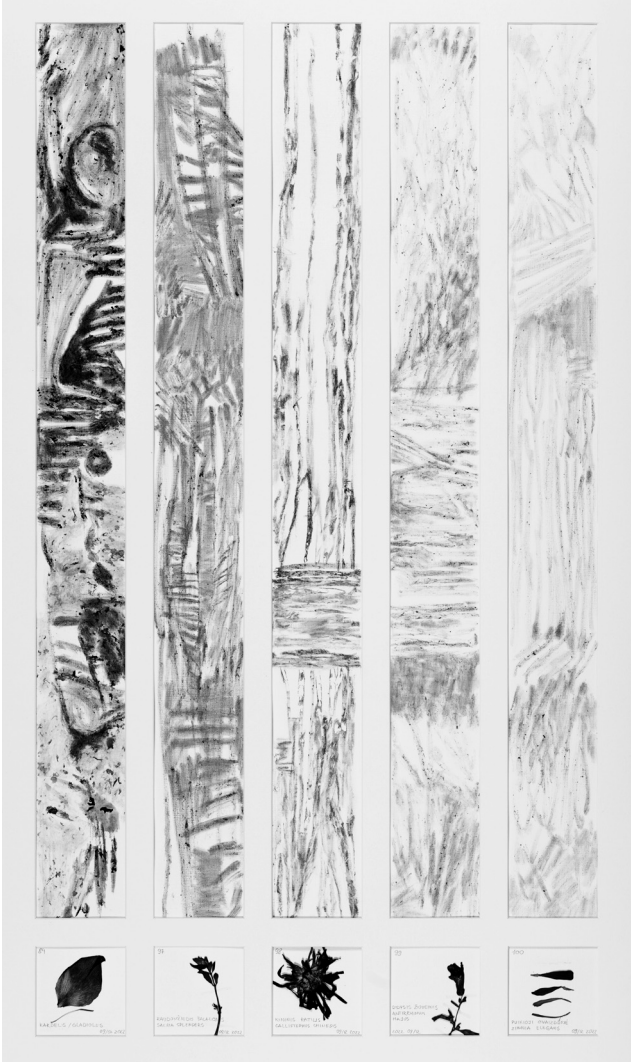

Jūratė Jukštienė. Tyrimo „Efemeriškas įspaudas: tapyba gėlėmis“ fragmentas. 2022

Taip, tu nori sustoti ties gėlės žiedu, nori įsitraukti į lėtojo laiko tėkmę, prisiliesti prie giliojo laiko klausimo pagal Friedrichą Kittlerį ir... kartu su blunkančiu pakalnutės ar našlaitės atspaudu kvieti mane efemeriškai išnykti, nes esi tikra, kad toks nykimas turi prasmę. Tą prasmę įsteigei tu, pradėdama savo tapybišką tyrimą apie tapybiškus augalus. Tapydama gėlėmis pastebėjai, kad tam tikru metų laikotarpiu spalva turi savo spalvinę skalę. Tu kvestionuoji tapybą ir savotiškai grąžini ją į uolų piešinių laikus. Tu vadini tai tapyba, nors linijiniai pėdsakai, kuriuos palieki popieriaus lape, yra tokie artimi piešiniui. Bet tau tai turbūt tapyba plačiąja prasme, nes spalvos priklauso tapybai. Ji jau seniai pasisavino gamtos spalvas, ištobulino jas, netgi išrado naujų.

Gražiausios pasaulio spalvos dabar supiltos į tūbeles, supakuotos dėžutėse, sudėtos į lentynas ir mes dažnai gamtoje jau ieškome tų spalvų, kurias kažkur, kažkada, kažkokiuose paveiksluose regėjome. Tai ir yra tas tavo „per tapytojo žvilgsnį į gamtą“, apie kurį rašai? Ne, „per tapytojo žvilgsnį į gamtą“ tu įsijauti į spalvas, jų galimą spektrą, išplėstinį emocinį poveikį, ieškai gamtos poveikio sau, kad sugrįžtum prie ištakų, kad atrastum naują kūrybos formą, pradėtum tapyti „pačia gamta“, pasitelkdama savo patyrimą, nuojautą, pajautimą, „betarpiškai prisiliesdama prie gamtos begalinės kaitos“. O man tas prisilietimas atrodo kaip tik su tarpu, tavuoju meninio tyrimo tarpu, kuris atveria tau betarpiškų būdų būti tokioje kaitoje. „Prisiliesdama prie gamtos begalinės kaitos“, tu atlieki veiksmus, kurie skatina sukurti artefaktus, tarsi savaime įgyjančius naujus įgaliojimus sustabdyti tave, o ir mane, – paskatina liesti, liestis, lytėti. Čiupinėju savo vakar pirktą *nature* suknelę (sutapimas, bet jos pavadinimas yra gamtinis), liečiu jos audinį, siuvinėjimus, akimis glostau spalvą, saulės paliktas žymes, galvoju, kas tą suknelę kirpo, siuvo, siuvinėjo, piešė etiketę, vežė į parduotuvę, iškabino man. Taip išgyvenu tavo įvardytą „dvasinę prozą“, kuri tokia „intuityvi, momentinė“. Dėvėsiu suknelę paskui, kai visą jos būtį „iki manęs“ sugersiu ir taip dėvėdama ją būsiu „labiau savimi“.

Žiedai, uogos, lapai, grybai...
Dažai ir teptukai – gėlių žiedai...
Imu vieną iš teptukų – ir suku, tepu, trinu.
Konvertuodama gyvą kūriniją – išgyvenu.
Paliekama įtrintų gėlių žymė popieriuje galutinai pavergia.
Mokausi tylėti, kai kalba gamta.

Čia eilėraštis tau iš tavo tyrimo anotacijos žodžių, lyg „kūryba be apgalvotų ar struktūruotų kompozicijų, neapsunkinta įmantrybėmis“, kaip tu rašai.

Įdomu, kas bus, kai ištirsi visų tau rūpimų žolynų ir gėlynų spalvas, kai paliksi visų jų įspaudus popieriuje? Ar nekils tau noras visa tai išsaugoti, suskaitmeninti, užfiksuoti filmavimo kamera, kad man, žiūrovei, jau demonstruotum „pagreitintą“ istoriją, kas vyksta nuskynus žiedą: kaip ir kokiomis aplinkybėmis jis blunka, nyksta, kas lieka vietoj jo ir jo palikto pėdsako. Kas lieka po to, kai pėdsako nelieka? Nieko? Bet tas niekas yra kitoks. Jis tirštas spalvų, potėpių, brūkšniavimų, trynimų, įspaudimų, jis pilnas tavo prisiminimų ir daug daug kasdienybės minučių, kurios nepakluso, kurios nepanoro būti suvartotos, išnaudotos šiaip sau be jokio stabtelėjimo, pastebėjimo, atsidūsėjimo, gal kam ir atsikvošėjimo... Toks niekas pilnas paslapties, kurios gali ir nelikti, jei greitai ir efektyviai ją atversi, atskleisi, išduosi.

Grįžtu prie tyrimo. Ten rašai: šiuo metu jau išbandyta per šimtą Lietuvoje augančių gėlių. Šis tavo sakinys nukelia mane į pasaką. Apie tokią – kažkokią stebuklingą, kvapnią pievą, nušviestą ryto, vakaro, dienos šviesos. Joje matau laisvai plevenančius drugelius ir moterį, kuri globoja tą pievą, glosto ją rankomis, akimis, širdimi ir prižiūri ją, nes tai jos siela, jos vidinis pasaulis. Kai ji būna pievoje, ji sau pakankama, ji išgyvena pilnatvę...

P. S. Jūratės Jukštienės augalų žydėjimo kaitos stebėjimą įvardyčiau kaip savitą mėginimą perkelti pasąmonės patirtis į vizualiojo meno kūrinius, kai visko „apgalvoti, apmąstyti neįmanoma“.

– MALVINA JELINSKAITĖ –

Pastaba apie ideologiją Tito Lauciaus filme „Paradas“

Rašydamas apie ideologiją neturiu omenyje, kad filmas kurtas turint kokių nors politinių motyvų. Turiu omenyje tiesiog filmo pasaulį, kurį veikėjai priima romiai, kaip natūralų kasdienio gyvenimo pavidalą. Tai ideologija kaip „mąstymo ir jausmo dėsningumas“, kurį bandau įžvelgti filmo įvykiuose. Man rūpi, kas filme pasirinkta kaip stabilus vertybinis atskaitos taškas, nuo kurio atsispiriant galima virpinti žiūrovų širdis fabulos peripetijomis. Ši ideologinė pastaba nėra filmo kritika, man tik įdomu, kaip filmas siekia patikti žiūrovams, kokios nuovokos apie žiūrovus galima pasisemti iš filmo.

Taigi, man pasirodė įdomu, kaip „Parade“ vaizduojama meilė. Iš principo meilė čia – tai šeima ir tik šeimos (buvusios, esamos ar potencialios) santykiai svarbūs ką nors mylint. Kitokie žmonių santykiai filme nevaizduojami arba yra nefunkcionalūs. Tiesa, protagonistų akiratyje pasirodo keletas draugų, tačiau šie yra praėjusio ir seniai pamiršto gyvenimo reliktas. Nebent tų draugų prisireikia šeimos reikalams tvarkyti. Tokią nuostatą gerai iliustruoja filmo epizodas, kai du protagonistai – šeima – mėgina įkalbėti senų laikų draugą, kad šis melagingai liudytų jų naudai bažnytiniame teisme ir padėtų išsiskirti (kad būtų galima ramiai gyventi naujai sukurtomis šeimomis). Tas draugas iš pradžių nesutinka, bet galiausiai nusileidžia priverstas žmonos, taigi, savo paties šeiminės gerovės labui.

Vadinasi, šeima padeda išskirti šeimą, kad būtų galima sukurti naujų šeimų. Visos tos šeimos dar ir bičiuliaujasi tarpusavy – išeina tiesiog šeimų šventė. Ši šventė vyksta anapus santuokų ir skyrybų tuo požiūriu, kad poreikis šeimai nesileidžia moralizuojamas. Lyg Nietzschės gyvenimas anapus gėrio ir blogio. Manau, tai vertybinio užtikrintumo ir lankstumo požymis.

Matyt, „Paradas“ išties yra šeimos komedija, o žanras čia – ne šiaip tema, tai būdas apibrėžti realybės kontūrą. Šeimos santykiai, šeiminis bendrumo jausmas filme yra ir atskaitos taškas, ir tikslas. Iš jų kyla ir fabulos intriga, ir kelios emocinės kulminacijos, ir moralinis komentaras (pavyzdžiui, kai aiškinamasi, kas labiau tėvas – biologinis pirmtakas ar kasdienis globėjas). Tokią šeimos ideologiją paryškina ir kontrastas su bažnytine santuoka ir bažnytiniu teismu: Bažnyčia čia svarbi tik kaip intriguojantis fonas tikrajam šeiminiam artumui, kuris kyla iš bendrų išgyvenimų, kartu praleisto laiko, prisiminimų, prisirišimo. Civilinė santuoka šiame kontekste apskritai jokia intriga.

Visa tai man pasirodė įdomus ideologinis momentas: šeiminiai santykiai išsipildo privačioje bendrystėje, o viešas

ar transcendentinis institucinis patvirtinimas juos tik aptarnauja. Tokiomis aplinkybėmis svarbiausia ne taisyklės ir pamokslai, o situacijas, pasirinkimus, išgyvenimus, lūkesčius ir prieštaravimus vaizduojantys kultūros produktai, koks yra ir pats „Paradas“.

– PAULIUS JEVSEJEVAS –

VYGANDAS RAČKAITIS

Laiko verpetuose

•

Laiko verpetuose
viskas, kas žemiška,
laikina ir pažeidžiama.

•

Puntuko akmens
atmintyje samanoja
atslinkę ledynai.

•

Kryžmų vėjų
pagairėje pražilo
milžinkapis.

•

Ten užmirštame
pilkapyje dūlėja
akmenų vainikai.

•

Skraji blezdinga
jau neatneša ugnies
alko aukurui.

•

Giliai miega
akmenimis vainikuoti
mano proseniai – baltai.

•

Nebežinau,
ar dar likę manyje
jotvingių kraujo.

•

Drengia šaltas lietus.
Nėra kam atkelti
žalvarinių vartelių.

•

Dienomis ir naktimis
pakelės koplytstulpyje
budi Rūpintojėlis.

•

Žilvino krauju
kasmet dažo ruduo
drebulių lapelius.

•

Aukštuos kalneliuose
motinėlių ašarom rėdyti
sūnaitėliai guli.

•

Niekada neužmiršiu,
kaip pokario kaime
įaugo į mus baimė.

•

Kruvinai žydi pelargonijos.
Pereina per širdį
Sausio 13-oji.

•

Niekur neskraidyk,
žiemok, auksaake, tarp
senų mano knygų.

•

Tamsžalio eglyno
tylus siaudesys terpiasi
į bežodę ryto maldą.

•

Kupina sengirė
vakaro šešėlių.
Gilėja spengi tyla.

•

Šįryt klausausi,
kaip genys skanduoja
bundančio miško pulsą.

•

Vėjų Močia ragina
šiltus vasarius vėjus
plėšti ežerų ledą.

•

Padangėn pakilęs
vyturys įgarsina
saulės spindulį.

•

Sidabražvynių šalvių
akimis žiūri upė.
Prisiminiau Šešupę.

•

Šilo vasaros naktis.
Koks intymus dvilapių
blandžių kvepėjimas!

•

Pučia gairingi vėjai.
Ar dar lydi mane
močiutės maldos?

•

Pakiliai ošia pušys.
Lyg giedotų šįvakar
džiugesio psalmę.

•

Pabuvome vasaroje.
Tamsėja vandenys.
Vėl elegiškas ruduo.

•

Dar mirguoja drugelių
šokiai. Virš žydinčių jurginų.
Vėjai išsinešė jų spalvas.

•

Durpžemin įsigėrė
vandenžolių kvapas.
Išsivadės pelenuos.

•

Žvaigždžių rasa
užkrito brydes pievose.
Rūdija mano dalgis.

•

Prieš akis galukelė.
Nesigirdi žingsnių.
Bijau atsigręžti atgal.

•

Smėlis ir akmenojai.
Nuožmus tyrų vėjas
užpustys išeivių pėdas

Einu, dar einu.

ANDRIUS LUNECKAS

•

kiekvieną kartą pravažiuodamas
žinau, kad sutiksiu ją –
jauną moterį
visada toje pačioje vietoje
visada šelmiškai besišypsančią
susidurs mūsų žvilgsniai
mano – iš mašinos
jos – iš pakelės kapinių akmens

•

į dangų
tas pats kelias
į pragarą
į kurią pusę eiti
pasakys vaikystėj
sutraiškyta sraigė

•

aš esu vilkas
miegantis ant sausos žolės

mano viršutinė lūpa
virpčioja apnuogindama
gelsvas iltis

seilė nudrykusi iki snukio galo
tik dar labiau prikausto
atėjusius manęs nudobti

ant mano primerktos akies
ropinėja musė
drąsi kaip tie su šautuvais

lėtai nusuku galvą
į kitą pusę nesuteikdamas
jiems džiaugsmo
pajusti mano dangaus harakiri

•

tu teisus, brolau,
aš jau seniai nesišypsau žiūrėdamas į veidrodį

tu teisus, brolau,
aš beveik visą laiką tyliu, nes taupau jausmus

tu teisus, brolau,
aš kaip bukowskis leidžiu gyvenimą į šikinyką

tu teisus, brolau,
aš nemyliu savęs ir kitų, tik ją vieną, vėjo plaukais

tu teisus, brolau,
aš norėjau būti poetu, bet likau vilku žmogaus kailyje

•

mano širdis – vaiduoklis
tai yra, tai nėra

neskauda nemaudžia
gyventi beveik netrukdo

pumpuoja kruviną skystį
maždaug 5 litrus per minutę

vieno tik bijau, kai numirsiu
skrodėjas pasakys – tai ką?

ir
prapjaus mano krūtinę

o širdis – vaiduoklis
purptels jam tarp pirštų

įdubime liks
tik kruvinas lukštas

•

užsidėjęs žmogaus kaukę
kasdien beveik kasdien išeinu pas žmones svetimus
perku maistą degtinę įvairius nereikalingus daiktus
grįžęs išmetu kartu su vakarykščio maisto likučiais
bandau suprasti kad esu tik mechaninis poetas – žudikas

atsitiktinai atsidūręs paupy kur prieš daugelį metų
jauna pora susikibusi rankomis žiūrėjo
kaip tritonas vandeny laižo saulę
sluoksnis po sluoksnio apnuogindamas mūsų visų beprotybes

ar kai eisi dangun
paimsi iš manęs laišką
rašytą sau?
padėtum po vartų akmeniu
kad pašauktas galėčiau perskaityti savo gyvenimą
išverkti išrėkti savo paklydimus
kad kitą kartą numestas į gyvastį
vėl nepasirodyčiau durnium

•

septinta diena sninga
žiūriu pro langą kaip balta gimsta

šešta diena geriu vyną
žiūriu pro langą kaip balta auga

penkta diena neišvažiuoju iš kiemo
skaitau svetimas eiles

ketvirta diena krenta varškės dribsniai
už lango stalas didelis baltas pyragas

trečia diena pusto
galvoj sukasi *all work and no play makes Jack a dull boy*

antra diena antra diena antra
laikas sustabdė laikrodžius

pirma diena baigėsi snygis
terasoje alkanas kaimynų katinas

meilė

tu daug ko neprisiminsi –
mano akių, veido,
kreivos šypsenos,
mano eilėraščių,
bet niekada nepamirši,
kaip mes vasarą žaidėme tinklinį

GABIJA LŪŽAITĖ

eilėraščiai (kaip žieminės kojinės)

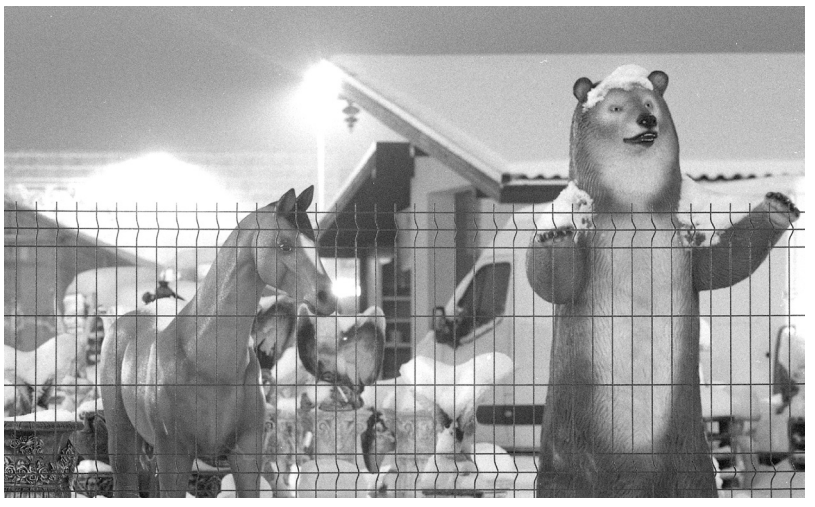

įkvėpimas iškvėpimas –
pūtimasis traukimasis
stiklo
mano lango
(pučiu burbulą sningantį magišką – atskiriu
emocinį diskomfortą
nuo fizinio)

vaivorykštės šuorai sniego –
suvenyriškas pustymas
apdulkinimas
šerkšno gėlių;
raudonai, mėlynai žiba
girlianda mirgalkės
policijos – įpinta į šešėlių grumtynes;
ir žiba berniuko fechtuojamas mirksintis kardas
šalia vaiko dvi aukštos figūros –
kaip gera, saugu kartu žengti sniego alėja, žengti tylia alėja –
aukščiausia intymumo forma – ši baltuma – ji sugeria nerimą

ši tyla sustabdo laiko tėkmę
sniegas stingsta
nebesipurvuoja
stiklėja į grūdelius
į jūrą biserio neišrūšiuoto
karoliukų, baltų, geltonų, rudų
šitos kopos romios
čia nebepusto karo dulkių

•

suku raktą priešinga puse, vis atgal –
pagal laikrodžio rodyklę – išsisukusią vėjy –
ir šydo atplaišos išvirkščiai plaikstosi
štai – atšiauru;
įžengusi apsivalau šypseną, jūsų veidai užmaukšlinti rimtim
skaudi kruša, tad namo mudvi einam atbulom
užnugary ilgosios šviesos kutena
mūsų kapišonų kailius

statybvietė. elektrinės žalios spalvos
veliumas aukštai pakeltas
laikomas ore – armatūriškas gūsis;
perdžiūvusių šakų šešėliai
ir mano siluetas: projekcijoje
aš kažkieno delno linijose
besikeičiančiose

koks puantilizmas:
šaltai žalsva, indigo, juodos gama –
popuri pabarstytas nemiego stikle, už jo
mano kambario baldai, ir vėl –
su ašarų enkaustika
matyt, šis kambarys užmigs greičiau už mane –
namai. jeigu ne tu, būčiau
pamiršus, kad turiu vabzdžių dėžutę

ant sienos pasikabinau tik rėmą
iš antikvariato, jį matuojuosi
suku kaip lanką, aplink ranką, aštuoniukės
apie gimdą; manęs lieka
mažiau ir mažiau – esu tamsus
paveikslas tapetuos, gimus *tabula rasa* –
užaugusi norėčiau būti švieslente;
iš vorų pakampės
parvarva, tampos
ilgėjančios dienos guma
liūdnaisiais auksintakiais

•

Damos
Per sniegą ei-
Damos
Pasikūkčio-
Damos
Kūkčio kūkčio
Nebepastebė-
Damos
Žėrėjimo

•

Automagistralė: snygis tirpsmas periode
Paviršių raižinius atskleidžia
Iššukuoti dirvonai – grafika lietuviškai melancholiška

Kiemas: atitirpę žaislai vėl pudra barstomi, saldu, pamenu
Sugedusį ingman baltąjį lokį pliušinį, iškreiptu
Balsu man kalbėjo – ar pranašavo –
Kad baigias ledynų baterijos

Sudaužytas upės paviršius, sužliugo jau šukės;
Sniegas pustoniais jungias su smėliu
Jūra juoda; neužkreša kolei kas
Skaudulinga siūbuoja ji, kol nurimsta
Kaip supamas vaikas; prašvinta

Saulė paliečia vienatinę plunksną Užupio angelo;
Lango kamputyje Trys Kryžiai – rūko indikatoriai
Vis tikrinu, ar išblukę kontūrai baltų figūrų;
Tirštas rūkas praryja žuvėdras

Į baltą pievą įsmeigtos ašakos lauko gėlių
Prisimeni, kad jos turėjo spalvą;
Prisimink, jog tavo mylimiesiems miestams
Net neskauda tavo nebuvimas čia

•

Kai man jį įdavei, pagalvojau, kad kaštono paviršius
panašus į tavo rankas, šaltas ir drėgnokas
aš sakiau, kad kaštonai galėtų turėti loterijas tiems vis
nerviškai (bet viltingai) trinantiems juos delnuose
jis išslydo man iš rankų
– ir tu sakai, kad nepasisekė – ir kad neverta, ir nelemta, ir
nieko nekeičia –

[įdėti Katedros aikštės ambientinį takelį – žvangantys
varpeliai, daininga krišnaitų eisena, praūžiantis
traukinukas, ekstatiška minia eglutės epicentre]

[įdėti kepintų kaštainių skonį – šalimais kalėdinių kioskelių
mes sėdėjome, neišjuokiau tavo mėtų arbatos su pienu]

•

Prašau, suprask mane, tu taip manęs nesupranti, tu man
tokia tikra –
buvai tikra, – tu esi nuotrauka:
tavo veidas uždengtas plaukais
leidžiu sau žiūrėti
į tave mėlyna suknele
neleidžiu sau užsižiūrėti į pūgą

Tu esi besisukančio žiedo auksinė sfera, tu – ginekologinės
problemos, tu – stiprus emocinis ryšys su medžiais –
jiems neleidžia ilsėtis žiemą, – tu – blėstančio mėlynio
žiebtuvėlio akelė, tu – man gera su tavim sėdėti, nešalta

Mes esam išdegusios fejerverkų dėžės – ritmingai išdėstytos
ledlauky
mes – poledinės čiurkšlės – kvėpuojančios mažais burbuliukais
mes griausmingai tirpstančio sniego garsas, mes pasauly,
pilnam kapsinčių, traškančių, teškančių laikrodžio dūžių,
mes – vandeniu gludinamas stiklas – vis dar duriančiais
kraštais –
mes du skirtingi drebulių rinkiniai –
tu buvai man tokia švelni (momentais)
buvai tokia drebanti (visada)
kai krenta snaigės, negaliu
negalvoti apie tavo švelnumą
labanakt, labai labai šalta

•

švelnus sniegas gaubia išvidinį riksmą
žiema – tyrimas šešėlinių dėmių
žiema – pakrikęs dažnis šviesotamsos

rašau eilėraščius – kaip žiemines kojines
vilnonius, neadytus, kiaurymėm kulnuose –
rašau eilėraščius – žandus žnaibančio šalčio –
kaip pliko medžio gniaužtus į dangų

baltas gobelenas dengia žemę – glostyk ranka, kol gali –
o tuomet – virsta telkšančiu purvinu veidrodžiu
o tuomet – pasaulis dvigubai skaudesnis

•

pažinimas
minant į esamas pėdas pusnyje;
tikėjimas
būsimom pėdom pusnyje;
pamiršimas
būtųjų pėdų pusnyje

Autorės nuotrauka

Lietuvos prenumeratoriai mūsų leidinį gali užsiprenumeruoti bet kuriame pašte arba internetinėje svetainėje *www.prenumeruok.lt*.
Metų prenumerata į užsienį kainuoja 70 Eur. Elektroninio varianto prenumerata – 25 eurai.
„Šiaurės Atėnus“ jau ketvirtadienio pavakare galima rasti Vilniaus knygynuose „Akademinė knyga“, „Eureka!“, „Keistoteka“ ir „Mint Vinetu“.

Dėkojame už praeitais metais „Šiaurės Atėnams“ skirtą 1,2 proc. paramą. Šiemet vėl prašome užpildyti Valstybinės mokesčių inspekcijos formą FR0512. Formą galite užpildyti internetu *deklaravimas.vmi.lt.*

VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“

LORÈNE LAVOCAT

Superkamas vanduo

2020 m. gruodžio 7 d. vanduo buvo įtrauktas į Čikagos vertybinių popierių biržą. „Taip pirmą kartą atsirado galimybė vandenį ne tik pirkti ir parduoti kaip prekę, bet jam suteikta ir finansinė vertė, kuria galima spekuliuoti“, – žurnalui „Reporterre“ teigė ekonomistas ir aktyvus teisės į vandenį gynėjas Riccardo Petrella.

Čikagos ir Niujorko vertybinių popierių biržos 2020 m. gruodį įvykdė pirmuosius su vandeniu susijusius išankstinius sandorius. Išankstinėje rinkoje prekiaujama ne pačia žaliava, o finansinėmis sutartimis, tikintis kainos pokyčių ateityje. „Žmonės, perkantys šias sutartis, nelaukia, kad jiems kas pristatys įsigytas žaliavas, jie spekuliuoja kainos pokyčiais“, – aiškino žurnalistas Antoine’as Costa.

Viskas prasidėjo Kalifornijoje. Dėl intensyvaus drėkinimo šioje valstijoje užauginama pusė JAV vaisių ir daržovių. Tačiau čia itin jaučiami klimato kaitos padariniai – nuolat siaučia gaisrai ir sausros. „Upės džiūsta, atsargos senka, vandens ima vis labiau trūkti. Bet, užuot įstatymais įpareigojusi pramonę ir ūkininkus vandenį taupyti, valdžia pasikliauja finansų rinkomis“, – teigia R. Petrella.

Todėl Kalifornijoje jau keletą metų galima įsigyti vertybinių popierių, suteikiančių teisę naudotis vandeniu. O vertybinius popierius galima pirkti ir parduoti. „Pasitaikė atvejų, kai žemdirbiai, užuot naudoję vandenį vaisiams auginti, parduodavo vertybinius popierius pasiūliusiam geriausią kainą“, – pabrėžia R. Petrella. Paprastai tariant, vandens suprekinimas neišsprendė nei vandens trūkumo, nei sausrų problemos.

Nuo 2018 m. egzistuoja vandens finansinis rodiklis, tai tam tikras „vandens kursas“ pavadinimu *Nasdaq Veles California Water Index*. Jis apskaičiuojamas pagal praėjusios savaitės pirkimus. Kaina pateikiama JAV doleriais už „akrą-pėdą“ (1,2 mln. litrų). Dabar [straipsnis paskelbtas 2021 m. gruodžio 7 d. – *vert. past.*] vandens rodiklio vertė yra 905 JAV doleriai, o 2020 m. buvo 495 JAV doleriai.

Tačiau investuotojams to buvo negana. Praeitais metais jie nusprendė sukurti vertybinių popierių biržoje kotiruojamus išankstinius vandens sandorius. Oficialiai teigiama, kad šie finansiniai instrumentai leidžia iš anksto nustatyti vandens tiekimo Kalifornijoje kainą. Jie turėtų padėti stambiesiems vartotojams (ypač migdolų augintojams) apsisaugoti nuo, pavyzdžiui, neįprastų klimato sąlygų sukelto kainų svyravimo. Tačiau kyla didelė rizika, kad investiciniai fondai *mėlynuoju auksu* ims spekuliuoti. „Baisu įsivaizduoti, kokias pasekmes sukeltų panika arba euforija dėl vandens vertybinių popierių biržoje. Būtų neįmanoma nuspėti kainos svyravimo, kuris vyktų visiškai neatsižvelgiant į tai, kad vanduo yra gyvybiškai svarbus išteklius ir kad nuo jo labai daug kas priklauso“, – rašė A. Costa naujienų portale „Mediapart“.

„Nuo tos akimirkos, kai koks nors išteklius atsiduria biržoje, pradeda galioti ne jo tikroji, o piniginė vertė, priklausanti nuo galimybės užsidirbti“, – „Reporterre“ teigė mokslininkė Sylvie Paquerot, administruojanti fondą „France Libertés“. Vandens atveju padariniai būtų katastrofiški: „Prieigą prie vandens gautų tik galintys pasiūlyti didžiausią kainą, t. y. didieji Silicio slėnio žemdirbiai, o „nemokios“ ekosistemos atsidurtų sąrašo apačioje“, – nuogąstauja mokslininkė.

Dėl to paties nerimauja ir R. Petrella: „Tai, kad vanduo kotiruojamas biržoje, tarsi paneigia teisės į vandenį egzistavimą. Politikai negali užtikrinti teisės į vandenį – 50 litrų žmogui per dieną, – jei taisykles nustato rinka. Šitaip didinama milžiniškos socialinės neteisybės rizika.“ Kita problema, į kurią dėmesį atkreipia S. Paquerot, yra tai, kad rinkai nusispjauti į klimato kaitos krizę: „Pavyzdžiui, investuotojo požiūriu yra visiškai logiška išpumpuoti požeminį vandens telkinį, o gautą pelną investuoti kitur.“

Pastaraisiais metais ne viena organizacija prisijungė prie iniciatyvos „Išlaisvinkime vandenį iš biržos“ (*Libérons l’eau de la Bourse*), skirtos kovai su vandens finansializacija. „Anot neoliberalizmo dogmos, retumas vieniems yra turtas kitiems, – skelbiama peticijoje. – Tuo metu, kai 2,2 milijardo žmonių negauna kasdien gyvybiškai būtino vandens kiekio, o 3,4 milijardo žmonių neturi paprasčiausių vandens valymo sistemų, ką daro finansų pasaulis? Visomis išgalėmis stengiasi „valdyti“ vandens trūkumą, t. y. dėl spekuliacinių kainų leidžia didelėms įmonėms apsirūpinti vandeniu ir užsidirba didelius pelnus.“

Tokios pat nuomonės dėl geriamojo vandens ir vandens valymo sistemų laikosi ir Jungtinių Tautų atstovas Pedro Arrojo-Agudo: „Vandens ištekliams jau ir taip gresia didelis pavojus, kylantis dėl augančio gyventojų skaičiaus, didėjančio vandens poreikio, žemdirbystės bei kalnakasybos keliamos taršos, o padėtį dar labiau apsunkina besikeičiantis klimatas. Nerimą kelia tai, kad dabar į vandenį žvelgiama lyg į auksą, naftą ar bet kurią kitą žaliavą, kuria prekiaujama Volstrite.“

Anot S. Paquerot, vienintelis ginklas prieš šį finansializacijos buldozerį – politiniai sprendimai: „Piliečiai turi spausti valdžią, kad šioji užkirstų kelią vandens privatizacijai ir suprekinimui.“ Būtent to reikalauja ir organizacija „Išlaisvinkime vandenį iš biržos“, 2021 m. gruodžio 7 d. surengusi protestus visame pasaulyje. Reikalaujama ne tik „uždrausti prekybą vandeniu biržose“, bet ir „uždrausti biržose kotiruoti vandentiekio įmones“. Pagrindinis tikslas – pasauliniu lygiu įteisinti vandenį kaip bendrąjį gėrį. To siekia ir judėjimai už vandentiekio įmonių nacionalizavimą ir teisių gamtai suteikimą.

reporterre.net
Vertė Mantas Jonaitis

TEKSTAI NE TEKSTAI

Miglės Anušauskaitės komiksas

Pavasariop

Regimantas Dima. ***Žavingasis šunsnukis: lietuviškoji J. Pilsudskio biografija.*** V.: Briedis, 2022. 188 p.

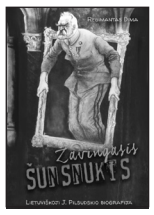

Tikėjausi, gal bus grožinės literatūros kūrinys, bet tai publicistika. Leksika, kaip rašytojui, keistoka („išpirdolinti“, „japoškės“, „psichnamis“ ir pan.) ir paverčia publicistiką skaitalu. Daugokai savojo ego, nors buvo galima tą ego paversti tiesiog literatūra. Vulgarumas, deja, laikomas stiliaus ypatybe; atsiduodama į paties naiviausio, antraščių formuoto skaitytojo, kuris panašiai „vaizdingai“ mąsto, rankas. Bandymas populiariai išdėstyti Józefo Piłsudskio biografiją vis dėlto pagirtinas, tik jis, kaip čia mandagiai pasakius, – morališkai pasenęs: „Pilsudskio gyvenimo metų tiesė stabiliai auga, o jo moterų amžiaus stabiliai tiesi tiesė – tarp 20 ir 30 metų. […] Mano galva, normalus vyriškas požiūris ir jokių čia nukrypimų nereikėtų ieškoti. Kaip tik – labai normalu“ (p. 48–49).

Jaroslavas Melnikas. ***Te visad būsiu aš.*** Romanas. V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2022. 383 p.

Jeigu visus lietuvių rašytojus skirstytume į simbolines „kraujo grupes“, Jaroslavas Melnikas turbūt gautų rečiausiąją, ketvirtą (kartu su kitais prozininkais fantastais-utopistais, kurių daugiau nelabai ir yra). Iš pradžių skaityti įdomu, reinkarnacijos idėja, korpai (panašiai kaip filme „Vesper“), paskui nuslystama į schemas. Romano tema – dirbtinis intelektas – būtų aktuali edukaciniu požiūriu, jei iš to nebūtų padaryta baubo, distopijos (ir taip esama pakankamai išsigandusių ir tikinčių sąmokslo teorijomis). Ne, visi mano mėgstamiausias Melnikas – romanas „Tolima erdvė“.

Aravind Adiga. ***Baltasis tigras.*** Romanas. Iš anglų k. vertė Zigmantas Ardickas. V.: Vaga, 2009. 287 p.

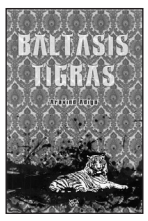

Itin pedagogiškas skaitinys, po keliasdešimties puslapių dukra ėmė lementi, kokia ji laiminga dėl to, ką turi. Indija, prie Gango deginama mirusi septynmečio berniuko mama. Mokykloje laksto pusmetrio dydžio driežai, girtas mokytojas vagia moksleivių pietus ir uniformas, galop suaugęs pagrindinis veikėjas pats nužudo žmogų, kad išbristų iš kastos nulemto skurdo. Visa tai pasakojama su smagia gabaus beraščio protagonisto saviironija. „Mama, jeigu mes būtume gimusios Indijoje, priklausytume tarnų kastai.“ Džiaugiuosi, kad ne išnaudotojų.

Akvilina Cicėnaitė. ***Anglų kalbos žodynas.*** Romanas. V.: Alma littera, 2022. 319 p.

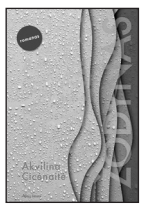

Skaitydama mąsčiau, kad Akvilina Cicėnaitė išmoko rašyti beversdama gerą literatūrą. Skaitiniui iš pradžių vidujai kiek priešinausi: per daug miesto personifikacijų, sentimentalu, poetizavimas apie nieką („Vilnių kaip gintaro inkliuzą, Vilnių kaip po stiklo šuke paslėptą sekretą“, p. 199). Neįtikino susitapatinimas su *broken*, *damaged*, *lost* ir pan. Bet paskui visai įvertinau romano eseistiškumą (regis, toje pačioje pastraipoje pacituotas Nyka su Rushdie). „Autobiografiškumas man dabar atrodo judesys į bendruomenę, nebe egocentrizmas“ (p. 184). Ir tas autobiografiškumas gražiai literatūriškai sufikcintas, be egoistinio *bardako*.

Werner Herzog. ***Pasaulio sutemos.*** Iš vokiečių k. vertė Zita Baranauskaitė-Danielienė. V.: Odilė, 2022. 111 p.

Kažkoks panašus kūrinys galėtų būti apie paskutinį Lietuvos partizaną Stasį Guigą-Tarzaną, besislapsčiusį ligi mirties (1986). Išraiškingos detalės – japoniškų laikraščių skiautės laikomos priešo agentų klastotėmis. Skiriasi laikraštyje išspausdinta data ir leitenanto Onados skaičiuojamas laikas: veikėjas gyvena, galima sakyti, unikalioje vidinėje izoliacijoje. Savo uniformos kišenėje radęs daugybę metų užmirštą aliejaus buteliuką, jis net pats suabejoja, ar visi tie metai nebuvo nakvišavimas. Ir, žinoma, Wernerio Herzogo poetika: „Pasaulio sutemos. Skruzdės, nežinia kodėl sustojusios, ūselius krutina. Jų sapnai pranašingi. Cikados išrėkia visatą. Nakties košmare – arklys žioruojančiomis akimis, cigarus rūko. Šventasis, ant uolos numigęs, palieka gilų įspaudą“ (p. 110).

Bitės: išskirtinės merginų roko grupės istorija. Grafinė novelė. Pagal Jūratės Dineikaitės pasakojimą sukūrė Akvilė Magicdust. V.: Aukso žuvys, 2021. 159 p.

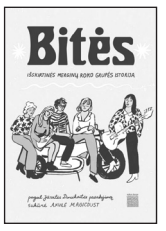

Apie charizmatišką Jūratės Dineikaitės asmenybę pirmąkart išgirdau LRT laidoje „Radijo dokumentika“. Komiksas atliktas tušu, naivizmo stiliumi, pabrėžiamas edukacinis aspektas: pristatyti ir sovietmečio specifiką. Bet feministinis irgi neužmirštas; pasakojimas neapsunkintas, todėl knyga tinka įvairaus amžiaus grupėms. Klausiau dukters, ką suprato, – bent jau techniškai, suprato siužetą.

Robert Seethaler. ***Tabakininkas.*** Romanas. Iš vokiečių k. vertė Rūta Jonynaitė. V.: „Baltų lankų“ leidyba, 2018. 200 p.

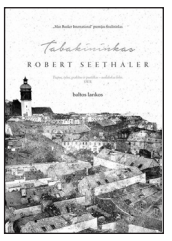

Iš tų romanų, kurie neapsunkina: skaitai, bet pailsi, o ne pavargsti. Tradicinis pasakojimas, sakinys kartais toks skvarbus, kaip rentgenas. Komiškai pavaizduoti naciai, naktinis Vienos gyvenimas, neįkyri sapnų psichoanalizė, kuri suteikia kūriniui įtaigaus poetiškumo. Labiausiai susitapatinau su Freudo paciente amerikiete Bakleton; ji niekaip negalėjo atsispirti valgymo malonumui, todėl jautė gėdą. Gėda ir malonumas, – aiškino jai Freudas, – brolis ir sesuo, ranka rankon einantys per gyvenimą. Minėtosios pacientės atveju klesti tik sesuo, o brolis skursta, atsigriebdamas nebent cukrainėse.

Stephanie Land. ***Valytoja: sunkus darbas, menkas užmokestis ir vienišos mamos siekis išgyventi.*** Iš anglų k. vertė Almantė Rimavičienė. V.: BALTO leidybos namai, 2023. 330 p.

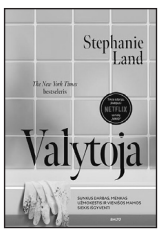

Stengiuosi suprasti, kodėl žmonės skaito tokias knygas. Taip pat ir faktą, kad socialiniuose tinkluose juos labiausiai patraukia primityvi kalba; rodos, tai susiję. Stulbina amerikietiškas veikėjos mentalitetas: nors nėra baigusi net koledžo, ji tvirtai tiki, kad daug pasieks; trokšta būti rašytoja (žinoma, kuo gi dar). Dar nesu mačiusi, kad banalus nuoskaudų įliteratūrinimas padėtų iš jų išeiti – priešingai, tai stumia link aukos vaidmens. Siužetas – jaunos mamos patiriami nepritekliai (viršelyje esama net Baracko Obamos citatos). Savas skurdas kiekvienam atrodo pats didžiausias, bet ar tai tikrai skurdas?.. Ypač lyginant su skurdu trečiajame pasaulyje.

Viktorija Daujotytė. ***Džiaugsmas dienų audime: fragmentinė humanistika.*** V.: Tyto alba, 2023. 230 p.

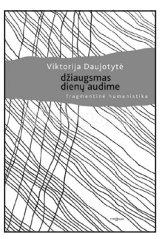

Jurgis Baltrušaitis, Vincas Mykolaitis-Putinas, Salomėjos Nėries juodasis sąsiuvinis, Marijos Gimbutienės paroda – tarsi ir įprastos Viktorijos Daujotytės temos, rašymas atsispiriant į aktualius kultūros įvykius, vaikštant lietuvių literatūros koncentrais. Ši knyga pažymėta pandemijos, prieš kurią tarsi ieškoma viltingo priešnuodžio: „Kai džiaugiamasi, kad kažkas pasisekė, dėl daikto, uždarbio, tai džiaugsmas, nors ir svarbus, palaikantis, ir lieka žmoguje. Tik kai džiaugiamasi dėl kažko aukštesnio, nematomo, neapčiuopiamo, džiaugsmas įgyja tvarumo, prasitęsia, pereina į kitą“ (p. 77). Įdomūs etiudai apie pažinotus žmones, rektorių Joną Kubilių ir literatūrologą Vitą Arešką, kurio portretas šiek tiek ir psichologizuojamas: „Buvo vitališkos prigimties, troško geresnio gyvenimo, turėjo tam prigimtinių duomenų – optimistinę pasaulėjautą, gerą išvaizdą, veržlumą, pasitikėjimą“ (p. 157). Gal kiek per daug to nerimo, rūpesčio (kad ir neabejotinai nuoširdaus) dėl lietuvių kalbos menkėjimo ir vis gausėjančių korektiškumų.

Justyna Bednarek. ***Nepaprasti dešimties (keturių dešiniųjų ir šešių kairiųjų) kojinių nuotykiai.*** Iš lenkų k. vertė Irena Ramoškaitė. V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2022. 160 p.

Į rankas ėmiau tikėdamasi politikos. Politinės kairiųjų / dešiniųjų santykių žaismės esama, bet labai nedaug (iš skalbimo mašinos pabėgusi kojinė įsimaišo į mitingą ir parodo žmonėms, kad šaligatvis visgi turi dvi kryptis). Iš tų knygų vaikams, kurios pernelyg meniškos, kad jiems patiktų. Padeda atraktyvios iliustracijos (dail. Daniel de Latour); maniau, mano atžala jau per didelė tokiems nonsenso stilistikos pasakojimams, o vis vien perskaitė.

Lan Cook. ***24 valandos akmens amžiuje.*** Komiksas. Iš anglų k. vertė Kotryna Norvilienė. V.: „Baltų lankų“ leidyba, 2023. 64 p.

Pamatėme knygyne ir labai susižavėjome, nors iš tikslinio amžiaus grupės seniai išaugusios. Visgi nežinojau, kad žuvys akmens amžiuje buvo gaudomos kone užtvenkiant upę, uolų piešiniai atlikti naudojant aliejų, o miegoti buvo einama dukart per parą (nors pačius faktus veikiausiai buvau girdėjusi, tik neįsidėmėjau). Dukra spėliojo, kaip jie atskirdavo, kas iš grybų ir uogų nuodinga.

Ieva Rudžianskaitė. ***Tryliktasis mėnuo.*** Eilėraščiai. K.: Kauko laiptai, 2023. 98 p.

Ne tokie paprasti, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio: apgaulingi sentimentalumu. Įvaizdžiai neįprasti, aštroki („radijas transliuoja meilės kankinių dainas – / jie pamiršo būtinybę pasverti kiekvieną žodį / gremėzdiškomis svarstyklėmis / matytomis vaikystėje ant prekystalio“ (p. 39). Tvirta metafizinė distancija: gal ne tiek religinė, kiek ontologinė.

Viktor Frankl. ***Sielogyda: gydytojo rūpestis – siela.*** Iš vokiečių k. vertė Austėja Merkevičiūtė. V.: Vaga, 2008. 358 p.

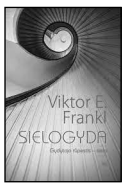

Franklis neredukuoja paciento ligi biologinio, psichologinio ir socialinio matmens; žmogus jam visada yra daugiau. Pabrėžiamas ne vien terapeuto, bet ir paciento atsakomybės prisiėmimas: kitaip negalima jam priskirti nei nuopelnų, nei kaltės. Varos gena mus siekti malonumų, o kažkas panašaus į vadinamąjį „kantiškąjį imperatyvą“ traukia link moralumo. Labai įdomūs dalykai sakomi apie meilę, seksualumą, neurozes (tarsi pirmąkart juos girdėčiau, nors anksčiau, įtariu, jie tiesiog atrodė man banalūs) – neurotikai bijo psichozių, bet juos nesunku įtikinti, kad dėl neurozės neišprotėjama. Per pavyzdžius aprašoma Franklio paradoksalioji intencija – pvz., nemigos kamuojamas žmogus turi liepti sau nemiegoti, ir tada jis užmiega. Knygą po gabaliuką skaitome su ukrainiečiais – man regis, tai jiems tinka, ir tokie susitikimai yra bent per milimetrą autentiškesni negu straipsnių / literatūros, ko jiems reikia, kas su jais vyksta, kaip laimėti karą ir t. t., rašymas.

Adelė: slapta vaikų draugė. Tekstas Danguolės Gervytės, iliustracijos Jūratės Tamošiūnaitės-Karašauskienės. K.: Artuma, 2023. 64 p.

Antra tos pačios serijos, pristatančios lietuvių katalikų herojus, knyga vaikams / paugliams. Tebeerzina įžymybių įspūdžiai ketvirtame viršelio puslapyje, nors arkivyskupo Kęstučio Kėvalo pratarmė visai nustebino gerąja prasme. Skaitydama ėmiau galvoti, kad čia itin tinka paraleliai skaitomas Franklis: komiksuose yra ir žiauriai nukankintos, išvargusios moters priešmirtinė nuotrauka lageryje. Ideologinį pamušalą (išbandyk pasninką, išmok Maironio eilėraštį, pasigamink maldaknygę, parašyk laišką nematomu rašalu) prarijau kaip tabletę dešroje: jeigu nebūtų primityvios tokio tipo didaktikos, vaikai skaitytų noriau.

Indrė Šalčiūtė. ***Lelijos nuodija miestą.*** V.: Alma littera, 2022. 120 p.

Paprasta istorija, papasakota be didelių pretenzijų į meno kūrinį: suprantamai, nenuobodžiai, pagal visus patrauklumo kriterijus. Skaičiau dėl to, kad knyga nominuota „Metų knygos rinkimams“. Dukrai patiko ir dėl to, kad iliustravo Viktorija Ežiukas (kaip ir „Superbobutes“). Ekologinė tema visai tikroviška: vamzdžiai į ežerus – realybė. Gal kiek per saldi pabaiga (gerieji veikėjai vieni už kitų išteka, našlaitis įsivaikinamas, smurtautojas palieka gaują ir pan.), bet juk tai vaikams.

-gk-

ANDRÉ GIDE

Dienoraštis

Ištraukos

Pabaiga. Pradžia Nr. 7

1913

Birželio 29 d. Žinoma, savo knygelėje apie Wilde'ą pasirodžiau nelabai teisus dėl jo kūrybos ir per daug lengvai ją paniekinau, nors, turiu pasakyti, nebuvau pakankamai su ja susipažinęs. Kai prisimenu, žaviuosi tuo, kaip geranoriškai Wilde'as manęs klausėsi, kai Alžyre kritikavau jo pjeses (be galo įžūliai, kaip man šiandien atrodo). Jo atsakymo tone – jokio susierzinimo ir netgi protestavimo; kaip tik tai paakino jį ištarti, beveik atsiprašomai, tuos nepaprastus žodžius, kuriuos esu citavęs ir kurie nuo to laiko cituoti daug kur: „Visą savo genialumą aš sudėjau į gyvenimą; į kūrinius sudėjau tik talentą." Įdomu būtų žinoti, ar jis kada yra pasakęs šiuos žodžius kam nors kitam.

1914

„Mane parvedė kaip namo į buvusią šlovę – Graikiją." Laive, plukdančiame mus į Pirėją, jau deklamuoju sau šias eilutes iš „Stancų Helenei"[1]. Mano širdį užtvindo ramybė, juokas ir giedra. Baimindamasis, kad bendrakeleivis neimtų lieti susižavėjimo per daug audringai, išsitraukiu iš lagamino anglišką knygelę ir pridengiu savo emocijas paviršutinišku skaitymu. Kurių galų švaistyti jausmus? Mano džiaugsmas neturi nieko aštraus. Beveik nesistebiu, kad esu čia. Viskas atrodo taip pažįstama. Čia atrodau sau toks natūralus. Pašėlusiai lengvai įsigyvenu į šitą nesvetimą gamtovaizdį; viską atpažįstu; jaučiuosi kaip namie: čia Graikija.

Adrijos jūroje, gegužės 29 d. Geisminga ramybė, kūnas nusiraminęs kaip šita jūra be ribulių. Tobula dvasios pusiausvyra. Mano mintys laisvai kyla aukštyn, lyg tai būtų lankstus, tolygus, drąsus, geismingas žuvėdrų skrydis spindinčioje žydrynėje.

Liepos 6 d. Visa mano kūryba iki šiol tebuvo negatyvi; parodžiau tik išvirkščią savo širdies ir dvasios pusę.

[Liepos] 29 d.[2] Vakar nuo saulėtekio iki saulėlydžio nekalbėjome apie nieką kita. Neįmanoma atitraukti minčių nuo *šito*. Negana to, laikraščiai, ponios Mühlfeld[3] skambučiai informuoja mus rytą ir vakare. [...] Nepaisant visko, šios baisios grėsmės akivaizdoje šiokia tokia paguoda matyti, kaip tirpsta asmeniniai interesai, vaidai, nesutarimai; tarpusavio varžybos Prancūzijoje greit virsta savotišku įniršiu, stumiančiu kiekvieną pilietį į herojišką pasiaukojimą.

Beje, artėjanti tragedija, kad ir kokio pobūdžio ji būtų, mane stimuliuoja.

Rugpjūčio 2 d. Bėgu į žurnalo redakciją; laimei, dar randu ten Tronche'ą[4], kuris bus mobilizuotas tik rytoj. [...] Visi išvyksta arba jau yra išvykę... Tvyro baisus nerimas. Paryžius atrodo neįtikėtinai: gatvėse nėra automobilių, bet pilna keistos liaudies, įsitempusios ir kartu ramios; žmonės laukia ant plento su lagaminais; keli rėksniai prie kabaretų durų bliauna „Marselietę". Retkarčiais visu greičiu prašvilpia ryšulių prikrautas automobilis.

Rugpjūčio 5 d. [*sic*]. Vokietija paskelbia karą Belgijai. Anglija – Vokietijai.

[Rugpjūčio] 12, 13, 14 d. Nieko nemačiau, nieko nedariau, nieko negirdėjau. Perku po aštuonis laikraščius per dieną. [...] ir nors kiekvienas atkartoja kitą tais pačiais žodžiais, skaitau aliai menkiausią naujieną, nepaliaudamas tikėtis, kad sužinosiu bent kiek daugiau.

Penktadienis, spalio 2 d. Šešiasdešimtoji diena po mobilizacijos.

Dienos slenka kupinos monotoniško laukimo. Retkarčiais trokštu būti Paryžiuje. Bet ar būdamas ten nesigailėčiau palikęs Kiuvervilį?

Trečiadienį visi namiškiai išėjo pasivaikščioti, likau vienas su Em. gliaudyti pupelių ant suolo prie namų. Dangus buvo nuostabiai skaidrus. Tik retkarčiais persimesdavome keliais žodžiais, nes galėjome kalbėti tik apie *tai*; tačiau toji nepaprasta tyla aplinkui ir mumyse norom nenorom pritvino laimės...

Lapkričio 10 d. Prancūzų ir belgų centre[5] nė akimirkos vienatvės, kad galėtum atgauti savo individualumą ir atsipalaiduoti. Jaučiausi *siurbiamas* kitų. Užsiėmęs rytą ir vakare su pabėgėliais, kuriuos mes apgyvendiname, rengiame, maitiname ir ieškome jiems darbo, per pietus ir vakare vėl susidūriau su nenustygstančia Ghéono[6] linksmybe, savo bendradarbių ir svečių gyvybingumo pertekliumi.

1915

Sakau jums, kad prasideda nauja civilizacija. Vakarykštė per daug rėmėsi romėniškąja kultūra; t. y. tuo, ką kultūra sukūrė labiausiai dirbtinio ir bergždžiausio. Tiek pat, kiek graikiškoji buvo natūrali... Bet reikia pripažinti, kad romėniškoji lengviau mus pasiekdavo netgi per savo trūkumus.

Rugsėjo 28 d. Per vienuolika mėnesių Centre galėjau sau leisti visiškai atsidėti savo uždaviniui ir domėtis juo beprotiškai. O dabar, kai mašina paleista, ar turiu teisę nuo to atsimesti kaip nuo baigtos knygos?..

Bet ne. Materialiajame pasaulyje niekas nesibaigia. Viskas tęsiasi. Ir tai, ko ėmeisi, reikalauja tavo dėmesio.

Hjeras, lapkričio 26 d. Susipažinau su Pauliu Bourget. Jis mane be galo maloniai priėmė Kostebelyje, savo Plantjė dvare, ir pristatė mane poniai Wharton[7]. Didelis poreikis suvilioti tą, kurį žino esant kitos kartos, kitos stovyklos, kitų pažiūrų.

Paulis Bourget atrodo dar nepaprastai tvirtas, turint galvoje jo amžių; sakytum gumbuotas ir išskaptuotas iš kaštainio. Kiekvienas jo sakinys alsuoja literatūra; jis apiberia tave kaip pasakos spanielis, nusipurtantis brangakmenius. „Sveiki atvykę į... tai, kas nėra Elsinoras", – pasakė jis man, kai palikome sodą ir žengėme į namą. Mažiau kaip per pusvalandį įsigudrino pakalbėti apie Régnier (Mathuriną)[8], Shakespeare'ą, Molière'ą, Racine'ą (prisipažįsta nelabai jį mėgstąs), Baudelaire'ą, Boileau, Zola, Balzacą, Charles'į-Louis Philippe'ą ir t. t., bet viskas rodė, kad jis nė iš tolo neturi tikro literatūrinio skonio, kitaip tariant, stebėtinai nesupranta poezijos, meno, stiliaus; tai jam leidžia žavėtis ir tokiais apgailėtinais kūriniais kaip, tarkim, Psichario, kuriam jis ką tik parašė pratarmę.

Gruodžio 7 d. Vos baigęs skaityti [Josepho] Conrado *Almayer's Folly*[9] pasineriu į Borrow *Bible in Spain*[10]. Neįmanoma išreikšti, su kokiu smagumu ir smalsumu įknimbu į naują anglišką dar nepažįstamo gero autoriaus knygą; tokio smagumo man jau seniai nebegalėjo suteikti prancūzų literatūra, nes iš jos, tiesą sakant, nebesitikiu staigmenų. Kaip tada, kai pirmą kartą skaičiau Balzacą (tai buvo „Eugenija Grandė").

1916

Sausio 19 d. Manyje viską reikia iš naujo peržiūrėti, perdaryti, perauklėti. Sunkiausia kovoti su jusliniu smalsumu. Absento taurė taip netraukia girtuoklio, kaip mane traukia kai kurie atsitiktinai sutikti veidai, – palikčiau viską, jei galėčiau sekti paskui juos... Ką aš sakau? Tai tokia valdinga trauka, toks klastingas, toks slaptas raginimas, toks įsisenėjęs įprotis, kad dažnai abejoju, ar galiu to išvengti be pagalbos iš šalies.

„Aš neturiu žmogaus, kuris, vandeniui sujudėjus, mane įkeltų į tvenkinį" (Jn 5, 7).

[Sausio] 25 d. Bjauri naktis. Puoliau žemai kaip niekad.

Rytą, atsikėlęs prieš septintą, valandėlei išeinu ir girdžiu strazdo giesmę, keistai per ankstyvą, pavasarišką, tokią pakilią ir tokią tyrą, kad dar karčiau jaučiu, kokia nuvytusi mano širdis.

Kai kuriomis akimirkomis, kai kuriomis valandomis man kyla įtarimas, ar nesikraustau iš proto; viskas manyje nusileidžia tai manijai. Tačiau aš mėginu kovoti... Kiek kantrybės ir buklumo tam reikėtų!

[*Sausio*] *30 d.* Jei turėčiau suformuluoti *credo*, sakyčiau: Dievas nėra už mūsų. Jis dar ateis. Jo reikia ieškoti ne žmonijos evoliucijos pradžioje, o jos pabaigoje. Jis yra galutinis, o ne pradinis. Tai aukščiausias ir paskutinis taškas, į kurį veržiasi bet kuri prigimtis laike. O kadangi laikas Jam neegzistuoja, Jam nesvarbu, ar toji evoliucija, kurią Jis vainikuoja, yra priešakyje, ar užpakalyje, ir ar Jis lemia ją kvietimu, ar stūmimu.

Dievas gauna informaciją per žmogų – štai kaip aš jaučiu, tikiu ir kaip suprantu žodžius: „Sukurkim žmogų pagal savo paveikslą." Ką gali prieš šitą mintį visos evoliucijos teorijos?

Štai durys, pro kurias įžengiu į šventą vietą, štai minčių seka, grąžinanti mane prie Dievo, prie Evangelijos ir t. t.

Ar man pavyks vieną dieną tai išdėstyti aiškiai?

Jau seniai tuo tikiu pats to nežinodamas – tai atsiskleidžia man pamažu, vienam nušvitimui lydint kitą. O samprotavimas eina po jų.

Vasario 9 d. Vėl pradėjau skaityti Pascalį, duodantį man daug daugiau naudos negu Bossuet. Pradedu jausti, kaip gerai veikia kasdienė meditacija: prisiverčiu medituoti kas vakarą ir kas rytą. Dar neturiu pakankamai jėgų, bet esu ramus; nesimeldžiu, bet klausausi, laukiu ir – bent jau kol kas – netrokštu maldos kita forma.

[*Vasaris.*] *Šeštadienis*. Pianino pamoka. Bergždžias, netgi erzinantis reikalas per ilgai iš eilės kartoti tą patį fragmentą. Verčiau sugrįžti prie jo, ir kuo dažniau; iš to ir atpažinsi tikrą kantrybę. Nėra nieko mažiau romantiško. Ji teikia pirmenybę ne įnirtingam šturmui, o lėtoms ir metodiškoms pastangoms.

Tas pats pasakytina apie vidinius sunkumus, poetinę kūrybą. Taip pat apie pamaldumą ir Dievo pažinimą: prieš apreiškimą, kuris iš pažiūros atrodo nepaprastai staigus, eina nesąmoningas, lėtas pasirengimas. Meno kūrinys visada yra nerimastingo užsispyrimo vaisius.

Birželio 15 d. Suplėšiau dvi dešimtis šių užrašų lapų; tai nutraukė giją, ir nebegalėjau nieko čia rašyti daugiau kaip mėnesį. Visą laiką skyriau „Memuarams"[11]. Jei kas nusistebėtų, kad man malonu dirbti tokį darbą, kai žemė dar dreba nuo pabūklų aido, pasakyčiau: tas ir yra, kad negaliu užsiimti jokia vaizduotės ir mąstymo veikla. Jaučiu didžiulę suirutę tiek išorėje, tiek savo viduje ir prisiminimus šiandien rašau iš dalies todėl, kad reikia už ko nors kabintis.

Lapus, kuriuos suplėšiau, būtum galėjęs pavadinti bepročio užrašais.

Rugsėjo 19 d. […] Didelė klaida susikurti romantišką velnio įvaizdį. Kaip tik todėl taip ilgai jos nepripažinau. Jis nėra romantiškesnis ar labiau klasikinis už tą, su kuriuo kalbasi. Jis įvairus kaip pats žmogus; negana to, prisideda prie šios įvairovės. Mane viliodamas jis buvo klasikinis, kai to reikėjo; be to, jis žinodavo, kad dėl tam tikros palaimingos pusiausvyros neskubėsiu tapatinti jo su blogiu. Nesupratau, kad – bent jau kurį laiką – galima išlaikyti tam tikrą pusiausvyrą didžiausiame blogyje. Laikiau geru visa tai, kas sureguliuota. Maniau, kad dozuodamas valdau blogį; o jis, priešingai, užvaldydavo mane per tą dozavimą.

[*Paryžius.*] *Spalio 3 d.* […] Rašau prospekte ant suolo. Pražūsiu, jei nepavyks susiimti iki žiemos. Vasaros mėnesiai buvo bjaurūs, jokio darbo ir visiškas išskydimas. Nemanau kada nors buvęs toliau nuo laimės. Bet dar turiu miglotą viltį, kad iš nevilties gelmių nuaidės tas šauksmas, kuris man nebeištrūksta, ne... Netgi būdamas labai žemai, žmogus gali bent jau žiūrėti į dangaus žydrynę; bet ne: buvau taip žemai, kad žiūrėjau dar žemiau. Atsižadėjau dangaus. Nebesigyniau nuo pragaro. Įkyrios mintys ir visokie beprotybę pranašaujantys ženklai. Tikrai! Aš bijojau savęs; ir negebėjau duoti sau patarimo, kurį būčiau puikiai mokėjęs duoti kitam.

Ar jau esu toks tikras, kad pasveikau, jei jau apie tai kalbu? ►

---

[1] „To Helen", Edgaro Allano Poe eilėraštis, į prancūzų kalbą verstas Stéphane'o Mallarmé (*visos pastabos – vertėjos*).

[2] Liepos 28 d. Austrija-Vengrija paskelbė karą Serbijai.

[3] Su Jeanne Mühlfeld, įtakingo romanisto ir kritiko Lucieno Mühlfeldo žmona, A. Gide'as susipažino 1910 m. pas ponią de Noailles. XX a. pradžioje, įkūrusi saloną ir globodama rašytojus, ji suvaidino nemažą vaidmenį literatūriniame gyvenime.

[4] Jeanas Gustave'as Tronche'as (1884–1974) – *La Nouvelle Revue française* administratorius 1912–1922 m.

[5] Per karą A. Gide'as įkūrė šią asociaciją, kurios tikslas buvo pagalba pabėgėliams iš užkariautų šalių, ypač iš Prancūzijos šiaurės ir Belgijos.

[6] Jau minėtas A. Gide'o draugas Henri Ghéonas, per karą dirbęs gydytoju Belgijos fronte, visiškai pakeitė gyvenimo būdą ir atsivertė į katalikų tikėjimą.

[7] Ilgametė P. Bourget bičiulė amerikiečių rašytoja Edith Wharton (1862–1937), prieš karą apsigyvenusi Paryžiuje, kilus karui liko Prancūzijoje ir visus ketverius metus nenuilstamai padėjo pabėgėliams, bedarbiams, vaikams, rinko lėšas, lankėsi fronte. 1916 m. buvo apdovanota Garbės legiono ordinu.

[8] Mathurinas Régnier (1573–1613) – prancūzų poetas satyrikas.

[9] „Olmejerio kvailystė".

[10] „Biblija Ispanijoje" – anglų rašytojo George'o Borrow (1803–1881) knyga, pasakojanti apie jo kelionę po Ispaniją 1835–1838 m. pardavinėjant biblijas.

[11] Kalbama apie autobiografinę knygą, kuri bus išleista pavadinimu „Jei grūdas nemirs".

1917

Sausio 1 d. [...] Vakar vakare buvau pasibaisėjęs, kiek daug darbo reikėtų peržiūrint *Victory* vertimą. Plūdau Isabelle Rivière[12] ir vaikiškas jos teorijas apie *ištikimybę*, kuria turi alsuoti vertimas, – kaip tik dėl to jos vertime stirkso galybė netikslumų, iškraipymų, prastai skambančių, nesklandžių vietų. Vis dėlto vyliausi pabaigęs tą darbą ir kad tereikės jį dar kartą perskaityti... Štai kas mane pasendino dviem savaitėmis.

Sausio 19 d. Gerai rašo ir gerai mąsto tik tas, kas neturi jokio asmeninio intereso mąstyti arba rašyti. Rašau „Memuarus“ ne tam, kad apsiginčiau. Man nėra reikalo gintis, nes aš nesu kaltinamasis. Rašau juos dar neapkaltintas. Rašau juos, kad būčiau apkaltintas.

Kovo 7 d. Ėjimas per dar vieną dykumų kraštą. Žiaurios dienos be darbo – neveikiu nieko, tik senstu. Lauke ledinis vėjas, lietus. Karas.

Liucerna, rugpjūčio 10 d. Kokia švara visur! Nedrįsti mesti cigaretės į ežerą. Jokių grafičių pisuaruose. Šveicarija tuo didžiuojasi; bet manau, kad jai trūksta kaip tik to – mėšlo.

[...]
Kartais man kyla įtarimas, jog tai, ką aš čia myliu, yra ne tiek muzika, kiek pianino pamoka ir kad mane tam ypač skatina poreikis ką nors padaryti tobulai.

Spalio 25 d. Aš neapsirinku: Michelis[13] myli mane ne tiek už tai, kas esu, kiek už tai, kuo leidžiu jam būti. Ar galima norėti daugiau? Niekada nejaučiau didesnio malonumo gyventi; ir dar niekada gyvenimo skonis man neatrodė saldesnis.

Lapkričio 1 d. Kartais, lyg staiga nušvitus protui, atrodo, kad man liko mažai laiko gyventi; ir kad kaip tik todėl viskas, ką skaitau, taip įdomu, viskas, ką matau, taip gražu ir aš taip mėgaujuosi gyvenimo džiaugsmu.
Vakar gavau iš Marco nepaprastai išmoningą ir malonų laišką, kuris it saulė nušviečia visas mano mintis.

1918

Kovo 8 d. Vėl pašauktas į Paryžių...
Em. nežino, kaip mano širdį drasko mintis, kad turiu ją palikti ir ieškoti laimės toli nuo jos.

Balandžio 20 d. Nesiekiu būti savo epochos; siekiu peržengti savo epochos ribas.

Gegužės 11 d. Didžiausia laimė po laimės mylėti – tai išpažinti savo meilę.

Kiuvervilis, spalio 10 d. Nežinau, ar dabar užteks atkaklumo nuosekliai rašyti dienoraštį – taip, kaip dariau iki kelionės į Angliją[14]?..
Kaip sunku vėl sėsti prie darbo; knygos, parsivežtos iš Londono, mane domina labiau už tas, kurias galėčiau parašyti.
Tingėjimas išgryninti mintį; polinkis verčiau išlaikyti ją poetišką – turiu galvoje, miglotą. Kovoti su tuo.
Įkyri mirties baimė ir nuogąstavimas, kad žemė staiga neišslystų iš po kojų. Aistringai myliu gyvenimą; bet nepasitikiu juo. O reikėtų.

Spalio 13 d. Tai, ką rašau, dera vertinti meno požiūriu, ko niekada arba beveik niekada nedaro kritikas, – o jei per stebuklą vertina taip, jam be galo sunku įtikinti savo skaitytojus. Tai, beje, vienintelis požiūris, kuris neeliminuoja jokio kito.

1919

Sausio 20 d. Niekada nemokėjau nieko atsižadėti; ir užtardamas savyje kas geriausia ir kartu kas blogiausia gyvenau kaip ketvirčiuotas.
Jūsų tikėjimas sielų nemirtingumu semiasi peno iš ramybės poreikio ir *nesivylimo* patirti ją gyvenime.
Ar galiu jums pasakyti, kas man trukdo tikėti į amžinąjį gyvenimą? Tai tas beveik tobulas pasitenkinimas, kurį man teikia pati pastanga ir tučtuojau pat patiriama laimė ir harmonija.

Gegužės 19 d. Beveik kiekvieno iš mano draugų pažiūros nepaprastai keičiasi su amžiumi; jie linkę, visi kaip vienas, priekaištauti man dėl pastovumo ir nesikeičiančios mąstysenos. Jiems, suprantama, atrodo, kad aš nesugebėjau pasimokyti iš gyvenimo, o kadangi yra įsitikinę, jog senti protinga, mano *neprotingumą* laiko beprotybe.

Birželio 26 d. Atvykęs į Diudelanžą. Nebūna dienos, kai sau nepasakau: vis dėlto, brolau, nepamiršk, kad rytoj gali atsibusti pamišęs, silpnaprotis arba visai nepabusti. Pagalvok, koks stebuklas yra tavo kūnas, o dar labiau stulbinantis – tavo dvasia, ir kad net mažos nelaimės užtektų jų mechanizmui pažeisti! Jau dabar stebiuosi, kai lipi laiptais nesilaikydamas turėklo; galėtum suklupti, pargriūti, o paskui nebeatsigauti... Mintis apie mirtį lydi mano mąstymą kaip šešėlis kūną; ir kuo didesnis džiaugsmas, šviesa, tuo juodesnis šešėlis.

1921

Gegužės 14 d. Vakar vakare praleidau valandą su Proustu.

Atnešiau jam „Koridoną“[15], ir jis pažadėjo niekam apie jį neprasitarti; o kai pasakiau kelis žodžius apie savo „Memuarus“, sušuko: „Galite pasakoti viską, jei tik niekad nesakote „aš“.“ O man tai netinka.
Toli gražu neneigdamas ir neslėpdamas savo uranizmo, jis jį demonstruoja ir, beveik galėčiau sakyti, didžiuojasi.

Trečiadienis. Vakar vakare, kai jau ėjau gulti, nuaidi skambutis. Prousto vairuotojas, Céleste[16] vyras, grąžina „Koridono“ egzempliorių, kurį paskolinau Proustui gegužės 13 d. [*sic*], ir pasisiūlo mane nuvežti, nes Proustas jaučiasi truputį geriau ir sakosi galįs mane priimti. [...]
Ilgą laiką turėjau abejonių, ar Proustas šiek tiek nesimuliuoja ligos, kad galėtų dirbti netrukdomas (tai atrodė visai pateisinama); bet vakar ir jau aną dieną galėjau įsitikinti, kad jis iš tikrųjų didelis ligonis. Sakosi ištisas valandas negalįs pajudinti galvos; guli kiaurą dieną, tai kartojasi ir trunka dienų dienas.

Ir tą vakarą nekalbėjome nieko kito, tik apie uranizmą; jis sakosi sau priekaištaująs už „neryžtingumą“, dėl kurio, ieškodamas peno savo knygos heteroseksualiajai pusei, perkėlė „į merginų šešėlį“ visa tai, ką gražaus, švelnaus ir žavingo jam siūlė homoseksualieji prisiminimai, taigi „Sodomai“ beliko groteskas ir bjaurastis. [...]
Kai klausiu, ar jis niekada nepavaizduos šio eroso jaunais ir gražiais pavidalais, jis atsako, kad, visų pirma, jo beveik niekada netraukia grožis ir kad, jo nuomone, grožis turi mažai ką bendro su geismu, – o dėl jaunystės, kaip tik tą jis galėjo lengviausiai perkelti (tai labiausiai tiko perkėlimui).

[*Birželis.*] Nacionalistų deklaracijos man labai dažnai primena karaliaus Lyro dukteris. Giliausia meilė taip lengvai nesiveržia iš lūpų. Man mielesnis Kordelijos tylėjimas.

Gruodžio 1 d. [...] Vėl sėdau prie pianino; stebiuosi, kad dabar taip lengvai skambinu Beethoveno sonatas – bent jau tas, prie kurių vienu metu daug dirbau, o paskui apleidau. Bet jų patosas mane sekina ir šiandien didžiausią pasitenkinimą man teikia Bachas, ko gero, ypač jo „Fugos menas“, nuo kurio nepavargstu. Tai beveik nebeturi nieko žmogiško ir žadina nebe jausmą ar aistrą, o adoraciją. Kokia ramybė! Koks viso to, kas yra aukščiau už žmogų, pripažinimas! Kokia panieka kūnui! Kokia santaika!

[*Gruodis.*] Man sakoma, kad aš vaikausi savosios jaunystės. Tai tiesa. Ir ne tik savosios. Jaunystė mane traukia dar labiau už grožį, ir toji trauka neįveikiama. Manau, kad jaunystėje slypi tiesa; manau, kad ji visada teisesnė už mus. Manau, kad iš jos, toli gražu nesiekiančios mokyti, mes, vyresnieji, turime stengtis pasimokyti. [...]
Labai nedaug iš mano bendraamžių liko ištikimi savo jaunystei. Beveik visi padarė kompromisą. Tai jie vadina „leistis pamokomam gyvenimo“. Jie atmetė tiesą, slypėjusią juose. Juk stipriausiai kabinamasi į pasiskolintas tiesas, ir tuo labiau, kuo jos svetimesnės mūsų vidinei esybei. Reikia daug daugiau įžvalgumo, kad perduotum savo paties žinią, daug daugiau drąsos ir apdairumo negu duodant sutikimą ir pridedant savo balsą prie jau įsteigtos partijos. Iš čia tas kaltinimas neapsisprendimu, neryžtingumu, kurį kai kas man meta į akis kaip tik todėl, kad maniau, jog svarbu likti ištikimam ypač sau pačiam.

1922

Sausio 1 d. Vakar Roger Martinas du Gard'as atėjo man paskaityti dalies „Tibo šeimos“, su kuria dar nebuvau susipažinęs. Martinas du Gard'as, mano akimis, įkūnija vieną iš aukščiausių ir kilniausių savimeilės formų: savimeilę, kurią lydi nuolatinės pastangos tobulinti save ir pasiekti, išreikalauti iš savęs kiek tik įmanoma. Nežinau, ar dar labiau už pačius puikiausius įgimtus gabumus nesižaviu atkaklia kantrybe.

Sausio 5 d. Geromis darbo dienomis laikau tas, kurias pradedu kokio nors seno autoriaus, vieno iš vadinamųjų „klasikų“, skaitymu. Užtenka puslapio; pusės puslapio, jei tik skaitau tinkamai nusiteikęs. Reikia ne tiek mėginti mokytis, kiek ieškoti *tono* ir kitokios atmosferos, kuri derėtų su dabartinėmis neatidėliotinomis pastangomis ir nieko neatimtų iš šios akimirkos. Ir baigti savo dieną mėgstu lygiai taip pat.

Vasario 10 d. Pažinti save; tai paskutinis dalykas, kurio turėtų siekti menininkas; ir pasiekti tai jis gali tik savo kūriniais, tik juos kurdamas.

Geriausia priemonė mokytis save pažinti – tai mėginti suprasti kitą.

Kovo 1 d. Kas kartą, kai kurį laiką nerašau, mane pagauna baimė, kad nebemoku. Ar kada nors rašytojas taip nepasitikėjo savimi? Tačiau sakinys, kuris mane patenkina, ateina tarsi iš išorės ir man jo neieškant arba spontaniškai išnyra iš mano gelmių. Bet toks šaltinis trykšta ne nuolatos ir kaip tik todėl, kad yra spontaniškas, manau, gali išdžiūti.

Kovo 22 d. Nuolat svaigsta galva; nuovargis. Grįžta žiema; žvarbstu. Viskas įgyja baisų pelenų skonį.

Nelabai suprantu, ką jie vadina „mano įtaka“. Kur ją mato? Aš savęs niekur neatpažįstu. Teikiu pirmenybę tam, kas labiausiai skiriasi nuo manęs, ir niekada nesiekiau nieko kito, kaip tik kiekvieną pastūmėti į jo kelią, į jo džiaugsmą.
Geras mokytojas turi tokį nuolatinį rūpestį: mokyti apsieiti be jo. Bet savo knygos pabaigoje Netaneliui[17] sakau: „O dabar išmesk šią knygą; palik mane“, štai jie ir piktinasi.

Mano liūdesys beveik visada tėra nuovargio forma. Bet būtina tai prisipažinti, jau kelias dienas būna akimirkų, kai taip liūdna, nors mirk.

Spalio 25 d. Aš rašau ne ateinančiai kartai, o dar kitai.

Grįžimas į Kiuvervilį lapkričio 26 d. Rašant naują kūrinį niekada nesinaudoti ankstesnio kūrinio suteiktu impulsu.
Lygiai taip pat kiekvienam naujam kūriniui užkariauti naujus skaitytojus.

1923

Paryžius, sausio 16 d. Patina – šedevrų atlygis.

Vasario 23 d. Savaitė Ansi su ELISABETH[18]... Žavus „Savojos“ viešbutukas, kuriame šiuo metų laiku esame vieninteliai svečiai. Garsiai perskaityta Shakespeare'o *The Merry Wives*[19] ir *The Vicar of Wakefield*[20] – šis mus sužavi. Ansi baigiu skaityti nuostabų Keatso „Endimioną“, su kuriuo dar nebuvau susipažinęs, – jis mane svaigino kelias dienas.

Gegužės 29 d. Objektyvumo triumfas – leisti romanistui skolintis kito „aš“. Aš sumokėjau už per didelę sėkmę; kai kurie kiekvieną iš mano knygų laikė nauja išpažintimi. Apie tą savęs atsižadėjimą, tą poetinę depersonalizaciją, kuri man padeda jausti kito džiaugsmus ir skausmus daug gyviau negu savo paties, niekas nekalba taip gerai kaip Keatsas („Laiškai“).

Birželio 17 d. Mane žavintis *geras rašymas* – tai tas, kuris, per daug nekrisdamas į akis, sustabdo ir prikausto skaitytoją ir priverčia jo mintį judėti pirmyn ne kitaip, o iš lėto. Noriu, kad jo dėmesys su kiekvienu žingsniu grimztų į derlingą ir giliai išpurentą dirvą. Bet skaitytojas paprastai ieško savotiško jį įtraukiančio konvejerio.

Birželio 30 d. Jiems atrodo, kad nebėžengi pirmyn, vos tik nebėžengi jų kryptimi.

Liepos 25 d. Kartu su geismu minga visa mano esybė.
Kai grožis nebėžadina jokio poreikio prisiartinti, paliesti ir apkabinti, ramybės būklė, kurios kaip kvailys troškai tuo metu, kai tave kankino geismų perteklius, tau jau atrodo ne kas kita, kaip apatija, ir verta pagarbinimo, ko gero, tik todėl, kad mintį apie mirtį padaro ne tokią žiaurią pripratindama tave prie jos.

Nukelta į p. 15 ►

[12] Čia minimą Josepho Conrado romano „Pergalė“ vertimą 1923 m. išleido *La Nouvelle Revue française* (NRF) leidykla, vėliau pavadinta jos vadovo Gastono Gallimard'o vardu. Isabelle Rivière (1889–1971) – literatė, 1914 m. mūšyje žuvusio rašytojo Alain-Fournier sesuo, rašytojo, NRF sekretoriaus, vėliau vyr. redaktoriaus Jacques'o Rivière'o žmona.
[13] Aliuzija į Marcą Allegret (1900–1973), protestantų pastoriaus, A. Gide'o buvusio mokytojo sūnų, vėliau tapusį kino režisieriumi. 1917 m. tarp jų užsimezgė ilgalaikis ryšys.
[14] 1918 m. A. Gide'as kartu su Marcu Allegret trims mėnesiams buvo išvažiavęs į Angliją.
[15] Dialogų forma parašyta A. Gide'o knyga apie homoseksualumą. 1911 ir 1920 m. išspausdinta slapta, nedideliu tiražu, be autoriaus pavardės, 1924 m. „Gallimard“ leidykloje su autoriaus pavarde.
[16] Céleste Albaret – ištikima M. Prousto tarnaitė.
[17] A. Gide'o knygos „Žemės penas“ (1897), juslingumo ir žemiškų malonumų himno, veikėjas bibliniu vardu.
[18] Elisabeth van Rysselberghe (1890–1980) – belgų vertėja, be kita ko, vertusi ir Johno Keatso „Laiškus“, A. Gide'o artimų draugų duktė. 1923 m. balandžio 18 d. ji su A. Gide'u susilaukė dukters Catherine. A. Gide'as vaiką oficialiai pripažino tik 1938 m., po žmonos mirties.
[19] „Vindzoro šmaikštuolės“.
[20] Airių rašytojo Oliverio Goldsmitho (1728–1774) romanas, labai populiarus XVIII a.

Vaganto dekonstrukcija

Sometimes it is good to follow a road without knowing if you will make it to the other side. I think this is the most important thing in bikepacking and in life in general.

Amongst the empty spaces and the endless mountain ranges and amongst the clouds, I found a new home every day and every night.

Iohan Gueorguiev (Bike Wanderer, SEE THE WORLD, youtube.com)

Klajodamas po pasaulį dažnai sutiksi po vieną ar nedideliais būreliais krypinėjančių žmogystų su didelėmis kuprinėmis, vadinamų backpackeriais. Kone identiškai atrodantys, ieškantys tų pačių įprastų paslaugų ir pramogų, jie, rodos, sugeba išvengti ir kelio dulkių – žvitrios jų esybės ir tyri veidai tobulai atspindi standartinius lūkesčius, baimę rizikuoti ir romų šiltutėlį prėskumą.

Vis dėlto jei dairysiesi atidžiai, tarpu jų būtinai pamatysi vieną ar du, dar gerokai blankesnius nei anieji, išskirtinai kitoniškus ir įžeidžiamai nepritampančius, įsisenėjusį, nenugramdomą pilkumą nešiojančius ant (arba vietoj) brangių „Jack Wolfskin“, „Mammut“, „The North Face“ striukių. Nors lankosi iš esmės ten pat, kur ir kiti turistai, jie neįsimaišo, neįsilieja, negali sutapti, ir ne savo valia, o tarsi kam lėmus, tai labiau uolos, sutvertos būti neįveikiamos, nei žmonės, siekiantys pritapti ar suartėti.

Juos išvydus nupurto pasibjaurėjimas, pirmiausia jų nevalyvumu, nes jie ne visad paiso šiuolaikinio turisto aprangos kodo. Bet dar labiau atgraso iš jų vidaus dvelkianti žvarba, būdo kietybė, įnirtingas keistumas, sustingęs neprižiūrimuose ir sugurusiuose veiduose.

Tai irgi backpackeriai, tačiau specifiniai – ribų ribiškumą ištrynę, neturintys kur grįžti, nes nėra „išvykę“; kelias jiems intranzityvus dydis, visu metu apimantis viską. Jų esmė miglota, neaiški, fiziologija iškrikusi, o tikslas – nenusakomas. Bet koks žodis jiems apibūdinti nėra visai tikslus ir veikiau klaidina, nei kreipia link esmės. Tai ne valkatos, ne klajūnai, jokiu būdu ne keliautojai, ne nomadai, ne nušvitėliai, ne kokie nors abstraktūs „vagabondai“, kaip juos iš pradžių vadindavau, ne šventieji, pagaliau ir ne įvaizdžiai – jie visiškai realūs, t. y. juos galima paliesti. Galbūt, trūkstant žodžių, galėtume pavadinti juos vagantais? Žinoma, tik pripažinę, kad, skirtingai nei viduramžių klajojantys poetai, šie vagantai jei ką ir „atlieka“, tai nebent sau save ir tai daro iškreipčiausiu, kone suicidiniu būdu.

Kartais jie išnyra iš savo išoriškos kuklybės su kokiu nors pragmatiniu klausimu ir vėl tarytum už uždangos pranyksta už kelio dulkių, palikdami bedugnės tuštumą. Tuomet mums atrodo, neva ten buvęs visai ne žmogus. Juk neįmanoma vienu metu būti ir tokiam pilkam, nepastebimam, t. y. kone nebūti, ir tuo pat metu būti taip smarkiai, kad uždirbtas ar užtarnautas jūsų būties jaukumas susijauktų ir akimirkai įtrūktų, įsileisdamas iš anapus beprasmybės klaikulį?

Vagantai paprastai būna drovoki: jie delbia akis, negirdi klausimų, kartais gali pasirodyti, kad jie bežadžiai arba išvis praradę protą, ir tai (nors niekad nesutikau iš tikrųjų išprotėjusio vaganto) nėra visai netiesa. Buvęs platesnis nei daugelio jų akiratis dėl jų polinkio į abstrakcijas ir saviapgaulę bėgant laikui siaurėja: vagantai praranda sugebėjimą įžvelgti ką nors konkretaus ir baigtinio. Reikšmės ir turiniai išsidraiko jų akyse į persiliejančias formas, kuriose visa lygiai taip pat reikšminga ir lygiai taip pat beprasmiška, todėl jiems sunku sudaryti hierarchijas ir logiškas sekas.

Čia reikėtų atkreipti dėmesį, kad takus ir neapibrėžiamas ne tik jų „aš“, bet ir jų kūniškumas suveržtas kuprinių diržais ir tarytum prilaikomas, kad neišsibarstytų. Vagantai veikiau primena nesuvaldomą ir beasmenį gamtinį procesą, pavyzdžiui, vėjo nešamą smėlį ar ežero vandens ribulius nei žmones, savo energiją valingai nukreipusius į kokį nors tikslą.

Kartais vagantą atpažinsi išvydęs, kaip jis žvelgia į žemėlapį. Kitaip nei eilinis turistas, spoksąs į jį su slaptu džiugesiu ir nekantra, kuriuos kursto būsimų malonių išgyvenimų nuojauta, vagantas žvelgia į žemėlapį abejingai ir tarsi per jį. Pirma, jis moka jį atmintinai, antra, žemėlapis vagantui tėra veidrodis, kuriame jis kaip Narcizas savo atspindį upelyje regi save, išsiskaidžiusį begaliniuose dydžiuose, – klaidų, neaprėpiamą, iš dalies net neįvykusį. Bet tuo panašumai į Narcizą ir baigiasi. Vaganto akyse neįsižiebia aistra, jis nesuvirpa, persmelktas jaudulio ir nekantros, atvirkščiai, tampa dar kietesnis ir neprieinamesnis, kone suakmenėja, nes jo meilė – tai būti uola.

Eiliniai keliautojai ir vagantai vieni kitų arba išvis nepastebi, arba šalinasi. Vis dėlto pabendrauti su vagantu įmanoma, tik reikia suvokti, kad net ir prakalbintas šis nieko apie save nepapasakos ir neklausys, ką jam sakysite. Vietoj to jis užvers jus pasakojimais, kur, kada ir kiek kartų jis lankėsi. Tai ne pokalbis, o veikiau dvikova, kurioje vagantas pasiruošęs jus užtvatinti savo patyrimais ir žiniomis ir palikti (arba atskirais atvejais, jei vagantas vyras, o jūs – moteris, – įsitempti jus į lovą).

Nėra nieko tragikomiškesnio nei du patyrę vagantai, bandantys pasimatuoti savo šaunumą. Kaip antikiniai rapsodai, vietoj Homero recituodami padrikas geografijos žinias ir minėdami egzotiškų šalių sienos perėjimo punktus bei vizų subtilybes, jie talžo vienas kitą vietovardžiais ir svetimžodžiais, o tada vieną akimirką kaip niekur nieko pakyla nuo stalo ar kokio pakelės akmens ir išsiskirsto, abu jausdamiesi laimėję jei ne šią, tai abstrakčią visų kovų kovą, jei ne vakar ar šiandien, tai rytoj arba poryt. Faktas, kad kova laimėta, o kokia ji ir kada – ne taip ir svarbu.

Niekinti tikslingumą ir atsisakyti pripažinti egzistuojančius ryšius bei konfliktus vagantams apskritai labai būdinga. Kadangi nei kelias, nei žemėlapis neturi pabaigos, vagantui anksčiau ar vėliau tenka suvokti, – arba tik pajausti, – kad ką nors pasiekti suvis neįmanoma. Todėl jam liaujasi rūpėti aplinka, netgi laikas. Jis gali valandų valandas leisti transporto priemonėse, stotyse ar paprasčiausiai žygiuodamas dykynėmis likti abejingas tiek joms, tiek pakeliui sutinkamiems žmonėms, kurie jam – ne individualybės, bet šešėliai, skirti užpildyti tuštumą. Tai ne kelionė, o savižudybė be galo ištęstu, kraštutinai melagingu būdu, kad nė pats besižudantysis dorai nesuvoktų, kas vyksta.

Pavyzdžiui, Mauritanijoje vienas senolis, garsindamasis buvęs BBC operatoriumi, tebeklajojo po dykumas su sunkia vaizdo technika, kurią už pinigus tąsė vietos vaikai. Jis buvo apkiautęs ir terorizavo aplinką noru peržengti savo galimybes. Pro jo kelnių klešnę ant dykumos smėlio vis nuvinguriuodavo srovė. Nepaisant to, jo pageidavimai buvo vykdomi, nes jis turėjo daug dolerių. Jo aistra neatitrūkti nuo kelio buvo begalinė. Net ir būdamas pusiau pamišęs, jis jautė, kad kelias yra daugiau nei tikslas, daugiau nei pareiga ir kad jis negali lyg niekur nieko jo mesti.

Dar vieną puikų tipą sutikau Senegale: jo maršrutas vedė per pavojingiausius Afrikos kraštus, be to, jis buvo ganėtinai šnekus, o tai, kaip žinome, tarp vagantų reta. Bet jo pasakojimuose, kurie driekėsi nuo Afrikos džiunglių iki posovietinių kraštų ir Lotynų Amerikos lūšnynų, nematei nė krislo jo paties. Iš pradžių rodėsi, kad anas tyčia slapukauja, dedasi kas nesąs, ir tik pamažu atėjo suvokimas, kad anapus to, ką jis pasakojo, daugiau jokio „jo“ ir nėra. Prie žmonių pasaulio jį rišo mama ir motociklas, kurį, grįžęs į gimtąjį Neapolį, šis tipas prajodydavo, kad neatitrūktų nuo judėjimo pirmyn idėjos – reikia pridurti, negyvos idėjos, nes tas judėjimas niekur nevedė (jis judėjo kaip voverė rate, kurstomas svajonės išdulkinti kokią pakeleivę).

Gali pasirodyti, kad tiek šiedu, tiek daugelis kitų vagantų (nepriklausomai nuo to, kokie jie skirtingi) – baisūs egoistai. Tačiau taip nėra: tiesiog jų, išsisklaidžiusių begalinėse niekad nesibaigiančio kelio atšakose, savastis yra apnykusi, abstrahuota, tad „žmogus“ daugeliui vagantų yra ir per smulkus, ir per konkretus dydis. Kaip mylėti tai, ko iš esmės nesuvoki? Be to, gyvi žmonės, – jei vagantas išdrįstų pripažinti, kad žmonės yra žmonės, o ne indiferentiški šešėliai, susirinkę į jo lūkesčių teatrą, – būtų įrodymas, kad keliaudamas jis iš tikrųjų niekur nenukeliavo, toldamas nenutolo, judėdamas stovėjo vietoje. O tai vagantui būtų didžiulis, galbūt neišgyvenamas smūgis.

Gal dėl to vagantai apsėsti pakraščių, neįžengiamų tyrų ir gūdumos. Ten nėra žmonių, be to, šios vietos dar saugo iliuziją, kad už jų esama kažkokio kito, neištyrinėto, žemėlapiuose nepažymėto pasaulio, į kurį, jei tik uoliai bandysi, galbūt prasiskverbsi. (Žinoma, šito jie jums niekada nepasakys, bet aš esu tikras, kad jei jie apskritai dar turi kokių vilčių, tai šioji – vienintelė ir paskutinė.)

Mąstydamas apie vagantus, neretai prisimenu garsaus bikepackerio, vlogerio I. G., dviračiu klajojusio po laukinę Arktį, tragišką ir tuo pat metu neįtikėtinai akiplėšišką (bent jau lyginant su kitais vagantais, simboline giljotina paverčiančiais pačią kelionę) kelionės finalą: per pandemiją užstrigęs ir negalėdamas judėti pirmyn, jis nusižudė, – ne kaip nors abstrakčiai, ne simboliniu išlėtintuoju būdu, kai realiai miršti tik metaforoje, bet visiškai tiesiogine prasme, t. y. kažką (man prieinami šaltiniai nutyli, ką) sau padaręs liovėsi egzistuoti.

Žinoma, priverstinis kelionės pertrūkis gali pasirodyti keistoka priežastis atimti sau gyvybę, tačiau jei žinai, kuo gyvena vagantas, turėtum suprasti, kad kitaip ir negalėjo būti. Ryšys tarp vaganto ir kelio nesuvokiamai intymus, toks vidujai intensyvus ir bekompromisis, kad jį bene tiksliausia lyginti su ryšiais, kurie sieja cheminius elementus. Šitaip žvelgiant, savižudybė atrodo visai logiška: kaip vanduo negali egzistuoti be vandenilio ir deguonies molekulių, taip I. G. negalėjo egzistuoti be kelio.

Kartais galvoju, kad pasaulinis turizmas yra religija, o vagantas – radikaliausia jo forma. Sulaukėję, mėnesių mėnesius namo negrįžtantys nomadai vis iš naujo išbandydami pasaulio ribas, rodos, yra paskutiniai, kurie dar tiki jo nebaigtinumu. Nors kaip musės daužosi į ribas, nesiliauja to darę. Nemokėdami mylėti jie pakeičia meilę uolumu. Nepajėgdami atjausti nesileidžia būti nuraminami. Jei turėtų bent krislą empatijos, galėtume juos pavadinti neįsikūnijusia, nesusivokusia sąžine.

Manau, kad Dievas, jei toks yra, užsimerkdamas prieš atšiaurią vagantų vienišystę, kuri juos paverčia asocialais, mato juose šansą įveikti niekingumą, persmelkusį visa aplinkui. Būdamas kurčias artimam savo kaip itin blogas krikščionis, vagantas yra visiškai kurčias ir šėtonui, amžinai ribinės būklės – neišsipildęs, bet ir neprarastas, nelaimėjęs, bet ir nenugalėtas, silpnas, bet stiprus. Būdamas labilus, nepatikimas, atsiskyręs, iš dalies, kaip sakiau, ir neįvykęs, vagantas savaip įkūnija ir įgyvendina tai, kas stabilu, nekintama, amžina, visuotina.

Nakvodamas hosteliuose ir žiūrėdamas į šėliojantį, girtaujantį arba transcendentinių patirčių ieškantį jaunimą, visuomet žinau, kad toje spalvingoje minioje, neturinčioje nieko bendro nei su keliavimu, nei su siekiu pažinti (save? viską? nieką?), yra vienas arba du, intuityviai jaučiantys, kad nusižudyti kelyje, pačiu keliu, tarytum išperkant visuotinę lengvabūdiškumo nuodėmę, – tai ir jų misija, ir, baugu sakyti, vienintelė išeitis.

Tarytum matau, kaip giliai naktį būsimasis vagantas išsilukštena iš savo fizinio kūno ir pakilęs levituoja viršum turistinio balagano, kylant aukštyn virstančio mažyčiu taškeliu – nuoroda į tą tašką, kurį jis deda užbaigdamas save kaip individą visuomenėje. Jo krūtinėje susigrumia dvilypiai jausmai: jis užsimano vienu metu pažinti ir totalų ankštumą, kuris jį engtų ir kurį būtų galima skausmingai pamilti, ir begalinius dydžius, skirtus juose ištirpti ir nebebūti. Tirtėdamas iš jį persmelkusios didybės pojūčio nelaimėlis panūsta nutiesti tarp šitų dviejų kolosalių priešybių tiltą arba jį netgi aplanko jausmas, kad jis pats ir yra tasai tiltas, pakibęs viršum pasaulyje vienu metu vykstančių saulėlydžių ir aušrų.

Būsimasis vagantas grįžta į savo fizinį kūną sutrikęs, apstulbintas, įtikėjęs, nustelbtas, išdegintas, jau iš lėto suvokdamas, kad kelio atgal nėra, – apskritai nėra kelio (nes viskas yra kelias). Nelaimingasis dar nė neįtaria, kad niekas nuo jo nebepriklauso, o protą ir kūną apėmęs kelionės svaigulys jau neša jį į efemeriškus tolius. Jo žvilgsnis klydinėja, akiratis skysta, kūnas krinka, bet, anot Katulo, – *laeti studio pedes vigescunt* („džiugios, kad gaus darbo, stiprėja kojos“). Tai negrįžtami pokyčiai. Tarsi vėžys, pasirinkęs niekuo dėtą auką, kelio prakeiksmas suriečia jauniklį vos per kelias valandas. Jo gyvenimas baigtas. Nuo šios akimirkos visa tebus šešėliai, aidas ir dulkės, kuriose, jei jų nenupustys vėjas, jis kartais pamatys savo pėdsaką.

Kiekvienąsyk sutikęs atvirtėlį į vagantus (o jį lengva pažinti iš drovumo, keisto, nusivalkioti nespėjusio aistringumo, su kuriuo jis kramto bendroje hostelio virtuvėje kiaušinį), prieš savo valią įsivaizduoju jį po daugelio metų – įrambėjusį, aplipusį kelio dulkėmis, netekusį orientyrų, nematantį aiškios skirties tarp juodo ir balto, aukšto ir žemo, tiesaus ir kreivo. Tai veikiau tilto, kuris nėra ir nebus nutiestas, betoninė atrama, o ne žmogus, kaip ir pridera atramai, išblukęs (arba, remiantis vaganto esme, veikiau „išpilkęs“), šiurkštus, nesuminkštinamas (kitaip nei suskaldant). Be to, jis nebemąsto, tik „atremia“, „atsilaiko“, „įveikia“, beje, aklai, iš atsparumo inercijos atsisakydamas ir to, ką gero jam kartais siunčia likimas. Todėl vagantas neretai atrodo esąs mulkis, mažų mažiausiai – keistuolis. Tačiau ar jo užmojai (o ir jo vieta visuomenėje) atskiria jį nuo laimės? Aš taip negalvoju. Netgi, manyčiau, yra atvirkščiai – vagantas veikiau laimingas nei nelaimingas, blogiausiu atveju laimingas bent savo lemties, kurios nebeįmanoma pakeisti, neišvengiamumu – maždaug taip, kaip „laimingas“ yra vanduo, virstąs ledu arba garais.

Kartais galvoju, kad pasakojimas apie I. G. – ypač oficialioji versija, akcentuojanti paūmėjusią apnėją ir depresiją, – nėra nei išsamus, nei teisingas. Ar negali būti, kad suprasti jo istoriją mums trukdo stereotipai ir išankstinės nuostatos, kuriomis remdamiesi regime I. G. „sutrikusį“ ir „kenčiantį“, kraujuojantį tariamo priekaišto žmonijai skausmingumu?

O juk paskutinė I. G. diena iš tikrųjų galėjo atrodyti ir visai kitaip, nei pasakoja liūdintys gerbėjai. Tarkim, stumiasi jis per kalnus ar per ledynus ir – dunkst! – priekinis dviračio ratas staiga į kažką atsimuša. Jis nustebęs pakelia akis, o ten – nieko, t. y. visiškai nieko. Absoliutaus niekio riba. Totalus galas, kur baigiasi netgi kelias, – įsivaizduojate? Argi tai nėra didžiausia kiekvieno vaganto svajonė, dėl kurios jis kaip gėlė žiedą brandino savo atsparumą ir būdo kietybę? Ne laimė, stebuklingu, tik vagantams suvokiamu būdu kylanti ne iš to, kad kažką turi, bet iš to, kad staiga vienu sykiu praradai viską?

Žinoma, tai beprotiška hipotezė, ji nesuderinama nei su geografija, fizika, chemija, nei su sveiku protu. Bet kodėl mums tai turi rūpėti? Savižudybė keliavimu juk irgi neįmanoma, tačiau taip „miršta“ tūkstančiai. O I. G., jei tikrai nukeliavo iki kraštinės visa ko ribos, mirties, kaip mes ją suprantame, galėjo ir išvis išvengti. Mirti, kai jau ir taip esi Pačiame Nieke, – net pakvaišusiam vagantui tai būtų pernelyg įžūlu!

Todėl tarsi matau, kaip I. G. nepatikliai dairosi (nejaugi?! man pavyko?! neįtikėtina!). Tada atsuka į save kamerą ir spustelėjęs mygtuką iš lėto, romiai dekonstruojasi į smiltis, o šias pastvėręs vėjas tuojau pat nuneša į tolumas. Trumpą akimirką toje vietoje, kur jo būta, žioji skylė ir droviai savimi šypsosi.

– ANDRIUS JAKUČIŪNAS –

Geriausios knygos apie nacizmo psichologiją

► Atkelta iš p. 5

Klein manymu, net sąmoningai apie ką nors galvojant, atviras išlieka nesąmoningos fantazijos klausimas. Psichoanalitinėje literatūroje tapo įprasta „fantaziją“ rašyti su „ph“, šitaip pabrėžiant šį nesąmoningumo aspektą. Negana to, Klein teigia, kad visada esti plotmė nesąmoningų procesų, nuspalvinančių mūsų santykį su tuo, ką vadiname „tikrove“. Mes santykiaujame su figūromis anapus mūsų – tarkim, socialiniais procesais ir politika, – bet tai irgi nuspalvinta fantazijų.

Klein [ir Joan Riviere] knygą „Meilė, neapykanta ir atlygis“ (*Love, Hate and Reparation*, 1937) pasirinkau dėl to, kad ji skirta plačiajai auditorijai. Savo [1935 m.] paskaitų rinkinį Klein drauge su artima kolege Joan Riviere paskelbė, siekdama išdėstyti kai kurias kertines savo teorijas. Ši knyga – įkandamas atspirties taškas skaitytojui, be to, ji pulsuoja vitališkumu ir net primygtinumu. Tiesiog juste justi, kaip Klein ir jos ratui žūtbūt svarbu šias idėjas perduoti platesnei auditorijai, idant būtų skubiai panaudotos. Aišku, pirminis rūpestis knygoje – vidinė tikrovė, tačiau knygą taip pat formavo ir įtaką jai darė politinės krizės pojūtis ir ekstremizmo išplitimas Europoje.

Šioje literatūroje be galo įdomus judėjimas tarp skirtingų tikrovių. Dabar mums prieinamas Klein archyvas, kuriame daug klinikinių jos užrašų. Jais papildęs publikuotus tekstus, labai aiškiai pajunti jos pastangas suprasti psichinį gyvenimą ir karo laikotarpio istorijos esamybę – archyviniuose užrašuose, pavyzdžiui, daug nuorodų į Hitlerį, karą, bombardavimą ir naikinimą. Klein užrašinėjo asmenines naktines baimes ir daugelio savo pacientų sapnų vaizdinius, užfiksavo gilią paties tuometinio gyvenimo nerimastį.

*– Pereikime prie ketvirtosios knygos – „Niurnbergo pokalbių“ (*The Nuremberg Interviews*, 2004): joje surinkti amerikiečių psichiatro Leono Goldensohno pokalbiai su Niurnbergo procese teistais naciais. Ką jie mums byloja?*

– Ši knyga [parengta ir pristatyta istoriko Roberto Gellately] paremta Niurnberge su JAV kariuomene dirbusio psichiatro užrašais. Pasirinkau ją, nes ji įkūnija literatūrą, atsiradusią iškart po karo vykstant tarptautiniam kariniam tribunolui Vokietijoje. Norėjau išryškinti vadinamųjų „psi“ profesijų – psichoanalitikų, psichiatrų ir psichologų – vaidmenį Niurnberge, besitęsiantį nuo STB inspiruotų ankstesnių pastangų sukurti nacių vadų „psichologinius portretus“. Niurnberge atvirai buvo bandoma psichologus ir gydytojus suvesti akis į akį su teisiamaisiais. Iš tiesų būta savotiškos lobistinės psichiatrų grupės, kovojusios už prieigą prie kalinių, nes tai esą išskirtinė galimybė pamėginti juos perprasti. Kartą teisiamieji buvo pavadinti „psichologiniu lobiu“.

Savo knygoje bandau akcentuoti ir šių gydytojų įsitikinimą, kad stengimasis suprasti nacizmą yra sudedamoji mėginimo jį pažaboti ir išrauti su šaknimis dalis – nugalėti nacizmą karo lauke nepakako, reikėjo „įsibrauti jo vidun“ ir suprasti, iš ko jis sudarytas. Be abejo, vėl turime neišleisti iš akių metodologiškai problemiškų tokios literatūros prielaidų, bet drauge ir istorizuoti jas bei suvokti, kas išlieka gyvybinga.

– Ši knyga – tiesiog pokalbių stenogramos, ar ne? Neatrodo, kad Goldensohnas pateiktų kokių nors reikšmingesnių psichologinių ar psichiatrinių individualių motyvacijų interpretacijų.

– Joje yra daug epizodinių šių kalinių, jų pasisakymų ir pokalbių aprašymų. Šią knygą reikia skaityti drauge su darbais kitų psichiatrų, apklaususių nacių lyderius, tarkim, JAV kariuomenės psichologo Gustave'o Gilberto „Niurnbergo dienoraščiu“ (*Nuremberg Diary*, 1947).

Goldensohno knygoje atskleidžiama psichiatrų ir kalinių sąveika – pastarieji pradeda teikti informaciją, įsitraukia į procesą ir dalyvauja bylos medžiagos aiškinime. Taigi psichiatras ne tik stebi kaltinamuosius ir jų elgesį teismo salėje, bet ir įsitraukia į pokalbį, į kurį šie įlieja savo pamąstymų. Savo knygoje ir bandau aprašyti šią sąveiką sudarinėjant šias „bylas“. Panašiai nagrinėju, kaip Rudolfas Hessas dalyvauja kurpiant jo paties psichiatrinę istoriją. Kai kurie emigravę ar buvę naciai, su Walteriu Langeriu kalbėjęsi apie Hitlerį, irgi teikia informacijos ir interpretacijų, kurios savo ruožtu daro įtaką tam, kaip Sąjungininkai supranta nacių mąstyseną. Kyla klausimas: kas ką ir kam įtaigauja?

– Paskutinis jūsų pasirinkimas – „Eichmannas Jeruzalėje. Ataskaita apie blogio banalumą“ (1963), prieštaringai vertinama knyga, kurios autorė – vokiečių kilmės amerikiečių politinė mąstytoja Hannah Arendt, apie Eichmanno teismą referavusi žurnalui „The New Yorker“. Papasakokite plačiau.

– Taip, ji dalyvavo Jeruzalėje vykusiame teismo procese. Vis dėlto reikia pasakyti, kad Arendt buvo kritikuojama už tai, kad teisme nedalyvavo ištisai – ji stebėjo tik kai kuriuos jo epizodus ir iš jų darė išvadas, – kai kurių nuomone, per daug skubotas ir šališkas. Šią knygą pasirinkau todėl, kad Eichmanno teismas buvo itin svarbus puslapis nacių sąmonės perpratimo istorijoje, o ne dėl kontroversiškų šalutinių aplinkybių, tokių kaip Izraelio agentų įvykdytas Eichmanno pagrobimas Lotynų Amerikoje ar jo teisimas Jeruzalėje, o ne tarptautiniame teisme. Teismo procesas sutelkė visuomenės dėmesį į paskirą aukšto rango biurokratą, kurio asmeninė atsakomybė už Galutinį žydų klausimo sprendimą buvo didžiulė. Iš dalies tebebūta mįslės, kas gi dėjosi Eichmanno galvoje. Arendt rašo apie susidūrusius su Eichmannu psichiatrus. Jos pasakojime intriguoja tas gydytojus ištikęs suglumimo jausmas. Vienas iš jų kalba apie keistą nesąmoningą Eichmanno padarytą poveikį jam pačiam – trumpai tariant, savo sutrikimo jauseną jis panaudoja kaip dalį savo „medžiagos“ ar bent jau atsako į tiriamąjį.

Vis dėlto akcentuoti šią knygą norėjau iš dalies dėl to, kad ji davė akstiną nemažai kitų knygų apie nacių mąstyseną, taip pat dėl to, kad ji žymi skirtybę aptariamojoje literatūroje. Ta garsioji frazė „blogio banalumas“. Arendt, žinoma, nenori pasakyti, kad padariniai buvo banalūs ar kad nacizmas buvo banalus, tačiau ją domina akivaizdžios vidinės tuštumos būsena valdininkijos atstovų galvose. Tai, ką dalis žmonių laiko vadinamuoju „biurokratiniu automatizmu“. Tai nevienareikšmiška, todėl buvo tokių, kurie savaip interpretavo Arendt ataskaitą ir svarstė, ar ši įsivaizduojama tuštuma ir moralinė beprasmybė neslepia kažkuo kitu besidedančios didžiulės neapykantos ir sadizmo.

Pokariu viena iš minties krypčių nacių vyresnybę ir toliau vaizdavo kaip fanatikų ar bepročių gaują, kaip vėlyvuosius Michelio Foucault kažkada išryškinto psichiatrinio „nenormalumo“ diskurso pavyzdžius. Šiuo atveju karo nusikaltėliai pristatomi kaip iškrypėliškos pabaisos, išskirtiniai sadistiški individai, besiskiriantys nuo visų kitų. Kita minties kryptis daug daugiau dėmesio skiria anksčiau aptartai masių psichologijai. Bet esama dar vienos – ir nerimą keliančios – tradicijos, kuri gilinasi į aklą ir pataikūnišką pačios sąmonės slinktį link to, ką Arendt vadina tuoju banalumu, kai tiesiog darai, kas tau liepiama, ar net džiugiai imiesi vadovaujamo vaidmens, tarsi būtum įjungta autopiloto programa ir įprastinė moralė ar žmogiškumas neturėtų jokios vertės arba bent jau būtų bukaprotiškai užgniaužti. Be abejo, tai obsceniška biurokratijos forma, pasaulis, kuriame „tiesiog dirbu savo darbą“. Čia, žinoma, pateiktas ne išsamus mąstymo krypčių sąrašas, bet jis nušviečia nacių galvosenos nagrinėjimo raidos kelius. Kiekviena iš šių krypčių kėlė diskusijų ir sulaukė kritikos.

– Taip, Arendt kelia klausimą, ar blogis visada yra sąmoningas veiksmas, ar vis dėlto gali būti daromas nemąstant.

– Ją domina visiškas nužmogėjimas, galintis privesti, pavyzdžiui, prie susitelkimo į logistikos detales – susikoncentravimo į sklandaus traukinių [vykstančių į koncentracijos stovyklas] eismo užtikrinimą. Šį siaubą Claude'as Lanzmannas itin įtaigiai perteikė savo puikiajame [dokumentiniame] filme „Šoa“. Aišku, Arendt domesys nesiribojo vien nacizmu, bet šis buvo tarsi ribinis įmanomybės atvejis. Arendt nėra psichoanalitinė rašytoja – priešingai, ji vengia bet kokių sąsajų su froidizmu. Tačiau tarp jos pastangų suprasti psichosocialinius fašizmo ir totalitarizmo aspektus ir šiuolaikinės psichoanalitinės literatūros esama apčiuopiamų panašumų.

Verta paminėti ir tai, jog Arendt ataskaita pasirodė maždaug tuo pat metu, kai amerikiečių psichologas Stanley Milgramas darė eksperimentus Niu Heivene. Yale'io universiteto tyrėjas sumanė savo garsųjį eksperimentą, kurio dalyviams savanoriams buvo liepiama didinti už stiklo sėdinčio žmogaus – iš tikrųjų tai eksperimento tikslams pasitelkto aktoriaus – patiriamo skausmo lygį. Vėliau Milgramas šitai aprašė knygoje „Paklusnumas autoritetui“ (*Obedience to Authority*, 1974). Savanoriams buvo prisakyta autoritetingam asmeniui paliepus pasukti rankenėlę, ir didžioji dauguma jų nė kiek nesuabejoję mielai paklusdavo įsakymams. Milgramas nustatė nerimą keliantį dalyką: kiek daug žmonių, – vieni noriau, kiti ne taip noriai, – nepaisydami pasekmių, vis dėlto paklūsta įsakymams.

fivebooks.com
Vertė A. P.

Dienoraštis

► Atkelta iš p. 13

Gruodžio 4 d. Prieš sintezę visada turi eiti analizė; bet nuo analizės iki meno kūrinio yra toks pat didelis skirtumas kaip tarp anatomijos piešinio ir statulos. Visas parengiamasis darbas turi būti rezorbuotas; jis turi tapti nematomas, o ne visąlaik badyti akis.

Kaip „negalima gerai rašyti nepraleidžiant tarpinių minčių“, pasak Montesquieu, – taip ir be trumpinimų nebus meno kūrinio.

1924

Paryžius. Kai kurių jaunų šiandienos romanistų poreikis rašyti romanus, man regis, ne visada yra grynai spontaniškas. Pasiūla čia eina paskui paklausą. Manau, dažnokai trokštama piešti sutiktus personažus iš natūros. Pasinaudojama tam tikru akies ir plunksnos gebėjimu. O kurti naujus personažus tampa natūraliu poreikiu tik tiems, kuriuos neperkalbamai kankina vidinė painiava ir kurių neišsemia jų pačių veiksmai.

Labai įžūlu teigti, kad būtum mąstęs taip pat, jei nebūtum skaitęs autorių, kurie pasirodys buvę tavo įvesdintojai. Tačiau man atrodo, kad jei nebūčiau susipažinęs nei su Dostojevskiu, nei su Nietzsche, nei su Freudu, nei su X, nei su Z, būčiau mąstęs taip pat ir kad jie ne tiek mane pažadino, kiek davė leidimą. O svarbiausia, išmokė daugiau neabejoti pačiu savimi, nebijoti savo mąstysenos ir leistis vedamam jos, nes *juos rasdavau ir čia.*

Vasario 13 d. Jei vėliau mano dienoraštis bus išleistas, bijau, kad apie mane gali susidaryti gana klaidingas įspūdis. Nerašiau dienoraščio ilgais pusiausvyros, geros sveikatos, laimės tarpsniais; rašiau jį tais depresijos tarpsniais, kai man jo reikėjo, kad galėčiau susikaupti, ir čia pasirodau ištižėlis, niurzglys, apgailėtinas.

Vos tik vėl nušvinta saulė, išleidžiu save iš akių ir visas įsitraukiu į darbą ir gyvenimą. Mano dienoraštis neatspindi nieko tokio, tik mano nevilties tarpsnius. Jau seniai jų nesu patyręs.

Vasario 14 d. Kadangi publikuoju nedaug, manoma, kad rašau lėtai. O iš tikrųjų gana ilgus gyvenimo tarpsnius visai nerašau. Vos tik mano smegenys tampa žvalios, plunksna ar pieštukas nebesuspėja paskui jas. [...] Pasitaiko, kad rašau vagone, metro, ant suolų krantinėje ar bulvaruose, kelkraštyje, ir tai geriausi, iš tikrųjų įkvėpti mano puslapiai. Viena frazė keičia kitą, gimsta iš kitos, ir aš, jausdamas ją gimstant ir brinkstant manyje, patiriu beveik fizinį džiugesį. Manau, kad toks iš gelmių trykštantis šaltinis – ilgo nesąmoningo pasirengimo rezultatas. Pasitaiko, kad vėliau prie šio pirmojo proveržio šiek tiek pridedu ranką, bet labai nedaug.

Tik siūlių glaistymo darbas kartais būna labai varginantis ir jį dirbant reikia smarkiai tramdyti dvasią.

Kartais mano juodraščiai būna labai perkrauti, bet tai kyla iš minčių gausos ir sunkumo jas sutvarkyti ir sudėlioti.

Kovo 27 d. Kad susidarytum nuomonę apie kokį nors objektą, kurį mylėjai, reikia bent kiek nuo jo atsitolinti. Tai pasakytina apie šalis, žmones ir *save patį*.

Birželio 3 d. Noriu suteikti tiems, kurie mane skaitys, jėgų, džiaugsmo, drąsos, nepaklusnumo ir įžvalgumo – o ypač vengiu duoti jiems orientyrus, manydamas, kad jie gali ir turi rasti juos patys (sakyčiau, savyje). Lavinti kritišką protą ir kartu fizinę jėgą, šias dvi priešybes. Paprastai tarp protingų žmonių matome tik luošius, o tarp veiksmo žmonių – tik kvailius.

Birželio 23 d. Jiems per daug rūpi pažinti *mano* mąstyseną; man terūpėjo jiems atskleisti jų mąstyseną.

1925

[*Sausis.*] Visa tai, ką mane privertė pasakyti André Bretonas tariamame interviu, daug panašiau į jį negu į mane patį. Tokio pobūdžio savimeilė, kokią jis man priskiria, yra visiškai man svetima; bet kaip tik tokio pobūdžio savimeilę jis pats labiausiai linkęs suprasti. Nėra nė vieno man priskiriamo sakinio, kurio galėčiau išsiginti; taip sakau, kad būtų paprasčiau, – mat ypatingas šio straipsnio apgaulingumas kyla iš to, kad dėl nė vieno sakinio aš negaliu prisiekti, kad jo nepasakiau; bet jis pateikiamas taip, kad būtų iš esmės iškreipta jo prasmė. Netgi mano balso skambesys netikras.

Ir man atrodo, kad, deja, šitas kamufliažas – veikiau išdavikiškas suktumas negu delikatumo stoka. Negaliu patikėti, kad Bretonas, taip siekiantis daryti įtaką jauniems protams, nepasistengė manęs diskredituoti, manęs pražudyti. Ir reikia pripažinti, kad jam pasisekė kaip reikiant sutirštintas ir bjaurus mano portretas.

Nukelta į p. 16 ►

Postmodernistas futbolo aikštelėje

Vėlyva birželio popietė, troškų virš dirbtinės vejos pakibusį karštį sklaido nerimastingo vėjo gūsiai. Jauni vyrai berniokiškai gergždžiančiais balsais aunasi futbolo batelius, sveikinasi pliaukštelėdami rankomis, keli daro apšilimo pratimus, keli rūko.

– Sveikas, nu! Ką tu? Kas pas tave gero?

– Tai gal lošiam? Kiek čia mūsų jau yra?

– O tai su kuriuo kamuoliu?

– Šitas – balionas. Duok tą pažiūrėt... Visi jau esam?

– Tuoj, pala... Keturi ant penkių dabar. Dar Valentijanas turi būt, jo? Dar Valentijanas, ane? Davai, kas nors parašykit Valentijanui.

– Tai jis rašė, kad vėluos. Galim be jo gal pradėt.

– Tai tada galim dalintis kažkaip komandas, jis prisijungs.

Kaip tik tuomet iš už kampo mokyklos, kuriai priklauso aikštelė, pasirodė Valentijanas. Jo lieknam, į priekį palinkusiam kūnui ne vienu ir ne dviem dydžiais per dideli marškinėliai buvo sukišti į elektrinės spalvos glaudes, šiaip jau skirtas maudymuisi. Vienoje rankoje Valentijanas nešėsi oranžinius futbolo batelius, kitoje – A4 lapą su smulkiomis raidėmis atspausdintu tekstu. Nelaimei, jis buvo filosofijos doktorantas.

– Prašyčiau visų dėmesio. Parašiau trumpą tekstą apie futbolą, norėčiau perskaityti, – ir pradėjo nelaukdamas pritarimo iš klausytojų, kurie pusračiu susispietė aplink jį ir klausėsi išplėtę akis, dažnu atveju nejausdami, kaip atvimpa apatinė lūpa. – Apie futbolą norėčiau pradėti nuo pabaigos, nuo *po futbolo*, nuo ten, kur futbolo jau nėra. Daugelis mūsų turime tam tikrus *po futbolo* ritualus, tam tikrą pasikartojančią, savarankišką mechaniką, kuriai pajungiame savo kūnus, – čia galima klausti, kas turima omeny sakant, kad futbolas yra kūno *lavinimo* veikla, kad tai *kūno* veikla, kad tai *veikla*: hobis: hobio ir darbo dichotomija, hobis kaip priemonė kapitalistiniams vartojimo interesams įteisinti, hobis kaip grupinės priklausomybės ženklas, hobis kaip priklausomybės buržuazinei-kapitalistinei visuomenei ženklas. Čia galima kelti klausimą: kiek mūsų į šią aikštelę atvedė nesavarankiškas troškimas *turėti* hobį ar mūsų artimųjų troškimas, kad jį *turėtume*, kad jie galėtų sukurti galimybę mums šį hobį *įsigyti*?

Tačiau susikoncentruokime trumpam į bananą: *bananas*. Vidutiniame banane yra apie šimtą kalorijų, apie dvidešimt šešis gramus angliavandenių, apie trisdešimt miligramų omega-3 riebalų rūgščių, apie penkiasdešimt miligramų omega-6 riebalų rūgščių, beveik dešimt miligramų vitamino C, maždaug pusė miligramo vitamino B6, maždaug šeši miligramai kalcio, beveik miligramas geležies, trisdešimt miligramų magnio, taip pat kalio, cinko, fosforo, vitamino A, vitamino K ir kitų medžiagų. Savaime šie faktai būtų bereikšmiai – nors ir galima klausti, ar neatrodo reikšminga tai, kaip lengva juos rasti internete. Reikšmę jie įgyja tik mačistinėje kūno fetišizacijos teleologemų visumoje, kuri su mus per informacines technologijas pasiekiančių kalbančių galvų – trenerių, sveikatingumo specialistų, koučerių, sporto vlogerių etc. – pagalba įtvirtina reikalavimą po kiekvienos treniruotės suvalgyti bananą, įtikinėdama, kad tai *naudinga* mums.

Jei lyčių vaidmenų kaita savaime radikaliai abejoja vyriškumo norma ir norma kaip tokia apskritai, tuomet ji reikalauja bent jau pripažinti čia esant suskliaustą prievartos horizontalę, kuri įtvirtina ir atspindi buržuazinėje-kapitalistinėje kultūroje randamą konkurencijos ir bendradarbiavimo sankabą, neretai prisidengiančią tariama jųdviejų priešprieša. Pats skirstymasis į komandas čia prašosi būti išryškintas, nes apskritai tai gana miglotas procesas. Pradžioje siekiama žaidžiančiuosius padalinti į dvi kuo *lygesnes*, kaip tik įmanoma *lygias* komandas, o tuomet žaidimas sprendžia, kuri iš jų *laimės*, taigi įtvirtins dominavimą kitos atžvilgiu. Jeigu žaidimas vystosi nepakankamai lygiai, tuomet daromi apsikeitimai žaidėjais (mainai!) – čia norisi pabrėžti, kad susiskirstymas į komandas nesibaigia dar prieš prasidedant žaidimui, kad jis tęsiasi, kaip potencialybė ir aktualybė, viso žaidimo metu.

Futbolas gamina tai, ką draudžia. Ir būtent šiame tarpe, trūkyje tarp to, kas draudžiama ir kas nedraudžiama, įsiterpia malonumas: įvarčio, triumfo malonumas, taip pat pražangos malonumas, riboto, tačiau neapibrėžtų ribų smurto, už kurį dėl taisyklių tuojau pat vienu metu ir atsakoma, ir išvengiama atsakomybės, – pagalvokite, kas lauktų, jei nežaisdami futbolo įspirtumėte atsitiktiniam nepažįstamam žmogui ir paliktumėte mėlynę. Taisyklės, kaip civilizacijos, kaip įkultūrinto karo (!) ženklas, šiuo atveju įteisina ne tik – nebijokime šio žodžio – ant smurto ribos balansuojančią mačizmo raišką, bet ir šiaip jau heteronormatyvinį-seksistinį vaidmenų padalinimą: vyras kaip veikėjas, žaidėjas, kovotojas; moteris kaip stebėtoja, palaikytoja, žaizdų ir traumų gydytoja. Tačiau dėl pasiteisinimo šie galios santykiai neretai tariamai apverčiami sakant „žmona išleido pažaisti futbolo“, dažnai priduriant, kad vyro *sveikata* (fizinė, emocinė) yra pačios moters interesas.

Pražanga kaip tokia mums turi rūpėti dar ir dėl to, kad iš esmės ji yra ne tik *neapibrėžta*, bet ir *neapibrėžiama*. Omeny čia turimas ne tik paprasčiausias faktas, kad taisyklės mėgėjų žaidimuose dažnai išmanomos tik apytiksliai, kad tenka pasitikėti „prasižengusiojo“ ar „nukentėjusiojo“ „garbės žodžiu“, kad skirtingose šalyse panašios situacijos skirtingai traktuojamos, nors žodžiais taisyklės visur vienodai apibrėžtos. Prisiminkime futbolo klasiką, žymųjį Mourinho epochos Madrido „Real“ pralaimėjimą „Barcelonai“, žymiąją Pepe pražangą prieš Dani Alvesą – Pepe už ją buvo parodyta raudona kortelė. Mus šios pražangos vaizdas daugybės pakartojimų pavidalu pasiekia per ekranus dėl transliacijos, kameros, televizijos technologijų. Priklausomai nuo kameros, taigi nuo žiūrėjimo kampo gali atrodyti – ir iš tikrųjų atrodo, – kad kietas, skausmingas kontaktas tarp kojų buvo, tačiau iš kitų kampų susidaro įspūdis, kad apskritai nebuvo jokio kontakto. Gali atrodyti, kad tai ribinis atvejis, tačiau iš tikrųjų – tipinis, netgi paradigminis. Ar pats pražangos neapibrėžtumas neslepia to savyje? Ar pats reikalavimas pasakyti buvo pražanga ar ne, nenumato tam tikro tariamai absoliutaus žiūros taško su begalybe kamerų ir begalybe vaizdo pakartojimų? Ir net jei toks žiūros taškas būtų pasiekiamas – ar nesiprašo jis būti papildytas arba visažiniu teisėju, arba neginčijamu šio teisėjo sprendimo autoritetu, arba ir tuo, ir tuo? Ir ar neužsimena šis papildymo reikalavimas futbolą, kaip veiklą, hobį, kaip žaidimą, esant nepertraukiamai susipynusį su teleologiniu-eschatologiniu horizontu? Ar ne tai slepia populiari ištara „futbolas – daugiau nei tik žaidimas“ – būtent nuodėmę pačioje žaidimo struktūros šerdyje? Kas iš tikrųjų bandoma pasakyti šiuo „tik“?

Čia yra kažkokia paslaptis. Nėra lengva pasakyti, kas yra futbolas. Daug lengviau pasakyti, kas jis nėra: jis nėra krepšinis, nėra rankinis, nėra tenisas. Tačiau ar jo nėra ten, kur po treniruotės valgome bananą? Kai geriame mineralinį vandenį, kad susigrąžintume prarastus mineralus? Kai po treniruotės atliekame kūno tempimo *pratimus*? Kai *perkame* naujus batelius ar aprangą (žiemos aprangą, rudens aprangą, vasaros aprangą, salės futbolo batelius, natūraliai vejai skirtus batelius, dirbtinei vejai skirtus batelius, specialias futbolui skirtas kojines ir t. t., visada kreipdami dėmesį į *prekės ženklą*)? Kai tariamės dėl aikštės nuomos ir mokame ją? Kai deramės dėl šių išlaidų su žmonomis ar draugėmis? Kai žmonoms ar draugėms pasakojame apie savo laimėjimus ar nesėkmes? Futbolas, mums sakoma, kartu yra ir „tik“ žaidimas, ir „daugiau nei tik“ žaidimas – ar nelieka sakyti, kad jis yra dar ir „mažiau nei tik“ žaidimas? Ar apskritai galima „tik“, „daugiau“ ir „mažiau“ priskirti tam, kas neturi ribų? Futbole nėra vietos net ir tik („tik“) numanomai pabaigai.

Čia galima klausti, kas tokią savaime suprantamą padaro vertę to, kas neturėdamas nei pradžios, nei pabaigos kėsinasi įsiurbti visą asmenybę, kas, be to, dar ir remiasi išblėsusiomis teocentrinėmis iliuzijomis bei pateisina buržuazinės-kapitalistinės visuomenės gyslomis srūvančią galią? Dvidešimto amžiaus teorija įtvirtino vertės, begalinio Vakarų kultūroje įtvirtintos vertės tematikos peržengimo faktiškai ir galimai suvokimą, taigi būtina sukurti ir įtvirtinti politinį diskursą, kuris išsaugotų ir puoselėtų nuolatinę tokio refleksyvaus vertės peržengimo galimybę.

Jam baigus niekas nekalbėjo. Sutrikę futbolininkai vaikštinėjo po aikštelę, kažkas pats sau vienas spardė kamuolį į viršų, kažkas atsigulęs ant dirbtinės vejos rodė skruostus link laidos artėjančios saulės raudoniui. Pakilęs vėjas atpūtė keletą saujų dulkių iš gretimos tinklinio aikštelės, kur nusispyrusios sportbačius trys paauglės mušinėjo tinklinio kamuolį. Nuo mokyklos sienų ataidintis jų juokas girdėjosi ir futbolo aikštelėje. Valentijanas suurzgė kaip bebras, pamatęs, jog pastačius užtvanką upokšnis rado kelią užakusiame užutėkyje ir dabar srūva per aplink.

– AUGMINAS PETRONIS –

Dienoraštis

► Atkelta iš p. 15

Gegužės 15 d. Vakar vakare aplankiau Claudelį. Jis prašė ateiti ir manęs laukė.

Kai paskambinau prie durų, jis atėjo ir ištiesė man ranką. Atrodo sumažėjęs. Šviesiai rudos spalvos šilkinis švarkelis, pamuštas minkštu audiniu, jį dar labiau storina. Jis milžiniškas ir trumpas; sakytum Ūbas. Atsisėdame į du krėslus. Jis savąjį užpildo. Manasis, savotiškas šezlongas, su tokiu įžulniu atlošu, kad norint patogiai įsitaisyti reikėtų per daug atsitraukti nuo Claudelio. Atsisakau tos minties ir pasilenkiu į priekį.

Claudelio akivaizdoje jaučiu tik savo trūkumus; jis dominuoja; užtemdo mane; jis turi didesnį pagrindą ir paviršių, daugiau sveikatos, pinigų, genialumo, galios, vaikų, tikėjimo ir t. t. už mane. Galvoju tik apie tai, kaip tyliai pasprukti.

Birželio 14 d. Išvykimas į Kongą[21].

Vertė Diana Bučiūtė

Vertėja dėkoja Ventspilio Tarptautiniams rašytojų ir vertėjų namams, kuriuose buvo parengta šioji publikacija.

[21] A. Gide'as išvyko į Kongą, paskui į Čadą, lydimas M. Allégret. Ten jie praleido dešimt mėnesių. Dienoraštis, rašytas 1925 m. liepą – 1926 m. birželį, įtrauktas į A. Gide'o knygas „Kelionė į Kongą“ (1927) ir „Grįžimas iš Čado“ (1928). M. Allégret, Konge nufilmavęs dokumentinį filmą, nusprendė atsidėti kinui ir nutraukė artimus santykius su A. Gide'u, bet jie liko draugai iki šio mirties.

Redaktorė – Giedrė Kazlauskaitė
(*gkazlauskaite@gmail.com*, 8 698 78 771).
Vertimai, „Skaitykla Nr. 5“ – Andrius Patiomkinas.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Finansininkė – Danuta Churtasenko (8 5) 244 3302).
Redakcijos adresas Maironio g. 10, LT-01124 Vilnius.
El. paštas *satenai@gmail.com;* tinklalapis *www.satenai.lt.*
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760.

4 spaudos lankai. Indeksas 0109. Tiražas 1 101 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke
LT36 7300 0100 0000 7071, AB „Swedbank“.
Spausdino UAB „Respublikos“ spaustuvė,
M. Sleževičiaus g. 7, LT-06326 Vilnius.
Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2023 m. suteikė 65 000 Eur paramą projektui „Vakarų fronte – kultūra“ (p. 2–4, 6, 7, 10, 11, 14, 16); Lietuvos kultūros taryba – 18 400 Eur paramą projektui „Pasaulio literatūros vertimai“, 7 600 Eur projektui „Skaitykla Nr. 5: literatūros kritika, refleksija, analizė“.

LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA
KPLA NARYS
LIETUVOS KULTŪROS TARYBA